

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ABD’NİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ SONRASINDA
TÜRKİYE-AFGANİSTAN SOSYAL VE EKONOMİK
İLİŞKİLERİ (2001-2023)**

Yüksek Lisans Tezi

Deniz KARA

Türk Dünyası Siyasi Sosyal ve Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı

İZMİR

2024

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABD’NİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ SONRASINDA
TÜRKİYE-AFGANİSTAN SOSYAL VE EKONOMİK
İLİŞKİLERİ (2001-2023)

Yüksek Lisans Tezi

Deniz KARA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vefa KURBAN

Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Anabilim Dalı
Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “**ABD’NİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ SONRASINDA TÜRKİYE-AFGANİSTAN SOSYAL VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ (2001-2023)**” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Deniz KARA

ÖN SÖZ

“ABD’nin Afganistan’ı İşgali Sonrasında Türkiye-Afganistan Sosyal ve Ekonomik İlişkileri (2001-2023)” adlı tez çalışmasında Afganistan’ın siyasi tarihi, fiziki ve stratejik önemi, tarihsel süreç içerisinde uğradığı işgaller anlatılmış, bu süreçte Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk döneminden itibaren iyi ilişkiler içerisinde olan iki devlet arasındaki kardeşlik bağı daha sonraki dönemlerde de hızla ilerleme kaydetmiştir. Ancak tarihi sürekli işgaller ve iç çatışmalar içerisinde geçen Afganistan, 1919 yılında İngiltere ile yaptığı savaştan bağımsızlığını kazanarak çıkmıştır. Daha sonra toprakları Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından işgal edilmiştir. Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi Türkiye ile olan ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri tarafından 2001 yılından 2021 yılına kadar süren yirmi yıllık süreç en uzun işgal dönemi olmuştur. 2001 yılı Afganistan’ın yeniden yapılandırılması ve kalkınması için milat olarak kabul edilmiştir. Türkiye bu dönemde Afganistan’ı yalnız bırakmamış yardım elini uzatmıştır. Türkiye’nin yapmış olduğu yardımlar 2001 ve 2023 yıllarında artış göstermiştir. Bu yardımlar sosyal altyapı hizmetleri, sağlık, eğitim ve ulaşım alanlarında olmuştur. Amerika’nın Afganistan işgalini bitirdiği 2021 yılından itibaren Afganistan yönetimini ele geçiren Taliban ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerini sürdürmektedir.

Tezimin konusundan yazım aşamasına kadar her daim yanımda olan ellerini omuzlarımda hissettiğim Prof. Dr. Vefa KURBAN Hocama içten teşekkürü ve minnetimi sunmaktan onur duymaktayım. Jüri üyelerim olarak beni onurlandıran Prof. Dr. Filiz ÇOLAK ve Doç. Dr. Hamit ÖZMAN Hocalarıma sonsuz teşekkür ederim. Tezin yazım aşamasında değerli fikirleriyle yol gösteren Dr. Gülben MAT ve Dr. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ Hocalarıma çok teşekkür ederim. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsünde yüksek lisans yapma fırsatını tanıyan ve derslerime teşrif eden tüm Hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Yüksek Lisans yolculuğumda her daim yanımda olan Annem Behiye KARA ve Babam Ahmet KARA’ya teşekkürü bir borç bilirim.

İZMİR

TARİH

DENİZ KARA

ÖZET

Bu çalışma Afganistan'ın Türkiye ile olan sosyal ve ekonomik ilişkilerinin farklı yönlerle ortaya konulması amacını taşımaktadır.

Konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, daha önce ortaya konulan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Önceki çalışmalardan farklı olarak ABD'nin Afganistan'ı işgali ile başlayan ve 2021 yılında Afganistan'da Taliban'ın tekrar iktidara gelmesi ile sona eren süreç incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın zaman aralığı 2001-2023 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Çalışmada yer verilen veriler Dünya Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verileri incelenerek düzenlenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye-Afganistan ilişkilerinin bazı dönemlerde kesintiye uğrasa bile sürekli olumlu yönde devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın amacı bu alanda yer alan literatür boşluğunu doldurmaktır. Konunun derinlemesine kavranabilmesi için Afganistan'ın fiziki, siyasi yapısı anlatılmış, ABD işgalinden önce hangi devletler tarafından işgal edildiği konusuna da değinilmiştir. Afganistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinin kesilmesi ise Sovyetler Birliği'nin işgali sürecinde meydana gelmiştir. 11 Eylül'e giden süreç içerisinde 11 Eylül olayları ile Afganistan'ın işgal edilmesi arasındaki bağlantı araştırılmıştır.

Çalışmada ayrıca ABD'nin Afganistan'ı işgal süreci içerisinde Afganistan ekonomisinin dışa bağımlı hale getirildiğine değinilmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu dünya çapında yapılan yardımlar anlatılmıştır. 2001 yılında başlayan Afganistan'ı yeniden inşa süreci Türkiye tarafından yakından takip edilmiş ve yakın ilişkiler kurulmuştur. 2021 yılında ABD'nin Afganistan'dan ayrılmasıyla Türkiye Afganistan'ın yanında olacağını belirtmiştir. Afganistan'ın yeni yönetimi Taliban Türkiye'den destek istemiş görüşmeler olumlu ilerlemiştir.

Anahtar sözcükler: Türkiye, Afganistan, Sosyal-Ekonomik ilişkiler

ABSTRACT

This study aims to reveal different aspects of Afghanistan's social and economic relations with Türkiye.

A literature review was conducted on the subject and previous studies were examined in detail. Unlike previous studies, the process that started with the US invasion of Afghanistan and ended with the Taliban coming back to power in Afghanistan in 2021 was analyzed. In this context, the time span of the study covers the period between 2001 and 2023.

The data in the study is organized by analyzing the data of the World Bank, Turkish Statistical Institute, Turkish Cooperation and Coordination Agency, and the Ministry of Culture and Tourism. In the light of the findings, it has been concluded that Türkiye-Afghanistan relations have always continued in a positive direction, even if they have been disrupted in some periods. The aim of the study is to fill the gap in literature in this field. In order to comprehend the subject in depth, the physical and political structure of Afghanistan was explained, and the states that occupied Afghanistan before the US invasion were also mentioned. The severing of Afghanistan's relations with Türkiye occurred during the occupation of the Soviet Union. In the process leading up to September 11, the connection between the events of September 11 and the invasion of Afghanistan was investigated.

The study also touches upon the fact that Afghanistan's economy was made dependent on foreign aid during the US occupation of Afghanistan and describes the aid provided worldwide, including by Türkiye. Starting in 2001, the reconstruction process in Afghanistan was closely followed by Türkiye and close relations were established. In 2021, when the US left Afghanistan, Türkiye stated that it would stand by Afghanistan. The new administration of Afghanistan, the Taliban, asked for support from Türkiye and the negotiations progressed positively.

Key words: Türkiye, Afghanistan, Social-Economic relations

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
HARİTALAR LİSTESİ	ix
RESİMLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN’IN TARİHSEL SÜREÇTEKİ ÖNEMİ

1.1. Afganistan’ın Siyasi Tarihi	5
1.2. Afganistan’ın Fiziki ve Stratejik Önemi	6
1.3. Afganistan’ın Uğradığı Saldırıları	7
1.3.1. İngiltere’nin Afganistan’a Düzenlediği İşgaller	7
1.3.2. Ülke Sınırlarını Belirleyen İngiliz Casusları Orta Doğu’da	12
1.4. Afganistan’ın SSCB Tarafından Ele Geçirilmesi	14
1.4.2. Mücahitlerin SSCB’ye Direnişi	18
1.4.3. SSCB’nin Afganistan’da Uğradığı Başarısızlık	21
1.4.4. Taliban’ın Doğuşu ve Afganistan Yönetimini Ele Geçirmesi	22

İKİNCİ BÖLÜM

ABD’DE 11 EYLÜL HADİSESİNİ OLUŞTURAN ETMENLER

2.1.	11 Eylül'e Giden Süreç	26
2.2.	Usame Bin Ladin ve ABD İlişkisi.....	29
2.3.	ABD'nin 11 Eylül ile Başlayan Afganistan'ı İşgali.....	31
2.4.	11 Eylül Sürecinde ABD Başkanı	32
2.5.	11 Eylül Hadisesi ve ABD'nin Hedefi	33
2.5.1	Yeni Dünya Düzeninde Uyuşturucu Ağının Yeri	35
2.5.2.	Dünyanın En Uzun ve Ayrılmaz Ortaklığı: Yedi Kız Kardeşler	38
2.6.	11 Eylül Olaylarında Türkiye Cumhuriyeti.....	40
2.7.	11 Eylül Saldırılarının Türk Basınına Yansıması.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN ARASINDAKİ SOSYAL EKONOMİK İLİŞKİLERE GENEL BİR BAKIŞ

3.1.	Türkiye ile Afganistan İlişkilerinin Tarihsel Süreçteki Yeri.....	43
3.2.	Milli Mücadele Döneminde Türkiye Afganistan İlişkileri.....	44
3.3.	Cumhuriyet Döneminde Türkiye Afganistan İlişkileri.....	45
3.4.	Türkiye ile Afganistan Arasında Yer Alan Mevzuatlar	48
3.5.	Türkiye ile Afganistan Arasındaki Ekonomik İlişkiler	51
3.5.1	Türkiye ile Afganistan Arasında Ticaret ilişkileri	51
3.5.2.	Afganistan'ın Ekonomisinin Temel Göstergeleri	56
3.5.3.	Afganistan'da Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları).....	57
3.5.4.	Afganistan'da GSYİH Büyümesi (yıllık %)	58
3.5.5.	Afganistan'da İşsizlik.....	58
3.5.6.	Afganistan'da Enflasyon.....	60
3.6.	Türkiye'nin Afganistan'da İnşaat Sektöründe Yaptığı Çalışmalar	60
3.7.	Afganistan'ın Yeniden İmarı İçin Çalışan Türk Firmalar	62

3.8.	Türkiye ile Afganistan Arasında Kurulan Sosyal İlişkiler	63
3.8.1.	Afganistan'ın Nüfusu	63
3.8.2.	İçme Suyuna Ulaşma Oranı	64
3.8.3.	Elektriğe Erişim	64
3.8.4.	Gıda Güvensizliği.....	65
3.8.5.	Türkiye'de Yükseköğretimde Okuyan Afgan Uyraklı Öğrenci Sayısı	66
3.9.	Afganistan'a Yapılan TİKA Yardımları.....	67
3.9.1.	TİKA'nın 2004-2023 Yılları Arasındaki Faaliyetleri	68
3.10.	Türkiye'de Yer Alan Afganistanlı Göçmenler	90
3.11.	Afganistan'ın İnşası İçin Dünyada Yapılan Çalışmalar	95
3.12.	ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi.....	96
3.13.	Taliban'ın Türkiye ile Olan İlişkileri.....	101
SONUÇ		103
KAYNAKLAR		105
EKLER		139
ÖZGEÇMİŞ		175

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'nin Afganistan'a İhracat Yaptığı Ürünler.	52
Tablo 2. Türkiye'nin Afganistan'dan İthal Ettiği Ürünler	53
Tablo 3. Türkiye ile Afganistan Arasında Yapılan Ticari Anlaşma ve Protokoller.....	55
Tablo 4. Afganistan'a 2005 Yılında Yapılan Faaliyetler	70
Tablo 5. 2005-2006 Yıllarında Afganistan'da Yapılan Eğitim Projeleri.....	71
Tablo 6. 2005-2006 Yıllarında Afganistan'da Yapılan Sağlık Projeleri.....	74
Tablo 7. 2008 yılında Afganistan'da Gerçekleştirilen Yardımların Özet Tablosu.	76
Tablo 8. 2008 Yılı İtibariyle TİKA'nın Açmış Olduğu Su Kuyuları.....	78
Tablo 9. 2008 yılında Afganistan'da Açılan Su Kuyusu ve Okulların Bölgesel Dağılımı.	79
Tablo 10. 2008 yılı TİKA'nın Yapmış Olduğu Harcamaların Sektörel Dağılımı.	80
Tablo 11. 2010 Yılında TİKA'nın Afganistan'da Yaptığı Proje Miktarı	81
Tablo 12. Türkiye'de Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyuğu	91

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Afganistan Nüfusunu Oluşturan Etnik Grupların Dağılımı.....	5
Grafik 2. Afganistan SSCB Savaşında Vefat Eden Türk Kökenli SSCB Vatandaşları .	18
Grafik 3. Afganistan’da 2000-2018 Yıllarında Yapılan Afyon Üretimi.....	36
Grafik 4. Türk Basınında 11 Eylül Faillerinin Tanımlanması	42
Grafik 5. Türkiye ile Afganistan Arasındaki İhracat İthalat Verileri.....	54
Grafik 6. Afganistan’ın 2002-2021 Yılları Arasında GSYİH Değerleri (milyar dolar) .	56
Grafik 7. 2002 2021 Yılları Arasında Afganistan’da Kişi Başına Düşen GSYİH (milyar dolar)	57
Grafik 8. Afganistan’ın 2003 2021 Yılları Arasında GSYİH Büyümesi	58
Grafik 9. Afganistan’da 2000 2020 Yılları Arasında Yer Alan İşsizlik Toplam İşgücü Yüzdesi (%).....	59
Grafik 10. Türkiye’de 2000-2022 Yılları Arasında İşsizlik Oranları (Yıllık %)	59
Grafik 11. Afganistan’da 2000 2022 Yılları Arasında Enflasyon, Tüketici Fiyatları....	60
Grafik 12. 2002-2010 Yıllarında Afganistan’da Üstlenilen Proje Sayısı,	61
Grafik 13. 2002-2010 Yılları Arasında Afganistan’da Türk Firmaları Tarafından Yürütülen Proje Miktarı	62
Grafik 14. 2000-2020 Yılları Arasında Afganistan’ın Nüfus Artış Hızı:	63
Grafik 15. Afganistan’da İçme Suyuna Erişimin Yıllar İçerisinde Yükselmesi.....	64
Grafik 16. Afganistan’da Nüfusun Elektriğe Ulaşma Yüzdesi.....	65
Grafik 17. Afganistan’da Yaşanan Gıda Güvensizliğinin Yaygınlığı (%)	65
Grafik 18. Türkiye’de Yükseköğretimde Kayıtlı Afgan Uyraklı Erkek Öğrenci Sayısı	66
Grafik 19. Türkiye’de Yükseköğretimde Kayıtlı Afgan Uyraklı Kadın Öğrenci Sayısı	67
Grafik 20. 2004 Yılında Proje Önceliği Verilecek Ülkeler.....	69
Grafik 21. TİKA’nın 2007 Yılında Afganistan’a Yapmış Olduğu Yardımların Sektörel Dağılımı	75
Grafik 22. Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı	91
Grafik 23. Türkiye’de Bulunan Afganistan Uyraklı Nüfus	93
Grafik 24. Türkiye’de Afgan Uyraklı Yabancılar Yapılan Konut Satışı	94

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Afganistan ve Pakistan Arasında Çizilen Durand Hattı.....	10
Harita 2. Bagram Hava Üssünün Genişletilmesi.....	16
Harita 3. Bagram Hava Üssünün Konumu.....	17
Harita 4. Altın Üçgenin Kapsadığı Ülkeler.....	29
Harita 5. Altın Hilal ve Altın Üçgen Bölgeleri	35
Harita 6. Dünya Uyuşturucu Ağı Trafığı	38
Harita 7. 2008 Yılı Bakımı Yapılan Okullar.....	77
Harita 8. Afganistan Göç Güzergahı.....	92

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Yedi Kız Kardeşi Oluşturan Şirketler	39
Resim 2. Kandahar’da Yapılan Okul Ek Binası.....	87

KISALTMALAR

ABD:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AFAD:	AFET VE ACİL DURUM YÖNETİMİ BAŞKANLIĞI
AKP:	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
BM:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
bkz:	BAKINIZ
BP:	BRITISH PETROLEUM
CENTO:	CENTRAL TREATY ORGANIZATION MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI
CIA:	CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY MERKEZİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI
BOP:	BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ
DEİK:	DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
DIA:	DEFENCE INTELLIGENCE AGENCY SAVUNMA İSTİHBARATI
EGM:	EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
FBI:	FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION FEDERAL SORUŞTURMA BÜROSU
GOP:	GENİŞ ORTA DOĞU PROJESİ
GSYİH:	GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA
IMF:	THE INTERNATIONAL MONETARY FUND (ULUSLARARASI PARA FONU)
ISAF:	INTERNATIONAL SECURITY ASSISTANCE FORCE (ULUSLARARASI GÜVENLİK DESTEK GÜCÜ)
ISI:	PAKİSTAN İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ
KGB:	KOMİTET GOSUDARSTVENNOY BEZOPASNOSTİ (DEVLET GÜVENLİK KOMİTESİ)
KOM:	KAÇAKÇILIK VE ORGANİZE SUÇLARLA MÜCADELE BAŞKANLIĞI

MI6:	BİRLEŞİK KRALLIK DIŞ İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ
NATO:	NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION KUZEY ATLANTİK SAVUNMA ÖRGÜTÜ
OECD:	EKONOMİK KALKINMA VE İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
SSCB:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
STK:	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
TC:	TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TCMB:	TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI
TİKA:	TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI
TKYR:	TÜRKİYE KALKINMA YARDIMLARI RAPORU
TRT:	TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON
TSK:	TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ
TUBİTAK:	TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU
TÜİK:	TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU
UNODC:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER UYUŞTURUCU SUÇ VE OFİSİ

GİRİŞ

Sahip olduğu coğrafi konum Afganistan'ın tarih boyunca büyük güçler tarafından işgal edilmesine neden olmuştur. Bu sebeple Afganistan'ın tarihi savaş ve iç çatışma döngüsünde ilerlemektedir. Afganistan'ın nüfusu farklı etnik yapılardan oluşmaktadır. Mezhepsel ayrımın fazla olması ise etnik gruplar arasında yoğun çatışmalara yol açmaktadır. Afgan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştunlar, kendilerini üstün görmekte ve iktidarı elinde bulunduran kişinin Peştun soyundan gelmesini istemektedirler.

Afganistan topraklarına gözünü diken ilk büyük devlet İngiltere olmuştur. İngiltere tarafından düzenlenen saldırılara Afganistan tarafı direnişle karşılık vermiştir. İlk iki savaşta İngiltere'ye karşı başarı gösteremeyen Afganistan, üçüncü savaşın sonunda bağımsızlığını kazanmıştır. 1919 yılında elde edilen bu başarıyı İngiltere de tanımak zorunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından yürütülen Milli Mücadele Dönemi 1919 yılında başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'yi yönetirken Afganistan ile ilgili gelişmeleri de yakından takip etmiştir. İki ülke arasında 1921 yılında Türk Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devletin Afganistan olması bakımından önemlidir. Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan ilk Devlet başkanı Afganistan Kralı Amanullah Han olmuştur. Amanullah Han Atatürk'e olan hayranlığını ifade etmiş ve yaptığı reformları yakından takip ettiğini belirtmiştir. Atatürk, Afganistan'da uygulanacak reformlar konusunda Amanullah Han'ı uyarmıştır. Amanullah Han Afganistan'a döndüğünde reformlara hızlı bir şekilde başlamıştır. Afgan halkını yeniliklere hazırlamadan, gerekli zemin oluşturulmadan girilen reform hareketleri ise ülke genelinde isyanların başlamasına neden olmuştur. Sonucunda, Amanullah Han Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmış ve köklü değişiklikleri hayata geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Afganistan'a eğitim ve sağlık alanında yapılan yardımlar Atatürk tarafından desteklense de Afganistan ordusunu modernleştirmek için büyük katkıda bulunan Cemal Paşa'nın öldürülmesi yapılan yardımlarında kesintiye uğramasına neden olmuştur.

Afganistan'da filizlenen reform hareketleri sürekli engellenmiş ve reform yanlısı liderler uğradıkları suikastlar sonucu öldürülmüştür. Afganistan'da aralıksız devam eden iç çatışmaların diğer bir nedeni de dış güçlerin müdahalesi olarak ortaya konabilir.

Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile yakınlaşmasını sağlamıştır. SSCB, İngiltere'den sonra gözünü Afgan topraklarına diken diğer büyük devlet olmuştur. SSCB'nin Afgan topraklarındaki hedefleri bölgeye hakim olmak ve Afganistan'a komünizmi getirmek olarak belirlenmiştir. SSCB, işgal yoluyla Afgan yönetimini değiştirerek, Afganistan'ın SSCB'nin küçük bir uydusu haline gelmesini hedeflemiştir. Afganistan, SSCB tarafından 1979 yılında resmen işgal etmiştir. Bu işgale karşı Afganlı Mücahitler tarafından direniş başlamıştır. Mücahitlere silah ve para desteği sağlanmıştır. Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD'nin desteği Mücahitlerin SSCB'yle olan savaşı kazanmasını sağlamıştır. ABD, SSCB'nin planlarını bozmuş ve bu savaşta başarısız olmasını sağlamıştır. On yıl süren Afgan savaşı ve sonunda gelen mağlubiyetin SSCB üzerinde ağır ekonomik ve siyasi sonuçları olmuştur. Bu işgal döneminde Afganistan'ın Türkiye olan ilişkileri kopmuştur.

Afganistan'da savaş sonrası başlayan iç karışıklıkta Taliban şehirlerde yavaş yavaş yayılarak yönetimi ele geçirmiştir. Taliban, Sovyetler Birliği'ne karşı beraber saf tuttuğu Usame Bin Ladin tarafından da desteklenmiştir. Yoksulluk ve ekonomik çöküntü içindeki Afgan halkı da Taliban'a büyük umutlar bağlamış ve Taliban bu süreçte iktidara gelmiştir. Bununla beraber yönetime geldikten sonra çağdışı uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Dünya uyuşturucu merkezi olarak konumlanan Altın Hilal'in tam ortasında bulunan Afganistan'da ekonomik zorluklar sebebi ile halk ancak uyuşturucu ekimi ile geçimini sağlayabilmekteydi. Taliban'ın uyuşturucu ekimini yasaklaması dünya uyuşturucu ağının bozulmasına neden olmuş ve Afganistan'da uyuşturucu ekimi rekor düzeyde düşmüştür. Altın Hilal ile bir diğer uyuşturucu ağı Altın Üçgen'in Avrupa güzergahı Türkiye üzerinden geçmektedir. Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu bu rotanın içerisinde yer almasına neden olmuştur.

Afganistan'da uyuşturucu ekiminin yasaklanması ile başlayan olaylar ABD'de ikiz kulelerin vurulmasıyla başka bir boyuta taşınmıştır. ABD'de ikiz kulelerin ve Pentagon'un vurulması binlerce insanın ölmesi dünyada şok etkisi yaratmıştır. ABD suçluların Usame Bin Ladin ve El-Kaide olduğunu ilan etmiştir. Taliban'dan Usame Bin

Ladin'in ABD'ye teslim edilmesi istenmiş, aksi takdirde Afganistan'a saldıracaklarını duyurmuştur. Taliban, ABD'ye olumsuz yanıt vermiştir. Hem yönetimi bırakmamış hem de Usame Bin Ladin'i teslim etmemiştir. ABD'nin Afganistan'ı yirmi yıllık işgal serüveni ise bu dönemde başlamıştır. ABD'nin Afganistan'a atmış olduğu bombalar şehirleri harabe haline getirmiştir. Taliban ülkeyi terk etmiştir. Taliban Pakistan kamplarında sessizliğe gömülürken Usame Bin Ladin ise Pakistan'a kaçmıştır. İşgalden on yıl sonra Usame Bin Ladin saklandığı Pakistan kamplarında atılan bombalar ile öldürülmüştür.

2001 yılında Afganistan'da geçici hükümet kurulmuş ve uluslararası platformlardan yardımlar başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de zor şartlar altında yaşayan ve her daim dost-kardeş olarak gördüğü Afganistan halkına yardım elini uzatmıştır. Uluslararası yardımların da kazandırdığı ivme ile 2001 yılında Afganistan'ın inşası başlamıştır. Bu süreçte Türkiye Afganistan ilişkileri de yeniden başlamıştır.

Uluslararası yardımlara rağmen Afganistan hükümeti temel alanlarda yaşanan sorunlarla mücadele etmekte zorlanmaktaydı. Örneğin, Afganistan'da enerjinin yok denilecek kadar az olması nedeniyle ülkede elektrik sıkıntısı yaşanmaktaydı. Fiziki yapısının dağlık olması ise ulaşım sıkıntısına yol açmıştı. Ülkede haberleşme sağlanamamakta, insani yardımlar her yere ulaştırılamamaktaydı. Ek olarak, ülkede barajlar bulunmadığı için temiz içme suyuna erişim de zorlaşmaktaydı. Temiz içme suyu sıkıntısı sağlıklı yaşam koşullarını oluşturmaktadır.

Türkiye Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) da 2004 yılından itibaren bölge halkının yaşam standartlarını yükseltebilmek, Afgan halkının sağlıklı koşullarda hayatına devam etmesini sağlamak için sosyal ve ekonomik yardımlar düzenlemiştir. TİKA'nın program koordinasyon ofislerinin ilkini 2006 yılında Vardak ilinde kurulmuş, ikinci program koordinasyon ofisi Mezar-ı Şerif'te faaliyete girmiştir. TİKA bölge halkına yakın olabilmek için Afganistan'a ofis açmayı istemiştir. Yapılan yardımlar ekonomik ve sosyal yardımlar olmuştur. Türkiye'nin yapmış olduğu yardımların askeri düzeyde olduğu bilgisi bulunmamaktadır.

TİKA yardımları eğitim, sağlık, ulaşım, ekonomik kalkınma, meslek edindirme, su kuyularının açılması, okul ve hastaneler için gerekli araç gereçlerin temini şeklinde yönlendirmiştir. TİKA'nın desteği Afgan halkı tarafından yoğun ilgi görmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de bölgede olması Kabil havaalanının işletilmesi işinin Türkiye

tarafından yürütölmesini sağlamıştır. Türkiye'ye Afganlı göçmenler kabul edilmiş, Türkiye'de diğer okullarda olduğu gibi Yükseköğretimde de eğitim görmelerine imkan sağlanmıştır. Afganlı göçmenlerin Türkiye'ye gelerek konut aldıkları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri paylaşarak gösterilmiştir.

Afganistan'a uluslararası platformlarda yardım yapılması yönünde toplantılar düzenlenmiştir. Afganistan'a aktarılan maddi destek, kalkındırma çabaları Afganistan'ın yeniden inşası sürecine yetmemiştir. 2021 yılında ABD'nin Afganistan'dan hızlı ve düzensiz bir şekilde çekilmesi inşa edilen yapının da bozulmasına neden olmuştur. Taliban saklandığı Pakistan kamplarından çıkarak Afganistan yönetiminin başına geçmiş ve Orta Çağ kurallarını tekrar yürürlüğe koyarak eski karanlık günleri yaşatmaya başlamıştır. Taliban, 2021 yılından itibaren Afganistan yönetimin başında bulunmakta ve resmen tanınmamaktadır. Buna rağmen yabancı ülke diplomatlarını Taliban atamış, görüşmeler Taliban yetkilileri ile yapılmıştır. Türkiye Taliban ile temas kurmak istediğinde bir kez ret cevabı ile karşılaşmış, Taliban temsilcileri Ankara'yı ziyaret ederek geri adım atmışlardır.

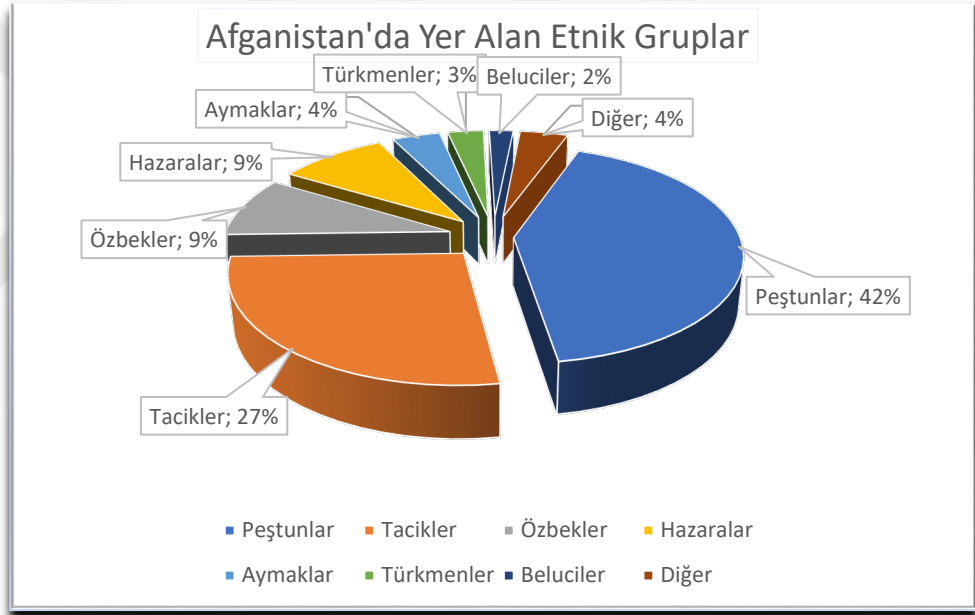
Afganistan'ın yeniden inşa sürecinde Türkiye Afganistan ilişkileri olumlu yönde tekrar başlamış olup Afganistan'ın yeni yönetimi ile görüşmeler devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN’IN TARİHSEL SÜREÇTEKİ ÖNEMİ

1.1. Afganistan’ın Siyasi Tarihi

Afganistan tanım olarak Afganlar memleketi anlamına gelmektedir (Saray, 1981:13). Ülke içerisinde çok fazla etnik kökene sahip aile bulunmakta, bu aileler arasında iktidar savaşı sürekli devam etmektedir (Fazla, 2022:66). Afganistan’ın nüfusu farklı etnik kökenlere dayanmaktadır. Afgan nüfusunu oluşturan grupların dağılımı Grafik-1’de gösterilmiştir.

Grafik 1. Afganistan Nüfusunu Oluşturan Etnik Grupların Dağılımı

(Erman, 2017a:2)

İktidara gelen yöneticilerin çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirilen eylemleri ise dış güçlerin kışkırtması ile siyasi bir isyana dönüşmüştür (Fazla, 2022:66). Siyasi hayatı mücadele içinde geçen bu ülke yalnız bırakılmıştır. Reform gerçekleştiren Kral sayısı çok az olmuştur. Peştunlar’ın iktidar hırsı yeri geldiğinde kanlı bir iç savaşa kadar sürmüştür. Farklı etnik kökenlere dayalı olarak bir arada yaşamaya çalışılsa bile kaos ortamı hiç eksik olmamaktadır (Fazla, 2022: 66). Afganistan’da Krallardan sonra ülke yönetimini ele geçiren Taliban, ülkeye demokrasi getirmek bir yana şeriat yanlısı tutumları nedeniyle

Afganistan'ı daha da geriye götürmüştür. Taliban hareketini başlatan kişilerin de Peştunlar'dan oluşması dikkat çekici noktalardan birisidir (Kuğu, 2021:170-171). Afganistan'ı 1747 yılından sonra sadece iki dönem Peştun olmayan grup yönetmiştir (Karadeli, 2022:109).

Taliban Afganistan sınırlarını geçmeyi düşünmezken IŞİD ve El Kaide gibi silahlı terör örgütleri küresel anlamda cihat kavramından bahsetmektedirler. Oysa Taliban iktidara geldiğinde doğrudan şariat kurallarını içeren baskıcı despot kurallarla başa geçmiştir. Dünyaya meydan okumak bir yana evrensel bir amacı da olmayan Taliban'ın iktidarı ele geçirmekten başka hedefi olmamıştır (Kuğu, 2021:171).

Afganistan'ın stratejik konumu büyük devletlerin üzerinde güç gösterisi yapmasına ve çıkar çatışmalarının gün yüzüne çıktığı bir savaş arenasına sahne olmuştur (Fazla, 2022:65). Tarihte Afganistan'ı ilk işgal eden devlet olarak eski İranlılar bilinmektedir (Saray, 1981:21). Yıllarca yabancı devletlerin istilasına maruz kalan Afgan halkı bağımsızlığını Ahmet Şah Dürrani ile kazanmıştır. Ahmet Şah Dürrani Afganistan'ın sınırlarını genişletmek için seferler düzenleyen, halkın sevgisini kazanan bir lider olmuştur (Erman, 2017a:7-8). Ahmet Şah Dürrani'nin mensubu içerisinde bulunduğu Abdâli etnik grubunu üstün görerek onlara ayrıcalıklar tanıması siyasi bir hata olarak kabul edilmiştir (Saray, 1981:37). Afgan halkı içerisinde kabileler arasında yaşanan çekişmelerin çıkış noktası bu yıllardan başlamıştır.

1.2. Afganistan'ın Fiziki ve Stratejik Önemi

Afganistan; Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Kafkasya gibi stratejik açıdan önemli üç coğrafyanın kesişim noktasında yer aldığı için jeopolitik öneme sahip bir ülkedir. Lord Curzon'un söylemiyle; *“Kılıç zoruyla kurulmuş yapay bir ülkedir”* (Uslubaş, 2005:18). Farklı etnik kökenlere dayanan nüfusunun çoğunluğunu Peştunlar oluşturmaktadır. Afganistan'a hâkim olan Peştunlar 1930 yılında ülkenin dilini Peştu dili ilan etmişlerdir (Kuğu, 2021:79).

Dağlık ve kurak bir ülke olan Afganistan'ı Hindikuş dağları ikiye bölmektedir. Nüfus yoğunluğu ülkenin doğusunda toplanmakla birlikte dağların eteklerinde yerleşim alanları geniş yer kaplamaktadır (Varlık, 2022:25). Başkent Kabil en büyük şehir konumundadır. Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan ve İran'la sınır komşusudur. Stratejik silahları elinde bulunduran ülkelere sınırı olması

nedeniyle bölgedeki tampon ülke konumunu güçlendirmektedir (Saray, 2022:1). Öyle ki İngiliz devlet adamı Lord Curzon tarafından “*Asya’nın horoz dövüş alanı*” olarak ifade edilmiştir (Varlık, 2022:9). Pakistanlı devlet adamı Muhammed İkbal ise Afganistan için “*Afganistan, Asya’nın kalbidir*” tabirini kullanmıştır (Fazla, 2022:66).

1.3. Afganistan’ın Uğradığı Saldırıları

Rus Çarlığı’nın kuruluş yıllarından itibaren nihai amacı sıcak denizlere inmek olmuştur. Tahta oturan her hükümdar önceki hükümdardan miras olan bu fikri canlı tutarak bu doğrultuda ilerlemiş, sıcak denizlere inme fikri her devirde canlı kalmayı başaran bir unsur olmuştur (Fazla, 2022:72). Diğer büyük devletler ise Rusya’nın bu emeline ulaşmasını engellemeye çalışmışlardır (Karadeli, 2022:109). Çünkü, Rusların Akdeniz’e ulaşması Akdeniz ticaret yollarına egemen olmaları anlamına gelmektedir. Bu devletlerden biri olan İngiltere de Rus Çarlığı’nın planları engellenmeye yönünde politika izlemiştir (Saray, 2022:30). İngiltere’nin bu doğrultudaki politikaları Afganistan’ın işgaline kadar gitmiştir.

Bu bağlamda, İngiltere’nin Hindistan Valisi olarak görev yapan Lord Salisbury tarafından kullanılan “*Büyük Oyun*” terimi, Büyük Britanya-Rus rekabetini anlatan terim olarak siyasi literatürde yerini almıştır (Uslubaş, 2010-v). İlk kez 1869 yılında kullanılan bu terim, Hindistan’a egemen olabilmek için Afganistan coğrafyasını kontrol altında tutma mücadelesinde hem siyasi hem de askeri alanda kullanılan ifade olmuştur (Kuğu, 2021:76).

1.3.1. İngiltere’nin Afganistan’a Düzenlediği İşgaller

Afganistan devlet olarak tarihteki yerini alana kadar İngiltere ile üç savaş yapmıştır. Afganistan’ı hakimiyet altına alma düşüncesi İngiltere ile başlamış ardından Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri ile devam etmiştir (Erol ve Başaran, 2022:185).

Afganistan’a temsilci göndererek iç işlerine müdahale ile başlayan süreç Hindistan’dan gelen İngiliz ordusunun Afganistan’a girmesiyle devam etmiştir. İlk İngiliz-Afganistan savaşı 1838 ile 1842 yılları arasında olmuştur (Zeki, 2019:31). İngiltere daha önce Osmanlı İmparatorluğu’na karşı da uyguladığı ülkelerin iç işlerine karışma ve ülke genelinde isyan hareketlerini tetikleme politikasını Afganistan’da da

uygulamıştır. Denilebilir ki İngiltere'nin dış politika anlayışı “*böl-parçala-yönet*” temeli üzerine kurulmuştur (Zeki, 2019:31).

Peştunlar, Afganistan halkının çoğunluğunu oluşturmaktadır (Erman, 2017a:2-3). Yönetimde söz sahibi olmak isteyen Peştunların ülke politikasına her daim müdahale ettikleri görülmektedir (Kuğu, 2021:92-93). Hatta İngiliz saldırıları Peştunlar arasında önemli bir şahıs olan Afgan Emiri Dost Muhammed tarafından engellenmiştir (Fazla, 2022:73).

Bu bağlamda Dost Muhammed İngiltere'nin planlarının önündeki en büyük engel olarak gözükmektedir. Bu nedenle İngilizler iktidar değişikliği öngörmüşler ve Dost Muhammed'in yerine getirmeyi planladıkları Şücâülmülk ile kendilerine bağımlı bir Afganistan istemişlerdir. Sonuç olarak İngiltere'nin desteği ile Şücâülmülk Afgan tahtına oturmuştur (Saray, 1981:60). Tahttan uzaklaştırılan Dost Muhammed ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Şücâülmülk ülke yönetiminin başına geçse de İngilizler tarafından yetersiz görülmüştür (Saray, 2022:29). Şücâülmülk'e istediklerini yaptıramayacaklarını anlayan İngilizler yeni bir plan devreye koymuşlardır. Afganistan'ın, Celalabat, Kandahar, Gazne ve Kabil şehirlerine İngiliz askerlerini yerleştirmiştir (Saray, 1981:60).

Afgan halkı arasında İngilizlere karşı başlayan rahatsızlık dalga dalga büyüyerek isyan hareketine dönüşmüştür. Afganlar İngilizlere karşı başlattıkları direniş hareketini genişleterek İngiliz subayları ile İngiliz temsilci William Macnaghten'ı öldürmüşlerdir (Zeki, 2019:37-39). İngiliz ordusu içerisinde baş gösteren kaos ortamı İngiltere'ye de yansımış, İngiliz hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır (Saray, 2022:31). Tahtan indirilen Dost Muhammed Han ise Afganistan'a tekrar geri dönerek Afgan Emiri olarak tahta oturmuştur (Fazla, 2022:75). Bu savaş ile İngiltere büyük bir hezimete uğramıştır. Böylece Birinci İngiliz-Afganistan savaşı Afganların zaferi ile sonuçlanmıştır. İngiltere hiç beklemediği bir şekilde mağlup edilmiştir. İngiltere uğradığı yenilginin bedelini ödetmek için Afganistan'a planladığı ikinci saldırının hazırlıklarına başlamıştır (Zeki, 2019:41).

Dost Muhammed'in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Serdar Şir Ali hükümdarlığını ilan etmiş, hükümdarlığı İngiltere tarafından da tanınmıştır (Erman, 2017a:14). Serdar Şir Ali ve kardeşleri arasında yaşanan taht kavgasından Şir Ali galip

çıkarak ülkede otoriteyi sağlamıştır (Zeki, 2019:45-46). Güçlü ve iç karışıklıktan uzak olan bir Afganistan, Hindistan için tehdit unsurudur. Bu sırada Rusların Türkistan topraklarını ele geçirip Afganistan sınırına kadar gelmeleri İngiltere için tehdit oluşturmaktadır. İngiltere için ise Hindistan ticaret yollarının güvenli olabilmesinin yolu Afganistan'ın kontrol altında alınmasıyla mümkündür (Erman, 2017a:15).

Serdar Şir Ali Türkistan'a saldıran Rus tehdidinden endişe ederek İngiltere'den yardım istemiş fakat olumlu bir yanıt alamamıştır. Şir Ali yaklaşan Rus tehdidine karşı Rusya ile görüşmelerini ilerletmiştir. İngiltere, Afgan-Rus yakınlaşmasını kendisi için bir tehdit olarak algılayarak 1879'da Afganistan'a karşı tekrar saldırıya geçmiş böylece ikinci İngiltere-Afganistan savaşı başlamıştır (Fazla, 2022:79).

Serdar Şir Ali'yi iktidardan uzaklaştırmanın yollarını arayan İngiltere ise askerlerini dört bir koldan taarruza geçirmek için saldırmıştır. Dost Muhammed'in döneminden daha kötü bir durumda olan Afgan ordusu ise İngiliz saldırıları karşısında dayanacak güçte değildir (Saray, 1981:98). Çareyi kaçmakta bulan Şir Ali ülkeyi oğlu Yakup Han'a bırakarak ülkeyi terk etmiştir. İngiliz askerlerinin daha fazla ilerlemesini durdurmak isteyen Yakup Han ise İngiltere ile "Gandamak Barış Antlaşması"nı imzalamak zorunda kalmıştır (Saray, 2022:55). Antlaşmanın en önemli sonuçlarından birisi ise Kâbil'de sürekli bir İngiliz heyetinin bulunması yönündeki karar olmuştur (Erman, 2017a:15). Böylece Yakup Han İngiliz ajanlarının Afganistan topraklarında serbestçe dolaşmalarına izin vermiştir (Saray, 2022:55). İkinci İngiliz-Afganistan savaşının bir başka sonucu ise Hindistan Peştunları ile Afganistan Peştunları arasında Durand hattının belirlenmesidir (Saray, 1981:115).

Durand antlaşması ile Afganistan'ın bugünkü güney ve güneydoğu sınırları çizilerek Peşaver, Kuvetta, Svat, Bacur, Çitral gibi önemli yerler Hindistan'a bırakılırken Asmar Afganistan topraklarında kalmıştır (Saray, 2022:65-66).

Harita 1. Afganistan ve Pakistan Arasında Çizilen Durand Hattı

<https://www.mepanews.com/afganistan-ile-pakistan-arasindaki-ingiliz-siniri-durand-hatti-nedir-49485h.htm> erişim tarihi: 02.10.2023

Böylece Hindistan dış müdahalelere karşı koruma altına alınmıştır. Çünkü Peştunlar hem Rusya hem de İngiltere egemenliğinde bulunan Hindistan için ciddi anlamda tehlike arz eden bir topluluktur. Afganlar yine de bu sınırın belirlenmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Rusya'nın Afganistan üzerindeki hakimiyetini koruması Hindistan'ı da ele geçirebilme amacına hizmet etmektedir (Fazla, 2022:81).

Durand hattının iniş çıkışlı ve tümsekli bir yapısının olması kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu da aynı aşirete mensup kişiler arasında yoğun bir şekilde kaçakçılık ve uyuşturucu madde ticaretinin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Afganistan'dan getirilen uyuşturucu hammaddesi bu sınırdan kolaylıkla Pakistan'a geçirilerek Hindistan'a ulaşması sağlanmış, oradan da deniz yolu ile diğer ülkelere gönderilmesinin yolu açılmıştır (Yazıcı, 2010:229).

Afganistan iktidar değişikliklerinin çok sık görüldüğü bir ülkedir. İkinci İngiliz-Afganistan savaşından sonra tahta geçen Emir Abdurrahman ülke içerisinde sıkı tedbirler alması ile tanınmıştır. Ülkenin gelişebilmesi için eğitimin gerekli olduğunu görerek eğitime ağırlık vermiştir (Zeki, 2019:68). Emir Abdurrahman öldükten sonra yerine büyük oğlu Habibullah Han geçmiştir (Saray, 2022:69-70).

Habibullah Han İngiltere ile olan ilişkilerin devam etmesi için çaba sarf etmiştir. Yaptığı yenilikler ile çağdaş bir eğitim hizmeti sunmak istemiştir. Afganistan'ın tam bağımsız bir devlet olabilmesi için uğraşan Habibullah Han 1919 yılında suikaste uğramış ve hayatını kaybetmiştir (Erman, 2017a:18-19). Yerine Kâbil valisi olarak görev yapan Amanullah Han geçerek kendisini Afgan Emiri ilan etmiştir (Saray, 1981:131). İngiltere'nin baskısından kurtulmak amacıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve bu durumu İngilizlere bildirmiştir. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere Afganistan ile bir anlaşma yapmamış ve Afganistan'ın bağımsızlığını tanımamıştır (Zeki, 2019:73).

Üçüncü İngiliz-Afgan savaşına giden süreç Habibullah Han zamanında başlamıştır. Esasen Habibullah Han İngiliz yanlısı bir siyaset izlenmiştir. Habibullah Han'ın bu siyaseti sınır bölgesinde yer alan aşiretler arasında memnuniyetsizlik oluşmasına neden olmuştur. Sınır bölgelerinin refaha kavuşturulması savaşın başlıca nedenidir. Diğer bir neden ise Amanullah'ın sağlam bir iktidar kurma çabasıdır (Erman, 2017a:36). İngilizler Afganistan'ın bağımsızlığını tanımazken Moskova 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. İngiltere tarafından Afganistan'ın Moskova'ya yaklaşması savaş nedeni sayılmış ve üçüncü Afganistan-İngiliz savaşı başlamıştır (Saray, 1981:133). İlk saldırıda bulunan taraf Afgan ordusu olmuş ve üstünlük göstermiştir. Ancak İngilizler tarafından havadan yapılan saldırılar sonucunda Afgan savunması yetersiz kalmış ve savaş 1919 yılında imzalanan antlaşma ile sona ermiştir (Zeki, 2019:74). İngiltere galip gibi gözüксе de Afganistan özerkliğini ilan ederek İngiliz sömürgesi olma konumundan çıkmıştır. İngiltere de Afganistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Erman, 2017a:36).

Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devletin ise Sovyetler Birliği'nin olması Sovyetler'in siyasi manevralarından birisidir. Sovyet Rusya'nın lideri Lenin Afganistan'la sıcak ilişkiler kurma yönünde politika izlemiştir. İngiltere'den uzaklaşan Afganistan ise çareyi bir başka devletin yanına sığınmakta bulmuştur (Erman, 2017a:37). Sonuç olarak; İngilizler ile Afganistan arasında gerçekleşen üç savaşta Büyük Britanya için hezimetle sonuçlanmış İngilizlerin Tora-Bora dağlarında kaybolmalarına neden olmuştur.

1.3.2. Ülke Sınırlarını Belirleyen İngiliz Casusları Orta Doğu'da

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nu ileri bir seviyeye taşımak için yeni projeler üretmiş ve bunları hayata geçirmek istemiştir. Bu projelerin en önemlilerinden bir tanesi Bağdat Demiryolu projesi olmuştur. Bağdat Demiryolu projesi Osmanlı İmparatorluğunda istikrarın sağlanması, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için önem arz eden bir proje olmuştur (Alperen, 2018:4). Bağdat Demiryolu projesine dahil olmak için İngiltere, Fransa ve Almanya arasında rekabet başlamıştır. İngiltere ve Fransa Orta Doğu topraklarında Almanya'nın varlığını istememişlerdir. Buna rağmen Osmanlı Devleti'ndeki Almanya yanlısı devlet adamları projenin yapımını Almanya'ya vermişlerdir. Fransa ve İngiltere tarafından hoş karşılanmayan bu durum siyasi engellemeler ile karşılık bulmuştur (Kanberoğlu, 2018:161-162).

Sultan II. Abdülhamid'in hayata geçirmek istediği Bağdat Demiryolu projesini engellemek için Büyük Britanya elinden geleni yapmıştır. Birinci Dünya Savaşının öncesinde bölgede karışıklık olacağını anlayan İngiliz İstihbarat ajanları bölgeye akın etmiştir. Bu ajanlardan Çöl Kraliçesi adıyla çalışan Gertrude Margaret Lowthian Bell ile Arabistanlı Lawrence adıyla çalışan Thomas Edward Lawrence öne çıkmıştır. İki ajan da Birleşik Krallık Dış İstihbarat Örgütünün (MI6) ajanı olarak Orta Doğu'yu karış karış gezerek ülkelerin sınırlarını çizmekle görevlendirilmiştir (İpçioğlu, 2009:250).

Bell ve Lawrence arkeolog, tarihçi, araştırmacı kimlikleriyle bulundukları bölgelerde keşiflerde bulunmuştur. Dolaştıkları bölgelerin yöre halkı ile yakın ilişkiler kurma şansına sahip olmuşlardır (Bilgin, 2015:464). Gertrude Bell, Beyrut'tan Kudüs'e, Şam'dan Halep'e kadar yapmış olduğu geziler ile hem bölge halkının dilini öğrenerek onlarla iletişim kurmuş hem de bölgenin haritasını çizmiştir. Ekonomik yaşamları hakkında bilgiler edinerek bölgenin sorunlarını dinlemiştir (Karasulu, 2019:34). Bell öğrendiği dillere yenilerini eklemiş ve Arap halkının da ona duyduğu sempati ile ilerlemiştir (Hocaoğlu, 2013:57-58). Ajan Bell'in Antakya durağı daha ilginç raporlarla doludur. Burada Ermeni asıllı yöre halkını dinleyen Bell onların en büyük sorunlarını maddi yetersizlikler olarak belirlemiştir.

Büyük Britanya'nın Orta Doğu'da faaliyet gösteren bu ajanlar aracılığı ile ulaşmak istediği amaç petrol yataklarının yoğun olduğu ülkeleri kendi manda sistemiyle

kontrol altına almaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içerisinde yer alan Musul, Bağdat, Kerkük ve Basra'yı merkeze alarak, Büyük Britanya'ya bağlı bir sömürge devleti olarak devam etmelerini sağlamaktır (Karasulu, 2019:51-53). Hatta Ajan Bell tarafından adım adım çizilen sınırlar Irak'ı çoktan bölgelere ayırmış durumdadır (İpçioğlu, 2009:251).

Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen Lawrence, Çöl Kraliçesi ajan Bell gibi arkeolog ve tarihçidir. Ajan Bell ile tanıştıktan sonra Kahire'de yer alan istihbarat bürosunda çalışmıştır. Irak'ın İngiltere'ye bağlı olmasının yanında Irak'ın başına kimin getirilmesi gerektiği konusunda aktif bir şekilde çalışmıştır (Karataş, 2018b:230). İngiltere'nin Arap halkına yaptıklarını The Times gazetesinde yer alan röportajında itiraf etmiştir. Yaptığı açıklamada; *“Kurduğumuz yönetim İngiliz yönetimidir ve İngiliz dilinde yürütülmektedir. Bu yönetimi çalıştıran dört yüz elli İngiliz yönetici vardır. Onlar arasında Mezopotamyalı (Irak) tek bir sorumlu yoktur. Türklerin zamanında, hükümet hizmetinde bulunanların yüzde yetmişi yerlilerden oluşmaktaydı. Oradaki seksen bin kişilik ordumuz, hudutları korumuyor, polis görevi yapıyor. Halkı, baskı altında tutuyorlar. Türklerin zamanında, Mezopotamya'daki iki ordunun yüzde altmışını Arap subayları ve gerisini öteki rütbelerdeki Araplar oluşturuyordu. Bizim yönetimimiz eski Türk sisteminden de kötüdür. Türkler, barışı korumak amacıyla, askerliklerini yapan halktan on dört bin kişilik bir güç bulundurmuşlar. Biz ise orada doksan bin kişilik bir güç, uçaklar, zırhlı arabalar, ganbotlar (Harp gemisi) ve zırhlı trenler bulunduruyoruz. Bu yaz vuku bulan ayaklanmada on bin Arap öldürdük.”*

Lawrence'ın anlatımı ile Orta Doğu'da İngiltere'nin yapmış olduğu baskı ve gerçekler ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları başlatmaları için Araplara para, altın ve stratejik görev vaatlerinde bulunmaktadır (Karataş, 2018a:207-208).Büyük Britanya ajanlarının Osmanlı topraklarından neredeyse hiç ayrılmadıkları görülmektedir (Karasulu, 2019:50). Özellikle petrol hammaddesi bulunan yerleri ele geçirmek, ayaklanma çıkarmak, isyanları desteklemek İngiliz ajanlarının başlıca faaliyetleridir (Bilgin, 2015-463).

1.4. Afganistan'ın SSCB Tarafından Ele Geçirilmesi

İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle Hindistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Pakistan'ın tam bağımsızlığına kavuşması Afganistan için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Pakistan sınırları içerisinde kalan Peştunlar Afganistan'a katılmak isteseler de bu karara Pakistan şiddetle karşı çıkmıştır. Peştunların büyük güç oluşturma çabası Birleşmiş Milletler (BM) tarafından reddedilmiştir. Tek başına kalarak CENTO (Central Treaty Organization) birliğine alınmayan Afganistan için tek yol SSCB ile iş birliği yapmak olmuştur (Uslubaş, 2005:41-43).

1950'li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında sosyal kalkınma reformları adı altında yardımlar başlamış ve çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Bu yardımların çerçevesi genişletilerek eğitim alanı da kapsama alınmıştır. Sovyetler Birliği ile bu yakınlaşma süreci içerisinde Afganistan Devlet Başkanı Zahir Şah, Başbakanlık makamına kendisinin de akrabası olan Davud Han'ı getirerek stratejik bir hamle yapmıştır. Ülke yönetimi ile ilgili kararların alınmasında artık Davud Han'ın politikası uygulanmıştır. Davud Han, Amanullah Han'ın başlatmış olduğu çağdaşlaşma reformlarını yeniden hayata geçirmiştir. Sovyetler Birliği'ne öğrenci gönderilmesi, ülkede ulaşım için hayati öneme sahip Salang Tüneli ile Bagram Hava Üssü'nün inşası bu doğrultuda örnek gösterilebilir. (Karadeli, 2022:111-113).

Çok partili meclis hayata geçirilerek farklı parti temsilcileri ile kadınların meclise girmesi sağlanmıştır. Kral Zahir Şah'ın İtalya gezisinde bulunmasını fırsat bilen Davud Han ülkede Cumhuriyeti ilan etmiştir. Davud Han kendisine muhalefet eden siyasi partileri kapatarak tek partili siyasi yaşama dönülmesini sağlamıştır. Davud Han'ın Pakistan lideri Zülfikar Ali Butto ile temaslar kurması, İran Şah'ı ile görüşmeler yapması Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Afganistan'ın her daim iç karışıklık ve dış ilişkilerinde yalnız olmasını isteyen SSCB, Afganistan Peştunlarını kışkırtmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin bu söylemleri Afganlı komünist partilileri kışkırtma noktasına kadar ulaşmıştır. Sovyetlerin Pakistan'ı devirme teklifini kabul etmeyen Davud Han iktidarının sonu gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin ülke içinde oluşturduğu ayaklanma giderek büyümüş ve yapılan darbe ile Davud Han iktidardan indirilmiştir. Darbecilere karşı savaşan son reformcu lider Davud Han hayatını kaybetmiştir (Karadeli, 2022:113-114).

Davud Han'ın vefatı sonrası halkın desteğini almayan, Sovyetler Birliği tarafından desteklenen bir tabur asker ülke yönetimini ele geçirmiştir. Asıl karanlık günler Afganistan için bundan sonra başlamıştır. Darbeden sonra başa geçen yönetim SSCB tarafından memnuniyetle karşılanmış, ülke yönetiminde söz sahibi olan kişilerin Peştun olması beklenen bir sonuç olmuştur. Yeni kurulan devlet demokratik ve halk yanlısı tutumdan uzak binlerce kişiyi öldürmekten geri kalmamıştır. Parti tüzüğü komünist olan, işçi sınıfı ve halkı koruyacağını bildiren bu devlet İslamcılardan solculara kadar pek çok kişiyi katletmiştir. Halkın yeni yönetime olan tepkileri artmaya başlamıştır. Komünist sistemde toprak reformu yapmak istemeleri, kız çocuklarına eğitim hakkı tanınması gibi reformist hareketler şariat yanlıları tarafından ayaklanmaların çıkartılmasını sağlamıştır. SSCB bu reform hareketlerinin Afganistan için ileri düzeyde olduğunu anlamıştır. Ülke yönetimindeki subayların SSCB'de eğitim görmüş kişiler olmaları iç işlerine müdahale için bir başka neden olmuştur. Bu olaylardan sonra SSCB iç müdahale ile yetinmemiş ve Afganistan'ı işgal etmeye başlamıştır (Zeki, 2019:81-82).

Sonuç olarak Pakistan Peştunları ve Afganistan Peştunları arasında sorun olmaması iki ülkenin yanı sıra SSCB'yi de ilgilendiren bir siyasi olay gibi gözükmektedir. Ülke yönetiminin başında olan devlet adamları ve Sovyetler Birliği ile yapılan reform hareketlerinin başında yer alan Peştun aşireti bütünlüğü sağlayamamıştır. Bunun nedeni ise değişen yönetimde yönetici olacak kişinin Peştun soyundan olmamasının getirdiği sorunlardır (Uslubaş, 2005:55).

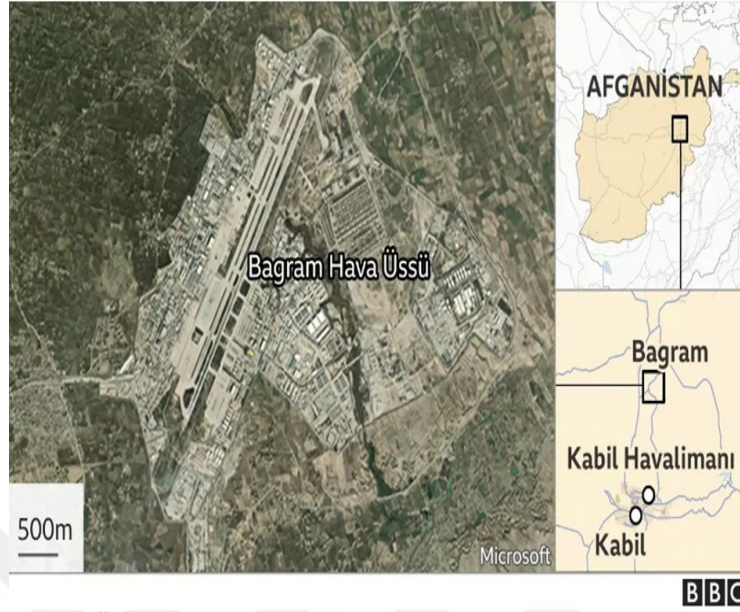
1.4.1. SSCB'nin Tora-Bora Dağlarında Tutunma Çabası

SSCB'nin Afganistan'a olan yaklaşma çabaları İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlamıştır (Sivrioğlu, 2020:58). Yakınlaşma çabalarının ilk adımı Davud Han'ın Sovyetler Birliği'ne öğrenci göndermesi ile atılmıştır. Özellikle Sovyetler de eğitim gören öğrencilerin komünist yapıdan etkilenerek benzer yapıyı Afganistan'a aşılama çabaları ile devam etmiştir. Barış getirme çabaları ile başlayan işgal süreci altında farklı stratejiler içeren bir politik sürece dönüşmüştür (Sivrioğlu, 2020:69). Afganistan gibi yoksul bir ülkeyi ele geçirmenin SSCB'ye avantajı olmamıştır. Asıl amaç Afganistan'ın stratejik coğrafyasından yararlanmayı sağlamaktır. Afganistan'ın sınır komşularından birisi de Pakistan Devleti'dir. SSCB'nin Afganistan'ı ele geçirmesi Pakistan'la sınır komşusu olması demektir. Bu da Sovyetler Birliği'nin tarihi amacı olan

sıcak denizlere ulaşma fikrine ulaşmasını sağlamaktadır. Kabil'e yakın çevrede kurulan Bagram Hava üssü havadan yapılan müdahaleler için en uygun yer konumundadır. Bagram Hava üssü için ABD farklı planlar yapmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çıkmak zorunda kaldığı ülkeyi ABD işgal ederek Sovyetler Birliği'nin iyileştirme yaptığı Bagram Hava üssünü de genişletmiştir (Saray, 1981:181-182). Bkz. harita-2 ve harita-3.

Harita 2. Bagram Hava Üssünün Genişletilmesi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57761843> erişim tarihi: 13.06.2023

Harita 3. Bagram Hava Üssünün Konumu: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57694073>
erişim tarihi:13.06.2023

SSCB'nin işgal için çekimserlikleri olmuştur. Afganistan'da yönetimi ele geçiren Hafızullah Emin'in sol eğiliminin olması yanında muhafazakâr bir Peştun lideri görünümünde olması ve Columbia Üniversitesinde aldığı eğitiminden dolayı CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY (CIA) ajanı olmakla suçlanmıştır. Orta Asya'nın kalbinde ikinci bir Osmanlı Devleti kurma amacını taşımakla suçlanarak Afganistan'ın işgal edilmesine neden olmuştur. SSCB tarafından askeri yığınak ve teçhizatlar sınır bölgesine yığılarak Hafızullah Emin'e ultimatoma çekilmiştir. Hafızullah Emin'den yönetimi bırakmasını isteyen SSCB ret cevabı alınca 8 Aralık 1979 tarihinde işgal başlamış, 27 Aralık 1979'da ise Afganistan SSCB ordusu tarafından kontrol altına almıştır. Ajan olmakla suçlanan Hafızullah Emin SSCB askerleri tarafından öldürülmüştür. Devlet Başkanı olarak Babrak Karmal ülkenin başına geçmiş ve SSCB'ye resmi davette bulunmuştur. Babrak Karmal devlet kadrolarına Sovyetler Birliği'nden getirdiği danışmanlarını yerleştirmiştir. Öldürülen Pakistan Başbakanı Butto'nun oğullarını Afganistan'a çağırması siyasi açıdan bir manevra gibi gözükse de Sovyetler Birliği'nin sözünden çıkmayan devlet başkanı görüntüsünü engelleyememiştir (Uslubaş, 2005:52-56).

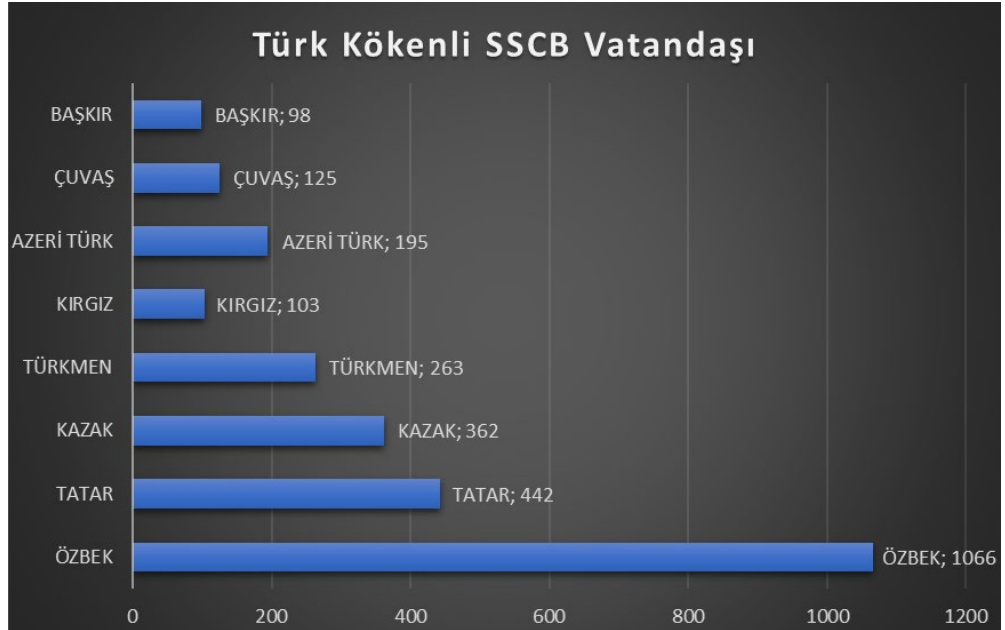
Muhafazakâr halk yapısına uymayan sosyo-kültürel değişikliklere karşı bölge bölge başlayan isyanlar daha sonra gösterilere kadar uzanmıştır. Afgan halkı tarafından

Sovyet işgaline karşı başlayan isyan hareketi tek elden koordine edilerek artmıştır. Yapılan eylemlerde çok sayıda kişinin öldürülmesi ve tutuklanarak hapse atılması direnişin başlangıç noktası olarak sayılabilir (Sivrioğlu, 2020:71-72).

1.4.2. Mücahitlerin SSCB'ye Direnişi

Komünizm sadece devlet yönetimini ve ekonomik modelini değil toplumun yapısını da değiştiren bir unsur olarak görülmektedir. Komünizmde belirli bir hiyerarşi sistemi bulunmamaktadır. Toplumda herkesin eşitliği söz konusu olmaktadır. Afganistan toplum yapısında bulunmayan bu düzen Afgan Mücahitlerin eli silahlı derebeyleri statüsüne getirilmesi yönünde farklı bir portreye evrilmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afgan topraklarına getirmeye çalıştığı Komünizm her açıdan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sovyet güçlerine karşı birlikte hareket eden farklı etnik gruplar savaşın kazanılmasının kesinleştiği andan itibaren kendi aralarında anlaşmazlıklara düşmüşlerdir. Bu anlaşmazlık iç savaş sürecine doğru ilerlemiştir. Afgan ordusunda Sovyet yanlısı komutanları içlerine sindiremeyen askerler Afganistan'ı kurtarmak için Mücahitlere katılmaktan başka çare görmemişlerdir (Karadeli, 2022:113).

SSCB'nin ordusunda Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen Türk kökenli askerlerde yer almıştır. bkz. grafik-2.

Grafik 2. Afganistan SSCB Savaşında Vefat Eden Türk Kökenli SSCB Vatandaşları

(Erman, 2017a:491)

Türk ve Müslüman olan SSCB vatandaşları Sovyet-Afgan savaşında hayatlarını kaybetmiştir. Kızıl Ordu'nun her safhasında görev alan Türklerin, Afgan savaşının sona ermesiyle birlikte uğradıkları kayıplar ortaya çıkmıştır (Erman, 2017b:307-308).

Afganistan'ın SSCB tarafından uğradığı komünist işgal, büyük yıkım ve yaralar açtığı kadar yatırım açısından da zengin bir döneme dönüştüğü kabul edilmektedir. SSCB Afganistan'ı yeniden kurma girişiminde bulunmuştur. Ordudaki asker sayısından, askeri teçhizata, sağlıktan eğitime, ulaşımdan sanayi alanına kadar her alanda yatırımlar yaparak ülkenin kalkınması için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. Hava saldırıları nedeniyle çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Siviller savaştan kaçmak için en yakın ülkelere göç etmekten başka çare bulamamıştır. Büyük göçler nedeniyle Pakistan sınırındaki mülteci kamplarının Afgan halkı tarafından dolmasına neden olmuştur. Pakistan bu sığınmacılara düzenli bir yardım sağlayamamıştır. Pakistan'ın ekonomik durumunun kötü olması, mültecilerin zaten zor olan yaşam koşullarını daha zor hale getirmiştir. Yaşanan bu zorlukların yanında mülteci kampları SSCB'nin havadan saldırılarına maruz kalmıştır. Mülteci kamplarının zamanla çeteleşmeye başlayıp, uyuşturucu kullanımının ve satılmasının resmiyet kazanması bu bölgenin güvenliğinin kaybedildiğine dair önemli işaret olmuştur (Uslubaş, 2010:57).

Afganlı mültecilerin Pakistan'a sığınmasında darbe ile başa gelen Ziya ül Hak'ın siyasi hedeflerinin etkisi olduğu düşünülmüştür. Ziya Ül Hak siyasi stratejileri iyi okuyan bir lider olmakla birlikte kendisini Genelkurmay Başkanlığına getiren Zülfikar Ali Butto'yu hem koltuğundan etmiş hem de Butto'yu öldürtmüştür. Asker kökenli bir lider olmasının yanı sıra İslam ağırlıklı eğitime ağırlık vererek medrese sayılarının artmasını sağlamıştır. Güçlü bir Pakistan oluşturma amacında olan ve SSCB ile arası iyi olan güçlü bir Hindistan istemeyen Ziya Ül Hak stratejisini Afganistan üzerine kurmuştur. Zayıf komşularının arasından sıyrılarak Pakistan'ın gücüne güç katmak istemiştir. Pakistan'ın siyasi stratejisi aslında çok nettir, "*Düşmanım düşmanı dostumdur*". Hindistan Afganistan'ın parçalanmasını istemektedir. O halde Pakistan Afganistan'a yardım etmeli, SSCB ise bu denklemden en kısa sürede tasnif edilmelidir. Afganistan'da Sovyet yanlısı komünist rejime ilk andan itibaren karşı çıkan Ziya Ül Hak bölge güvenliği için SSCB'nin buradan çıkması gerektiğini düşünmektedir (Saray, 2022:140).

Ziya Ül Hak döneminde başlayan SSCB'ye karşı Afgan mücahitlere verilen destek süreç içerisinde değişerek Taliban'a destek olarak devam etmiştir. Afganistanlı liderlerin çoğu suikaste uğrayarak öldürülmüştür. Pakistanlı liderlerin ölümleri de benzer şekilde olmuştur. Ziya Ül Hak'ın Pakistan'dan kalkan uçağı daha Pakistan hava sahasında iken düşmüş, uçağın içerisinde bulunan herkes hayatını kaybetmiştir (Uslubaş, 2010:111). Yaşanan bu uçak kazasında Ziya Ül Hak'ın yanında bulunan Pakistan Genelkurmay Başkanı ve Pakistan'ın ABD Büyükelçisi de ölmüştür. Suikastin failleri bir türlü yakalanamamış ve olay karanlık cinayetlerden birisi olarak tarihteki yerini almıştır.

Afganistan'daki Sovyet varlığını sona erdirmek için ABD ve Pakistan'ın yaptığı iş birliği başarıyla sonuçlanmıştır (Armaoğlu, 2020a:673). Pakistan Başkanı bu konuda o kadar başarılı çalışmalar yürütmüştür ki ABD ile yapmış olduğu iş birliğine Suudi Arabistan'ı da dahil etmiştir. Finans desteğini sağlayan ülke Suudi Arabistan olmuştur. Maddi desteğin yanı sıra Afgan Mücahitlere güçlü silah yardımının da sağlanması gerekmektedir. ABD tarafından Mücahitlere Stinger adlı ateşli roketatarların verilmesi ile savaşın seyri değişmiştir. Bölgede bulunan ABD'nin CIA ajanları silahların dağıtımı ve silahların kullanımı ile ilgili hizmeti vermeye başlamıştır. Mücahitlere verilen stinger füzesi sayesinde SSCB'nin hava savunması etkisiz hale getirilmiştir (Fazla, 2022:100-101).

Afganistan işgaline yardımda bulunan diğer bir ülke Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Çin, Afganistan ile arasındaki dar sınır koridoru üzerinden Afganistan'a silah yardımında bulunmuştur. Çin'in Afganistan'a desteğinde gergin seyreden Sovyet-Çin ilişkileri (1960-1966) yatmaktadır. SSCB'nin Çin sınırına asker yığması ilişkileri kopma noktasına kadar getirmiştir. Çin ise cevaben SSCB'nin işgal ettiği Afganistan'ı desteklemiştir (Armaoğlu, 2020a:672-673).

SSCB'de 1985 yılı itibariyle iktidar değişikliği yaşanmış ve devlet başkanı Gorbaçov Afganistan'dan çekilmek için yollar aramaya başlamıştır. İşgalin beklentilere uygun olarak gerçekleşmemesi, ağır kayıplar olması, savaş masraflarının artması gibi nedenler 1989 yılındaki çekilme kararının alınmasına neden olmuştur. ABD'nin Afganistan'a yapmış olduğu yardımlar finansal destekten ibaret kalmamış, askeri personel göndermeye kadar uzamıştır. Zbigniew Brzezinski Afganistan'a giderek Afgan Mücahitlerle yaptığı görüşmelerde onları destekler nitelikte cümleler kurmuş, yanlarında

olduklarını belirtmiştir (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bilbilik, 2017). ABD, Afgan-Sovyet savaşında Afganistan'ın yanında yer almıştır. Vietnam'da almış olduğu yenilgiyi içine sindiremeyen ABD savaş alanında verdiği kaybı siyasi arenada kazanmaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında Afgan-Sovyet savaşının kazanan tarafının ABD ve Afgan mücahitler olduğu öne sürülebilir (Armaoğlu, 2020a:669-670). [Resimler için bkz. ek-1, ek-2.] İngiltere'den sonra Sovyetler Birliği de Afganistan'ın kendileri için bir bataklık olduğunu anlamış ve SSCB Başkanı Gorbaçov çekilme kararı almıştır.

1.4.3. SSCB'nin Afganistan'da Uğradığı Başarısızlık

Afgan halkı arasında ortaya çıkan mücahitler Ruslara karşı büyük bir direnç göstermişlerdir. Körfez bölgesinde yer alan petrol egemenliğini kaptırmamakta kararlı olan Amerika, Afgan Mücahitlere açıkça destek vermiştir. SSCB, ABD tarafından Afganistan'a yapılacak yardımları öngörememiştir. ABD tarafından yapılan yardımlar SSCB'nin savaşı kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Afganistan'ın fiziki koşulları da SSCB ordusunu yıpratın nedenlerden birisidir (Armaoğlu, 2020a:670;Diyarbakırlıoğlu, 2021:71-72).

Afgan-Rus Savaşı sırasında mücahitlere sağlanan maddi desteğin CIA tarafından aktarıldığı ve desteklendiği kesin olarak kabul edilmektedir (Özer, 2009:205). Afganistan El-Kaide'nin limanı durumuna gelmiştir. Örgüt üyelerini eğitmek için kamplar kurularak burada eğitimlerini tamamlamaları için her türlü imkan sağlanmıştır. Taliban'ın iktidarda olduğu 1996-2001 yıllarında halk yoksulluk ve sefalet içerisinde yaşamını sürdürmüştür. Sonu gelmeyen savaşlar, yeme-içme gibi temel ihtiyaçların yanı sıra ekonomik sorunlar yüksek boyutlara ulaşmıştır. Doğan çocukların yarısından fazlası ilkokul çağına gelmeden hayatını kaybetmiştir. ABD tarafından Afganlı mücahitlere sağlanan silah desteği her geçen gün arttırılarak iki katına çıkartılmıştır. Böylece mücahitlerin SSCB karşısında direnç gösterebilmeleri sağlanmıştır. Mücahitlerin ABD yapımı stingerları kullanması ise savaşın seyrini değiştiren başka bir faktör olarak yer almıştır. Zamanla SSCB ordusunda görevli askerlerin Afgan topraklarında bolca bulunan afyona alışmaları disiplinsizliği arttırmıştır (Uslubaş, 2010:13).

SSCB'nin bölgede yer alan müttefiki Hindistan Devlet Başkanı İndira Gandhi konutunda yakın korumaları tarafından suikaste uğrayarak öldürülmüştür. SSCB Gandhi'nin ölümü ile önemli bir müttefikini kaybetmiştir (Uslubaş, 2010:89). Sovyet

işgaline karşı Afganlı mücahitlerin yetiştirildiği kamplar Pakistan’da bulunmaktadır. Dolayısıyla Afganlı direnişçiler içinde Pakistan bir üs durumuna gelmiştir. Usame Bin Ladin bu kamplara daha yakın bir mesafede olabilmek için Afganistan’ın Pakistan ile sınırına yakın olan Peşaver kentine yerleşmiştir. Servetini sürekli Afgan mücahitlere bağışlaması onun halkın gözünde bir kahraman olarak yer almasını sağlamıştır. Sovyetlere karşı bu direnişin oluşturduğu bir başka unsur El-Kaide terör örgütü ve başındaki isim olarak Usame Bin Ladin isminin duyurulması olmuştur. Başlangıçta ABD’den büyük destek görerek onunla iş birliği içerisinde çalışan Bin Ladin 11 Eylül’den itibaren ABD’nin en büyük düşmanı olarak kamuoyuna duyurulmuştur (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:300-301).

1.4.4. Taliban’ın Doğuşu ve Afganistan Yönetimini Ele Geçirmesi

Taliban kelimesi Arapça kökenlidir. Talip kelimesinin çoğul hali olup dini eğitim gören öğrenci anlamına gelmektedir. Afganistan’da yer alan siyasi gruplardan farklı olması halkta ilgi uyandırmış bilinçli olarak seçilmiştir (Erman, 2017a:314). Kandahar’da imamlık yapan Molla Ömer ve öğrencileri tarafından başlatılan hareketin adı olmuştur. Molla Ömer kurmuş olduğu örgütü “*Yaklaşık 20 öğrenci arkadaşımınla birlikte Kandahar’daki bir medresedeydim. Fesat, hırsızlık, yağmacılık ve cinayet çok yaygınlaşmıştı. O günlerde kimse her şeyin daha iyi olabileceğine inanmıyordu. Allah’a tevekkül ettim ve bu öğrenci arkadaşlarımla birlikte çalışmaya koyuldum*” şeklinde ifade etmiştir (Şahin, 2016:232). Molla Ömer modern eğitim almadığı gibi dini eğitimi de eksik olan bir kişidir. Röportaj vermekten kaçınan göz önünde olmayan bir lider görünümündedir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:283). Taliban hareketi Afganistan tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile samimi ilişki kurmayan tek topluluktur (Saray, 2022:149).

Afgan mücahitler tarafından SSCB işgalinden kurtarılan Afganistan’da zafer kutlamaları yerini kısa sürede çatışmalara bırakmıştır. Ülkeye hâkim olmak isteyen etnik gruplar arasında başlayan çatışmalar kısa sürede ülkeyi güvensizlik ve istikrarsızlık ortamına sokmuştur. Böylesi huzursuz bir ortamda ortaya çıkan Taliban hareketi ise kurtarıcı role sahip olmuştur. Taliban yönetimi kendilerinin katı, tutucu, taviz vermeyen şeriat yanlısı olarak tanımlamaktadırlar. İktidara geldikleri yıllarda savaştan yorulan Afganlılara ekonomik refah ve huzur ortamı vadetmişlerdir (Erol ve Başaran, 2022:190).

Afganistan'ın güney bölgesinde başlayan Taliban hareketi böylece hızla ilerlemiştir. Taliban'ın ele geçiremediği tek bölge Dostum ve Ahmed Şah Mesud'un ellerinde bulunan kuzey bölgesidir. İki taraf da Taliban hareketi karşısında birleşerek uzlaşma yoluna gidememişlerdir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:288).

ABD yönetimi ise Taliban'ın yanında yer almıştır. Taliban örgütünün kurulmasını finans eden ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan bulunmaktadır. Sınır komşusu olan Pakistan kamplarında eğitim gören Taliban militanları dönemin Pakistan Başbakanı Benazir Butto tarafından desteklenmiştir. Benazir Butto 11 Eylül saldırılarından sonra Londra'da bir basın toplantısı düzenlemiştir. Yapmış olduğu açıklamada *“Taliban, İngiltere'nin fikri, Suudi Arabistan'ın maddi desteği, Amerika'nın denetimi ve Pakistan'ın terbiyesi ile ortaya çıktı”* demiştir (Karımı, 2023:137).

Bu bağlamda Taliban Pakistan'ın en önemli projelerinden birisi haline gelmiştir. Doğalgaz ve petrol konularında Orta Asya devletleri ile iş birliği yapmak isteyen Pakistan kendisine rakip olarak Afganistan'ı görmüştür. Aynı zamanda Pakistan kendi denetiminde yönetilecek olan Afganistan'ın bölgede yaşanan kaos ortamını da sonlandıracağı görüşündedir. Bu amaçla Taliban, Pakistan gizli servisi tarafından Pakistan'ın Afganistan sınırına çok yakın olan Peşaver vilayetinde medresede okuyan gençler arasından seçilerek oluşturulmuştur. SSCB'nin işgaline direnen mücahitlere destek veren ülkeler ile Taliban hareketinin zeminini hazırlayan ülkeler aynıdır. Pakistan başta olmak üzere Suudi Arabistan, ve Körfez Emirlikleri Taliban hareketini destekleyen ülkeler olmuştur (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:282).

Taliban kısa sürede Afgan halkının sempatisini kazanmış ve 12 Ekim 1994 tarihinde Pakistan sınırında bulunan Spin Boldak'ı bir baskın sonucunda ele geçirmiştir. Şehri ele geçirmesi yanında büyük bir cephane de sahip olmuştur. Daha sonra sırayla Kandahar, Uruzgan, Zabul ve Vardak gibi vilayetleri de ele geçirmiştir. Kandahar, Taliban hareketinin kurulduğu yer olması dolayısıyla tarihsel sürecinde de en etkili olduğu yer olmuştur (Erol ve Başaran, 2022:191).

Taliban hareketi Afganistan yönetimini istediği gibi değiştirmekle kalmamış İslâm Dinini de istediği gibi yorumlamıştır. Bu dönemde Taliban kadınların giyim kuşamından sokağa çıkmasına, erkeklerin sakalından kılık kıyafetine kadar birçok yasak

dayatmıştır. Taliban hareketinin Peştunlara öncelik veren bir siyasi ideoloji içerisinde bulunduğu görülmektedir. Pakistan Devleti tarafından gönderilen askeri yardım ve desteklerin yanı sıra Pakistan İstihbarat Örgütü (ISI) ajanları tarafından Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi yönünde çalışmalar da başlamıştır. Peştun olmayan halk liderleri için idam cezaları verilmiş, halka da yaptırımlar getirilmiştir. İlk önceleri hafif çapta başlayan yasaklar daha sonra ağırlaştırılmıştır. Kadınlar için çalışma hayatı bitmiş, sokakta tek başına yürümeleri yasaklanmış, eğlence yerlerine ise yasaklar getirilmiştir. Taliban'a karşı ayaklanan Peştun olmayan halk en ağır şekilde cezalandırılmıştır. İsyan edenlerin direniş güçleri zayıflayınca saldırıya geçmişlerdir (Şahin, 2016:234-236).

Budizm dininin kuruluş şehri sayılan Bamyân, Taliban destekçileri tarafından yerle bir edilmiştir. Taliban'ın bu önlenemez işgali ülkenin kuzeyine doğru ilerlemekte ve burada yer alan şehirleri de ele geçirmek istemektedir. Mezar-ı Şerif'te İranlı diplomatın Taliban yanlıları tarafından öldürülmesi ise Suudi Arabistan tarafından kendilerine verilen desteğin geri çekilmesine neden olmuştur (Erol ve Başaran, 2022:189). Taliban hareketi ülkenin kuzey bölgesini yakıp yıkmaya devam ederken, Usame Bin Ladin'de kendi cihat anlayışı ile ABD'nin Kenya ve Tanzanya elçiliklerine saldırarak adını duyurmuştur. Verilen destekler geri çekildiğinde Usame Bin Ladin ortağı Taliban işgal ve vahşetin şiddetini arttırmıştır. Taliban, Afganistan'ı karanlık bir döneme hapsetmiş ve ülkeye Orta Çağ zihniyetini kendi elleriyle getirmiştir. Kadınlara yapılan zulüm ve baskılar ise her geçen gün dozu artarak devam etmiştir. Taliban'ın sözde şeriat kuralları getirerek çağdışı zihniyetle özellikle kadınları hedef alması incelenmesi gereken bir husus olmalıdır. İslam Dininde yasak olan uyuşturucu madde kullanımı ve üretiminin Taliban döneminde serbestçe yapılması, afyon üretimi üzerinden kâr payı alınması ne dini öğretiler ile ne de sosyo-kültürel doğrularla örtüşmemektedir (Erol ve Başaran, 2022:191-192).

Dostum'un kontrolünde olan Mezar-Şerif Taliban'ın eline geçmesi neticesinde Dostum Özbekistan'a kaçmıştır. Taliban'ın karşısında duran Ahmed Şah Mesut'ta El-Kaide örgütüne mensup kişiler tarafından suikaste uğramış ve Rus helikopteri tarafından Tacikistan'a götürüldüğü sırada hayatını kaybetmiştir. Ahmed Şah Mesut'u intihar saldırısına uğradığı tarih 9 Eylül 2001'dir. ABD işgalinden hemen önce ortadan kaldırılan

Şah Mesud ile ABD'nin Afganistan'a işgali önündeki son engelde kaldırılmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:296).

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Suç ve Ofisi (UNODC) tarafından ülkeye maddi yardım yapılması karşılığında uyuşturucu yasağının getirilmesi önerilmiştir. Taliban BM'den gelecek para desteğini kaçırmak istememiş, 2000 yılında ülke genelinde uyuşturucu yasağını getirmiştir. Afyon üretimi yapan halk isyan etse de Taliban bundan ödün vermemiştir (Uslubaş, 2005:216).

ABD-Afganistan ilişkilerinin seyrini etkileyen bir diğer gelişme ise Orta Asya Cumhuriyetleri'nin SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmalarıdır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gerek sahip oldukları petrol ve doğal gaz rezervleri, gerekse Hazar denizinde yer alan zengin maden yatakları sebebiyle petrol şirketlerinin radarına girmiştir. Bu ilginin ardından ABD, Orta Asya Devletleri üzerinde üstünlük kurmakta geç kalmamıştır. Bununla birlikte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilk anlaşmalar Arjantin'in Bidas şirketi ile yapılmıştır (Kuğu, 2021:188). Bidas şirketi önce Türkmenistan ve Pakistan Devlet Başkanları ile antlaşma sağlamış, sonrasında Afganistan ile görüşmelere başlamıştır (Çınarlı, 2016:12). Bidas şirketinin bölgedeki etkinliği ABD'li Unocal şirketinin devreye girmesi ile son bulmuştur. 1995 yılında yapılan imza törenine ABD Nobel Barış ödülü sahibi, mekik diplomasisi kurmakla ünlü olan Henry Kissinger'in katılması ise dikkat çekici noktalardan birisi olmuştur (Uslubaş, 2010:143-144).

ABD, Bidas şirketinin projede olmasını engellemiştir. ABD'li Unocal şirketinin devreye girmesiyle başlangıçta oluşturulan bu denklem bozulmuştur. İran ve Rusya'yı yanlarında görmek istemeyen Unocal kendisine ortak olarak Pakistan, Suudi Arabistan ve Afganistan'ı almıştır. Arjantin'li Bidas şirketi oyun kurucu olarak başladığı Orta Asya rezervleri projesinden yavaş yavaş saf dışı edilmiştir. Taliban ise bu süreçte iki şirketten de daha fazla pay alma amacı gütmüştür. Bu iki şirket arasında rekabet devam ederken iç karışıklığın olmadığı İran üzerinden Pakistan'a doğru bir yol güzergahı çizen yeni bir şirket daha ortaya çıkmıştır. Bu şirket İran-Avustralya ortaklığından oluşmaktadır (Kuğu, 2021:189).

İki şirket arasında rekabet devam ederken ortaya üçüncü şirketin çıkması kurulmaya çalışılan denklemi daha da karmaşık hale getirmeye başlamıştır. Fakat

1998’de ABD’ye yapılan saldırılar sonucunda ABD’nin El-Kaide ve Taliban kamplarına karşı saldırılarda bulunmasıyla planlar alt üst olmuştur. Taliban’ın El-Kaide ve Usame Bin Ladin’e verdiği destek pahalıya mal olmuştur. Taliban petrol şirketlerinden en üst seviyede para koparmak peşindeyken Bin Ladin’e verdiği destek ile boru hatlarını kaybetmiştir. Ayrıca Taliban BM tarafından veto edilmiş terörizme katkı vermekle suçlanmıştır. BM Afganistan yönetimine ağır yaptırım uygulamıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan’da yönetimi değiştiren ABD, Taliban’ı uzaklaştırarak Peştun asıllı olan ve halk tarafından desteklenen Hamid Karzai’yi yönetimin başına getirmiştir. Karzai’nin ABD vatandaşlığı konusunda net bir bilgi bulunmamakla birlikte Unocal Petrol şirketinin danışmanı olduğu iddialardan öteye gitmemiş, kesin olarak kanıtlanmamıştır. ABD’nin Afganistan temsilcisi olarak seçilen Zalmay Halilzad’ı Unocal şirketi ile Taliban arasında aracılık yaptığı bilgisi de net değildir (Erman, 2017b:411).

ABD’de Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan strateji uzmanı Zbigniew Brzezinski, Afganistan’a yapılan yardımların Sovyet işgalinden önce başladığını, Sovyet işgali sırasında da devam ettiğini belirtmiştir. Brezezinski SSCB’nin Afganistan’ı işgalini; “*moral bozucu, bir dağlık savaş tiyatrosu işgaline çevirmeyi*” planladıkları şeklinde özetlemiştir (Bilbilik, 2017:43-45).

Türkiye’nin bu dönemde Taliban ile görüşmeleri en alt düzeyde gerçekleşmiştir. Türkiye Kabil’de bulunan büyükelçiliğini bu dönemde kapatmıştır (Karımı, 2023:138). Türkiye ile Afganistan ilişkileri durma noktasına kadar gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD’DE 11 EYLÜL HADİSESİNİ OLUŞTURAN ETMENLER

2.1. 11 Eylül’e Giden Süreç

21.yüzyılın normal akışını değiştiren olaylar zinciri 11 Eylül 2001 tarihinde başlamıştır. Trajedinin, kaosun, komplo teorilerinin başlangıç noktası olarak 11 Eylül tarihi görülmektedir. Soğuk Savaş döneminden zaferle çıkan adeta tek güç konumuna

gelen ABD'nin süper güç zırhını sarsan bu olay aslında komplo teorilerinin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

ABD, Afganistan'ın SSCB tarafından komünist bloğa dahil edilmesine engel olmak için finansal destek kartını masaya sürmüştür. CIA tarafından gerçekleştirilen yardımların başında silah ve finans desteği gelmektedir (Fazla, 2022:100). ABD'nin bu yardımlarda en büyük iki destekçisi Suudi Arabistan ve Pakistan'dır. Arabistan tarafından Afgan Mücahitlere finans desteği sağlanırken, Pakistan tarafından insan gücü ile ulaşım desteği sağlanmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:263). CIA tarafından Afgan Mücahitlere verilen stinger füzeleri savaşın seyrini değiştiren unsur olmuştur. Uçak ve helikopterlere karşı kullanılmak üzere omuzdan atılan stinger füzelerini kullanan Afgan Mücahitler savaşta kendi lehine çevirmişlerdir (Uslubaş, 2010:57).

Afganlı Mücahitlerin direnişi karşısında Sovyet ordusunun sivil, asker ayırımı yapmadan saldırması sivil halkın büyük zarar görmesine neden olmuştur. Yaklaşık beş milyon Afgan halkı ülkelerinden ayrılmak zorunda kalarak Pakistan ve İran'a sığınmak zorunda kalmıştır (Kuğu, 2021:130-135). 1988 yılında Cenevre'de yapılan görüşmelerde SSCB Afganistan'dan çekilmeyi kabul ederek 1989 yılında ise Afganistan'dan tamamen ayrılmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017:270). SSCB'nin çekilmesinden sonra Mücahit liderler arasında başlayan çatışma artarak Afganistan içinde iç savaş çıkmasına neden olmuştur (Uslubaş, 2010:123). Mücahit liderler tarafından etnik köken unsuru hem dini hem de siyasi bir unsur olarak kullanılmıştır (Şahin, 2016:233).

Afganlı Mücahitler arasında başlayan savaş devam ederken cihat geleneğinden gelerek arkasına Mücahitlerin desteğini alan Burhanettin Rabbani (1992-1996) devlet başkanı olmuştur. Rabbani döneminde iç savaş devam etmiş 1996 yılında Taliban'ın ülkeye hakim olması ile devlet başkanlığını bırakmak zorunda kalmıştır (Fazla, 2022:103). İç savaş sırasında Molla Ömer'in şehir efsanesi haline getirilerek Afgan halkı arasında yerel kahraman ilan edilmesi ile Taliban hareketi başlamıştır (Şahin, 2016:232).

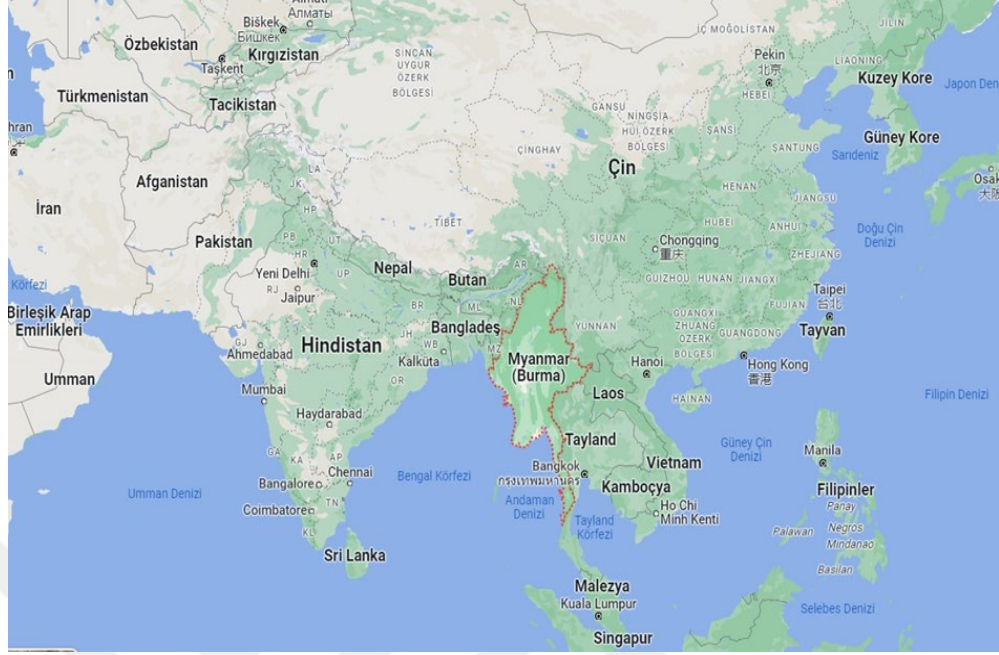
Afganistan'ı ele geçiren Taliban daha çok ülkenin orta ve güney bölgelerinde etkindir. Afganistan'ın kuzey bölgesinde bulunan yerel halkın Taliban'a desteği olmamıştır. Kuzey bölgesinde yer alan halk Tacik, Özbek ve Türkmen'lerden oluşmaktadır (Uslubaş, 2007:35-36). Taliban hareketinin büyümesini sağlayan ana unsur Taliban'ı destekleyen ülkelerin Afganistan'a komşu ülkeler olmasıdır. Suudi Arabistan

ile Birleşik Arap Emirlikleri finans desteğini sağlarken, Pakistan askeri ve teknik teçhizatı sağlamaktadır (Oğuz, 2001:313-314). Taliban yönetime geldiğinde iktidar sarhoşluğu içerisine girerek kendine has kanunlar getirmeye başlamıştır. Dış politikada ise ABD'ye meydan okumaktadır. Önce uyuşturucuyu Afganistan'da yasaklaması ardından 11 Eylül olayları bardağı taşıran son damla olmuştur. ABD tarafından Taliban'a iletilen Ladin'i ABD yönetimine teslim edilmesi yönündeki talebin karşılanmaması ABD gibi büyük bir gücü Taliban'ın karşısına almıştır. ABD Taliban tarafından mesajının reddedilmesi üzerine işgal kararı almıştır (Akalin, 2022:322). (bkz. Ek-7, Ek-8, Ek-10).

11 Eylül saldırılarının ardından CIA tarafından yapılan soruşturma sonucunda dönemin ABD Başkanı Bush saldırıların sorumlusunun Usame Bin Ladin olduğu yönünde kanıtlar olduğunu açıklamıştır. Bununla beraber 11 Eylül eyleminin ABD istihbaratının haberi olmadan hazırlanmasının imkansız olduğu da düşünülmektedir (Uslubaş, 2005:219).

Afganistan denize kıyısı bulunmayan, olumsuz fiziki koşullara sahip bir ülkedir. ABD için neden önemlidir sorusunun cevabı ise stratejik konumunda gizlidir. Afganistan, ABD'nin Asya Kıtasına ulaşması, Orta Asya ülkelerinden uzak kalmaması için bağlantı noktası konumundadır. ABD'nin kurmuş olduğu stratejiye göre Asya'da bulunan petrol ve doğal gaz hatlarına ulaşmak için kolaylıkla işgal edebileceği bir ülkeye ihtiyaç vardır. Bu ülke ise Altın Hilal'in merkezinde yer alan Afganistan olmuştur. ABD, Orta Asya doğalgazı ile petrollerinin güzergahını Afganistan üzerinden Pakistan'ın Karaçi limanına ulaştırmak istemiştir. Bu liman ABD petrol şirketlerinin denetimindedir. Irak petrollerinin ise ABD ve İngiliz şirketlerinin denetiminde olması amacı güdülmüştür. Bu durumda ABD'nin bölge üzerinde ekonomik hakimiyetinin artmasının da önü açılmıştır (Özer, 2009:203).

Altın Üçgen adı, Güney Asya'da Burma güncel adıyla Myanmar, Tayland ve Laos'un kesiştiği bölgenin adı olmuştur. Afyon üretimi ve ticaretinin yapılmasıyla bilinmektedir (bkz. Harita-4). Altın Hilal ile Altın Üçgen bölgelerinin birbirlerine yakın olması dünyanın en büyük iki üreticisi konumuna getirmiştir. Afganistan Altın Hilal bölgesinin ana kaynağını oluşturmaktadır (Çalışkan, 2019:8).

Harita 4. Altın Üçgenin Kapsadığı Ülkeler: <https://www.cnnturk.com/dunya/myanmar-nerede-hangi-bolgede-burma-myanmar-neresi> 30.05.2023

2.2. Usame Bin Ladin ve ABD İlişkisi

Gerçek adı Usame Bin Muhammed Bin Avad Bin Ladin olan Usame Bin Ladin'in Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da doğmuştur. Babası Suudi Arabistan Kraliyet ailesinden sonra en zengin kişisi olarak bilinmektedir. Ladin'in babası bir uçak kazasında ölünce Bin Ladin mirastan payına düşen kısmı almış ve bu para onu milyoner yapmıştır. Cidde Üniversitesinde İnşaat Mühendisliği bölümü ile iktisat-işletme yönetimi bölümlerini çift ana dal yaparak bitirmiş yine aynı üniversitede yüksek lisansını tamamlamıştır. Cidde Üniversitesi'nde görevli Abdullah Azzam Hocasından etkilenmiş ve hayatının seyri değişmiştir. Abdullah Azzam'ın Sovyet işgaline karşı direniş çağrısına destek vermiştir. Azzam işgale karşı mücadele gösteren Afganlı Mücahitlere destek vermek amacıyla Pakistan'a giderek buraya yerleşmiştir. Ladin, Azzam ile olan bağıni kesmemiş gerek kendi mal varlığından gerekse çevresinden topladığı yardımları maddi destek olarak ona yollamıştır. Afganistan'da kamp sınırlarını aşarak küresel cihat anlayışını benimsemiştir. El-Kaide terör örgütü üyeleri Afganistan'ı kamp alanı olarak kullanmışlardır. Amerikan'ın Texas Eyaleti'nde Afgan liderlerle yapılan toplantıda yeni petrol hattının bilgisi verilmiştir. Bu bilgileri veren Unocal şirketinin ortaklarından birisi

olan aynı zamanda Usame Bin Ladin ile yakın akraba ilişkisi bulunan Halit Bin Mahfuz'dur. 2001 yılından itibaren Amerika'nın en büyük düşmanı haline gelen Usame Bin Ladin'in Amerika-Petrol-Afganistan bağlamında iş ilişkisinin mevcut olduğu iddialar arasındadır. ABD'de yönetim değişmiş, başkanlığa gelen Bush Taliban hükümeti ile görüşmelerini sürdürmüştür. ABD'nin yanı sıra Pakistan ve Suudi Arabistan'da Taliban'a destek vermiştir (Kuğu, 2021:190-192).

Usame Bin Ladin'in adresini sık sık değiştirmesi kolay yakalanmasını engellemiştir. Usame Bin Ladin, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra Suudi Arabistan'a yerleşmişse de bu ülkede uzun süre kalamamıştır. Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesine Suudi Arabistan tarafından tepki gösterilmemiş üstelik Suudi yönetim ABD'den asker ve silah yardımı istemiştir. Bu olay Ladin ile Suudi Arabistan arasında ayrılığın yaşanmasına neden olmuştur. Ladin'in ABD ile gizli ilişkileri olmasına rağmen ABD'li askerlerin Suudi Arabistan'a yerleşmesine karşı çıkmıştır. Ladin'in Afganlı Mücahitler tarafından Kuveyt'in kurtarılması teklifi yetkililerce geri çevrilmiş, ABD askerlerinin Arabistan'a yerleşmesinin yolu açılmıştır. Suudi yönetim tarafından ABD'li askerler çifte maaşla ödüllendirilmiştir. 1991 yılında yapılan savaşta Irak Kuveyt'ten çıkarılmasına rağmen ABD'li askerler orada kalmaya devam etmiştir. Ladin Suudi Arabistan'ı da terk ederek önce Pakistan'a daha sonra da Afganistan'a dönme kararı almıştır. Afganistan'da iç savaşın devam etmesi, Afganlı gruplar arasında çıkar çatışmalarının bir türlü çözülememesi Ladin'in Sudan'a göç etmesine neden olmuştur (Çelik, 2021:33).

Ladin, servetini bu kez Sudan'a aktarmaya başlamıştır. Çeşitli yaptırımlara maruz kalan Sudan, Ladin'in serveti sayesinde başta tarım, ulaşım altyapı olmak üzere kalkınma faaliyetlerine girişmiştir (Uslubaş, 2005:283). Usame Bin Ladin'in şirketlerinden birisi ulaşım projelerini devralmış, Sudan'ın ulaşım faaliyetlerini üstlenmiş yol yapımına başlamıştır. Dünya basınının da ilgisini çekmeye başlayan bu faaliyetler İngiltere'de yayımlanan Independent gazetesinin Ladin ile röportajı ile sürmüştür (bkz. Ek-3).

Usame Bin Ladin Orta Doğu petrollerinin ABD tarafından kontrol altına alınmaması için mücadele etmeye başlamıştır. ABD, Suudi yönetime baskı uygulamış, Ladin'in Suudi vatandaşlığından çıkartılmasını sağlamış, ülkede bulunan servetine de el koymuştur. Ladin ile görüşmek suç sayılmış ve Sudan yönetimince Ladin'in sınır dışı

edilmesi kararını almıştır. ABD ile El-Kaide arasındaki savaş da bu karardan sonra başlamıştır (Uslubaş, 2005:283). 1996 yıllarında Ladin tarafından büyük yatırımlar yapılan Sudan yönetimi ABD ile görüşmelere başlamıştır. Sudan yönetimi taraf değiştirerek ABD ve Suudi Arabistan'ın baskısıyla Ladin'in sınır dışı edilmesi gündeme gelmiştir. Sudan'da kendisini güvende hissetmeyen Ladin'in Afganistan'a geçmekten başka çaresi kalmamıştır (Çelik, 2021:330).

Bin Ladin Afganistan'a geri döndüğünde ülkede iç karışıklık sona ermiştir. Taliban Afganistan'ı ele geçirmek için iktidara yürümeye başlamıştır. Taliban lideri Molla Ömer Afganistan devlet başkanı seçildiğinde Usame Bin Ladin tarafından desteklenmiştir. Artık büyük ortaklık doğmuş ve Taliban Usame Bin Ladin ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Ladin, ABD'ye karşı cihat ilanında bulunmuştur. 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'da bulunan ABD büyükelçilikleri El-Kaide'nin saldırısına uğramış, ABD tarafından karşı saldırı yapılmış, Afganistan'da yer alan El-Kaide üsleri vurulmuştur. Suudi Arabistan tarafından Taliban'dan El-Kaide lideri istenmiş fakat bu istek reddedilmiştir. 1999 yılında Usame Bin Ladin'i topraklarında yaşattığı için Afganistan'a ambargo uygulamaya başlamıştır. 2000 yılında Yemen açıklarında bulunan ABD savaş gemisi Usame Bin Ladin'in silahlı terör örgütü El-Kaide tarafından saldırıya uğramıştır (Uslubaş, 2005:288). Bu saldırı karşısında ABD Afganistan'da bulunan El-Kaide kamplarını bombalamış, Ladin'in yakalanması için para ödülü koymuştur (Kuğu, 2021:192).

2.3. ABD'nin 11 Eylül ile Başlayan Afganistan'ı İşgali

11 Eylül saldırılarından hemen sonra Suudi Arabistan taraf değiştirerek Taliban yönetimini suçlamış ve ABD'nin yanında yer almıştır. ABD medyasında ikiz kulelere saldırıların olduğu ilk günden itibaren sorumluların Ladin ve El-Kaide olduğu yönünde bilgiler servis edilmeye başlanmıştır. Basına CIA tarafından servis edilen fotoğraflar verilmiştir. Ladin, ABD tarafından yapılan suçlamaları kabul etmemiştir. 11 Eylül olaylarından üç yıl sonra Usame Bin Ladin tarafından video teyp kaydı yayınlanmıştır. Ladin, 11 Eylül olaylarını her fırsatta reddetmişken üç yıl sonra 11 Eylül hadisesini üstlenmiştir (Çelik, 2021:40-41).

ABD'nin kendi sınırları içerisinde 11 Eylül saldırıları sonucu vurulması Ladin ve Taliban'ın sonunu getirirken Afganistan'ın yirmi yıllık işgal sürecini de başlatmıştır.

Taliban yönetimi Usame Bin Ladin'i teslim etmeleri yönündeki taleplere karşı çıkmış ve Ladin'i sadece sınır dışı edebileceklerini belirtmişlerdir. ISI ise kendilerine çalışmış ve haklarında çok şey bilen Ladin'i pazarlık konusu bile yapmamıştır (Kuğu, 2021:193).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001 tarihinde 1368 sayılı karar ve 28 Eylül 2001'de 1373 sayılı kararlar çerçevesinde ABD öncülüğünde Afganistan'a müdahale yapılması yönünde karar almıştır. Bu karar saldırıya uğrayan Amerika'nın meşru müdafaa hakkı olarak kabul edilmiştir. Alınan bu kararlar ışığında Afganistan'a Başkan Bush'un "*Sürekli Özgürlük Operasyonu*" (Operation Enduring Freedom) adını koyduğu operasyon emrini vermiştir (Şahin, 2016:240). Yirmi yıllık Afganistan işgali bu talimatlarla başlamıştır. Afganistan'dan kaçtığı tespit edilen Ladin ise Pakistan kamplarında öldürülmüştür (Çelik, 2021:57-58).

2.4. 11 Eylül Sürecinde ABD Başkanı

ABD'de başkanlık sistemi sadece bir formaliteden ibaret olmamakta önemli kararlar Başkan tarafından verilmektedir. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'a yapılan müdahale de 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'a yapılan müdahaleler de ABD başkanlarının aldıkları kararların sonucu gerçekleşmiştir. Sadece Orta Doğu'ya yönelik müdahaleler değil, Japonya, Kore ve Küba'ya yapılan müdahalelerde de ABD Başkanları kendi inisiyatiflerini kullanmışlardır. Ülkenin savaşa girip girmeyeceği konusu ABD kongresinde onaylanması gerekirken askeri müdahaleler Başkanların kararları ile gerçekleşebilmektedir. Bush ile yürürlüğe giren strateji, geçmişte var olan diğer politikaların üzerini örtmüştür. George W. Bush'un en önemli işi muhafazakarları birleştirmek olmuştur. 11 Eylül olaylarından sonraki yıllarda ise yanına çektiği kitlenin kendisinden ayrıldığı gözlenmektedir. Alınacak önemli kararlarda toplumun desteğinin alınması hayati önem taşımaktadır. 2001 yılından 2009 yılına kadar George W. Bush'un iktidarda olduğu dönemdir ve Başkan Bush Cumhuriyetçi partinin üyesidir. 2009 yılı ile 2017 yıllarında ise iktidara Demokrat parti gelmiştir. ABD Başkanı Barack Obama olmuştur (Açıkgöz, 2021:683-689).

11 Eylül olaylarının baş aktörü şüphesiz ki George Bush olarak görülmüştür. Bush öğretisi ile birlikte hayata geçen Büyük Orta Doğu projesi dünya devletlerini bağlayıcı niteliklere sahip olmuştur. Teröre izin verilmemesi, her türlü dinsel çatışmaların önlenmesi, uyuşturucunun yok edilmesi gibi maddeler belirlenmiş ve Bush'un politika

öğretisi olarak duyurulmuştur. İkiz kulelere ve Pentagon'a yapılan saldırıların gerçekleşme anını öğrendiği an en masum insanların yani çocukların yanında bulunmaktadır (Tanner, 2005:206-207).

2.5. 11 Eylül Hadisesi ve ABD'nin Hedefi

Başkan Bush kameraların önünde Florida'da ilkokul öğrencilerinin yanında bulunurken ilk saldırılar başlamıştır. Dünya Ticaret Merkezine gerçekleşen ilk saldırıyı öğrendiği dakikalara bakıldığında sıradan ABD vatandaşlarının vereceği tepki yüzüne yansımıştır. Dünya Ticaret Merkezinin kuzey kulesinin aldığı darbenin şaşkınlığı geçmeden güney kulesi ikinci darbeyi almıştır. Tüm dünya gözlerini Dünya Ticaret Merkezine çevirmişken bu kez başka bir uçak Pentagon binasına çarpmıştır. Yüzlerce çalışanı sahip olan Ticaret Merkezi alevlerin arasında kalmıştır (Özer, 2009:200). Üst katta yer alan kişiler alevlerin arasında kalmış son çare olarak kendilerini aşağıya atmışlardır. Çarpma anından binaların alev almasına kadar yüzlerce soru barındırmakla birlikte Bush'un saldırı planını öğrenirken verdiği tepki soru işaretleri ile doludur. Eylemi kimin ve nasıl gerçekleştirdiğine dair elinde kanıtlar bulunmadan babası Bush tarafından Saddam Hüseyin'e kurulan cümleyi telaffuz etmiştir; *"Ayakta kalamayacaklar"* (Tanner, 2005:217).

93 sefer nolu uçak ise yolcuların kokpitteki hava korsanlarına saldırması sonucunda Pennsylvania'da bulunan boş bir tarlaya düşmüştür. Art arda düşen uçaklar halk arasında korku havası estirmiştir. Başkan Bush akşam saatlerinde Beyaz Saray'da kameraların önünde ABD halkına hitap etmiştir. Duraksayarak konuşan Bush gitmiş, akıcı ve seri cümleler kuran bir Başkan olarak kameraların önünde yer almıştır. İncil'den alıntılarda yaparak ABD'li muhafazakarları dini duyguları üzerinden vurmaktadır. Seçim propagandası sürecinde yürüttüğü liderlik kavramının içerisini saldırı sonrasında yapacağı konuşma ile doldurmuştur. Saldırıya uğrama sinyallerini hiçbir şekilde alamayan ABD istihbaratı saldırıyı kimin düzenlediğini bir gün içerisinde bulmuştur. Hava korsanlarının kimliklerinin CIA tarafından değil de FEDERAL BUREAU of INVESTIGATION (FBI) tarafından açıklanması ise olay örüntüsünün karmaşıklığını gözler önüne sermektedir. Hava korsanlarının liderleri olarak açıklanan Muhammet Atta Mısırlı ve diğer 15 hava korsanının Suudi Arabistan vatandaşı olduğu açıklanarak resimleri yayınlanmıştır. Başkan Bush ABD halkının başına gelen bu büyük saldırıların

araştırılması için komisyon oluşturulması fikrine karşı çıkmıştır. Üzerinde kurulan baskıya daha fazla dayanamayarak araştırma komisyonunun incelemelerine izin vermek zorunda kalmıştır. Elde edilen bulguların ise bir sonraki seçimlere kadar gizli kalmasını sağlamıştır. Rice'ın ifade vermesine razı olduktan sonra kendisinin de ifade verebileceğini belirtmiştir. Başkan Bush'un ifade vermek için yanında Cheney'in de bulunması yönünde bir şartı olmuştur (Tanner, 2005:219-221).

FBI raporlarına göre 2001 yılına girilirken Minnesota'da Zacarias Moussaoui isimli Arap asıllı vatandaşın uçuş konusunda eğitim aldığı bilgisi ulaşmıştır. FBI'ya Arap kökenli vatandaşların pilot eğitimi aldıkları duyumu ulaşmış ve bu konuda harekete geçmemeleri istihbarat konusundaki zayıflıklarını belgelemiştir. ABD'nin tek düşmanı Orta Doğu kökenli insanlar olarak belirtilmiştir. Orta Doğu halkı olarak sınırları çizilen Arap kökenli insanların ABD'de yaşanan hürriyet ve demokrasiyi kışkandıkları konusu ABD'li politikacıların söylemlerinin baş unsuru olmuştur. Orta Doğu ABD'nin silah gücünü göstererek gövde gösterisi yaptığı bir alan olarak yer almıştır. Huntington'un Arap Yarımadası ile ilgili tespiti ise savaşların asıl nedenini işaret etmektedir: *"İslam'ın kanlı sınırları vardır"* (Tanner, 2005:222-227). Bu ifade ile Müslümanlar için barışın mümkün olamayacağı her an saldırı ve savaşın mümkün olabileceği coğrafyayı işaret etmektedir. ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'ı da işgal etmesi daha önceden bu savaşların planlanmış olduğunu göstermektedir (Özer, 2009:204).

Müslüman liderleri geleneksel kıyafet giymeleri konusunda yargılamak ne kadar yanlışsa ABD'de yaşayan halkın özgürlüğünü kıskanmak ve ABD halkından nefret etmek o kadar yanlış bir ifade olmaktadır. ABD artık mağdur rolünden çıkmış kasabanın şerifi rolüyle kendi adaletinin peşinden koşmaktadır. Taliban yönetimi ülke idaresini bıraktıktan sonra Afganistan'da uyuşturucu üretimi artmıştır. ABD'nin sürekli Büyük Orta Doğu (BOP) projesi artık coğrafi olarak değişim göstererek yerini Geniş Orta Doğu Projesine (GOP) bırakmıştır (Bilbilik, 2017:98). Colin Powell tarafından ilk kez dile getirilen bu ifade, Bush tarafından 2004 yılında Ulusa Sesleniş konuşmasında da kullanılmıştır.

Tora Bora dağlarının kaderi bu kez kendilerine SSCB'ye karşı direniş desteğinde bulunan süper güç tarafından işgal edilmesi olmuştur. Ama bu işgal diğerlerinden farklıdır. ABD, İngiltere ve Rusya gibi Afganistan bataklığında boğulmamaya kararlıdır.

Baba Bush olan George Walker Bush 1991 yılında yaptığı konuşmada kurduğu en kilit cümle; “*Herkes yeni dünya düzeni için çalışmalıdır*” olmuştur (Sayın, 2006:17). Baba Bush’un işaret ettiği yeni oluşum için oğul Bush harekete geçmiştir. ABD halkını savaşa ikna etmek ABD’de başkanlık seçimlerini kazanmaktan daha zor bir olasılık olarak bilinmektedir (Özer, 2009:200). Gerek ABD enerji kaynaklarının azalması gerekse Rusya ve Çin’in aralarında bulunduğu Şanghay örgütünün gücünü yükselmesi, ABD’nin dünya birinciliği için oynadığı rolü gittikçe azaltmıştır (Bilbilik, 2017:112-113).

2.5.1 Yeni Dünya Düzeninde Uyuşturucu Ağının Yeri

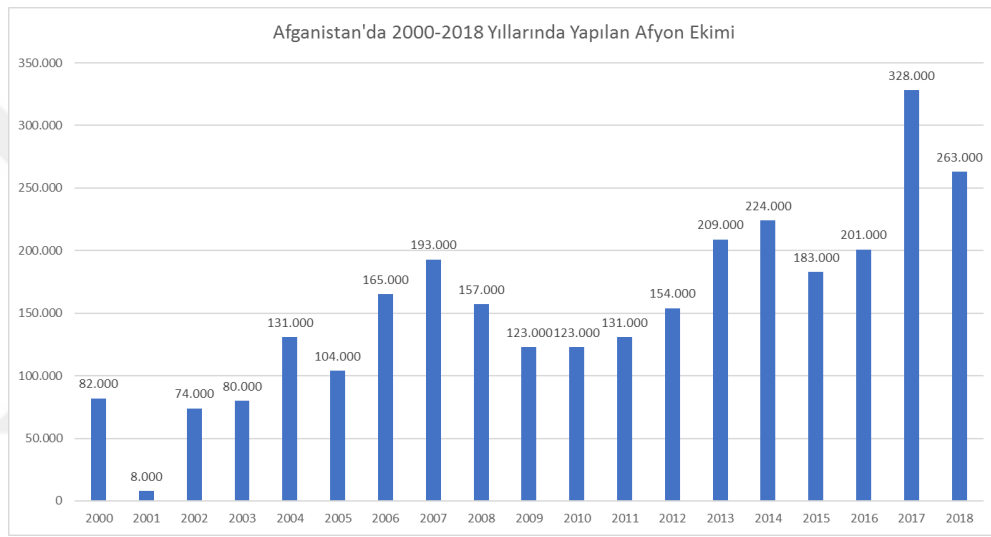
Dünyanın uyuşturucu ve eroin ticaretinin yapıldığı en yoğun bölge olan Altın Hilal isimli bölgede egemenlik kurma yarışı uyuşturucu ticaretinden elde edilecek maddi kaynağı doğrudan işaret etmektedir.

Harita 5. Altın Hilal ve Altın Üçgen Bölgeleri: <https://www.usaktayiz.com/dunyanin-en-kaliteli-hashasi-nin-usakta-uretildigini-biliyormuydunuz/> erişim tarihi: 11.07.2023

Altın Hilal bölgesi Afganistan, Pakistan ve İran’ı kapsamaktadır. Altın Üçgen’de yer alan ülkeler ise Myanmar, Laos ve Tayland gibi göz önünde olmayan ülkeleri barındırmaktadır. (bkz. Harita-5). Altın Üçgen ülkelerinde üretilen uyuşturucu Altın Hilal’in kaynağını oluşturmaktadır (Yazıcı, 2010:229-230).

BM uyuşturucu konusunda net kararlar vermiştir. Ülke gelişimini engelleyen, toplumu kaos ortamına sürükleyen, halkı fakirleştiren her türlü uyuşturucu madde ve hammaddesi ortadan kaldırılmalıdır. BM'in alt kurumu olarak yer alan UNODC uyuşturucu raporlarına göre Altın Üçgen ülkeleri ve bu ülkelere komşu olarak bulunan Orta Doğu ve Afganistan gibi ülkelere uyuşturucu ağı kurulmuş durumdadır. Özellikle Taliban'ın yönetimi ele geçirip uyuşturucuyu yasaklaması ile oluşan afyon üretiminde düşün meydana gelmiştir. (bkz. Grafik-3).

Grafik 3. Afganistan'da 2000-2018 Yıllarında Yapılan Afyon Üretimi

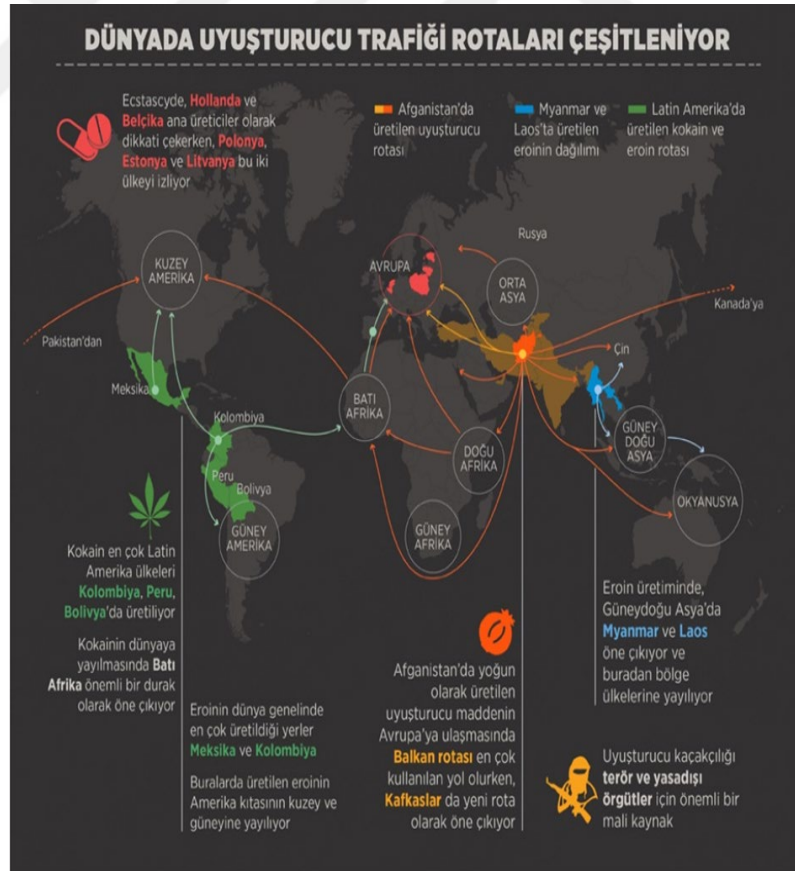
<https://www.mepanews.com/afganistan-afyon-ve-igal-uyusturucu-uretimi-nasil-rekor-kirdi-25863h.htm> erişim tarihi: 05.11.2023

Afyon üretimi Afganistan için hayati derecede önem taşımakta ve Afganistan halkının geçim kaynağını oluşturmaktadır. Altın Hilal bölgesinin tam merkezinde yer alan Afganistan için 2000'li yıllara kadar normal üretim devam ederken, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi ile 2001 yılında düşüş olmuştur. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ile tekrar yükselen afyon üretimi ABD'nin Afganistan'dan çekilip Taliban'ın tekrar iktidara gelmesine kadar sürmüştür. Taliban'ın afyon üretimine olan sert tutumu yumuşamış, afyon üretimini teşvik etme yolunu seçmiştir (Yazıcı, 2010:233).

ABD ve Kuzey Atlantik Savunma Örgütü (NATO) Afganistan topraklarının sadece %30'luk kısmını kontrol altına almışlardır. Geriye kalan %70'lik kısım ise Taliban ve Taliban yanlısı savaş ağalarının kontrolü altında tutulmaktadır. Dünya uyuşturucu

üretiminin %90'lık kısmı ile merkez konumundadır. ABD'nin işgali ile başlayan Afganistan'da üretilen afyon trafiğinin yayılması, Afganistan'ın dışına taşarak Pakistan, Hindistan, İran ve Çin dolaylı yoldan etkilenmişlerdir. Uyuşturucunun büyük bölümü Taliban'ın elinde bulunan Helmand vilayetinde yetiştirilse bile tüm vilayetlerde uyuşturucu ekiminin yapıldığı bilinmektedir. Üretilen afyon üretiminin %60'ı ülke içerisinde eroin ve morfine dönüştürülmektedir (Gasam, 2010:3-10).

2021 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'dan çekilmesi ile Taliban tekrar iktidarı ele geçirmiştir. İktidarı tekrar ele geçiren Taliban uyuşturucu madde ekimini ve kullanımını yasaklamıştır. 2022 yılında 200 bin hektarı aşan haşhaş ekili araziler mevcutken 2023 yılında 10 bin 800 hektara inmiştir. 2022 yılında 6 bin 200 ton olan afyon üretimi 2023 yılında 333 tona inerek rekor düşüş yaşamıştır (BM Raporu: Afganistan'da Taliban'ın afyon yasağı sonrası haşhaş üretimi yüzde 95 azaldı, 2023).

Harita 6. Dünya Uy sturucu Ağı Trafiki: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-uyusturucu-trafigi-rotalari-cesitleniyor/1187432> erişim tarihi: 11.07.2023

Uy sturucu mafyası tarafından Altın Hilal ve Altın   gen bölgelerine ek olarak yeni rotalar oluşturulmuştur. Bu bölgeler Latin Amerika  lkeleri olan Kolombiya, Peru, Bolivya olmuş Batı Afrika'da önemli duraklardan birisi olarak yer almıştır. (bkz. Harita-6).

2.5.2. Dünyanın En Uzun ve Ayrılmaz Ortaklığı: Yedi Kız Kardeşler

Bush'un Afganistan'ı kontrol altına aldıktan sonra saldırıda bulunduğu ilk  lke Irak olmuştur. Irak ve lideri Saddam Hüseyin ABD'nin en büyük düşmanı olarak ilan edilmiştir. Irak'ı ele geçirmek Irak petrollerini de ele geçirmek demektir. ABD'nin enerji potansiyeli düşmektedir. Bu sebeple enerji kaynağının Irak petrolleri tarafından sağlanması ABD yeni stratejisi halini almıştır (Yılmaz & Kalkan, 2017:176-177). Yedi Kız kardeşler olarak bilinen petrol şirketleri için yeni kaynak oluşturulması gerekmektedir. Yedi kız kardeşler dünya tarihinin en büyük ortaklığı sayılmıştır. Yedi kız kardeş, İtalyan siyaset uzmanı Enrico Mattei'in birbirinden ayrılmayan ünlü petrol şirketleri için kullanılan bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan mitolojisinde Titan Atlas'ın yedi kızı vardır ve Zeus tarafından cezalandırıldığında dünyayı sırtında taşımaya başlamıştır. Dünyayı omuzlarında taşıyan ölümsüz birlikteliği olan bu petrol şirketlerine yedi kız kardeş tabiri mitolojik anlatımdan kaynaklandığı rivayet edilmektedir (İstikbal, 2018:102).

Dünyada ki enerji kaynaklarını aralarında eşit b l şen bu yedi kız kardeş enerji piyasalarına istedikleri gibi y n vererek kurdukları kartel tekeline ellerinde bulundurmaktadır. Yedi kız kardeş; Standard Oil of New Jersey (Esso), Royal Dutch Shell (Anglo-Dutch), Anglo-Persian Company (APOC), Standard Oil Co.of New York (Socony), Standard Oil of California (Socal), Gulf Oil, Texaco şirketlerinden oluşmaktadır (Bayraktutan ve Solmaz, 2019:282).

Resim 1. Yedi Kız Kardeşi Oluşturan Şirketler: <https://www.akademikparadigma.com/yedi-kiz-kardesin-sirri-exxonshell-bp-mobil-texaco-gulf-ve-chevron/> erişim tarihi: 15.07.2023

Yedi kız kardeşlerin sırrının 1928 yılında İskoçya’da bir şato da atılan imzasız antlaşmaya dayandığı iddia edilmektedir. İskoçya’ya av partisi için gelen üç farklı ülkeye mensup üç iş adamı bulunmaktadır. Hollandalı iş adamı Henri Deterding’tir ve Royal Dutch ile iş birliği yaparak Shell’i kurmuştur. Amerikalı olan iş adamı ise Walter Clark Teagel’dır. Teagel, Rockefeller’in sahibi olduğu Standard Oil Company’in yöneticisi olarak katılmıştır. Standard Oil Rockefeller’in değişime uğrayarak 1999 yılında Exxon ve Mobil şirketlerinin birleşmesi ile ExxonMobil olarak varlığını sürdürmektedir (Daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=qlE1lvRmFbk> erişim tarihi:02.09.2023). Şirketin kolları petrol ile ilgili her şeye uzandığı için ahtapota benzetilmiştir. Petrolün taşınması, çıkartılması, bir yerden başka bir yere ulaşması dahil olmak üzere bütün sistem onların elinde bulunmaktadır. Rockefeller’in mal varlıklarının mahkeme tarafından taşınması kararının alınması şirketin kendi içinde otuz dört şirkete bölünmesine yol açmıştır. İngiliz iş adamı Baron John Cadman ise 1908 yılında kurulan Anglo Persian Oil Company’in adını değiştirmiş 1954 yılında British Petroleum (BP) olmuştur. Üç farklı ülkenin üç farklı temsilcisi Shell, BP ve Exxon bir araya gelerek gizli antlaşmanın temelini attıkları iddialar arasındadır.

Gelişen teknoloji petrole olan bağımlılığı arttırmaktadır. Petrole duyulan bu ihtiyacın acil olarak kontrol altına alınarak tekelleşmesi gerekmektedir. Şirket temsilcileri dünyadaki petrol kaynaklarının aralarında eşit olarak paylaşılmasını planlamışlardır.

Yazıya dökülme de adı Achnacarry anlaşması olarak bilinmektedir. Bu anlaşma sonucunda Yedi kız kardeşin uyum içerisinde dünyayı birlikte yönetmeleri başlamıştır. Aralarında yaşanan ilk anlaşmazlık Birinci Dünya Savaşı sonunda olmuştur. Savaş sonunda Orta Doğu petrollerinin Büyük Britanya ile Fransa tarafından sahip çıkılması Amerikalı petrol şirketlerinin harekete geçmesine yol açmıştır. Ermeni asıllı petrol tüccarı Kalust Gülbenkian tarafından İran, Suriye ve Suudi Arabistan'ın bir bölümü, Irak devletinin ise tamamını içerisine alan bir hat çizilmiştir. Bu sınırlar içerisinde rekabet yapılmaması, ortak hareket edilmesi kararı alınmıştır. Gülbenkian ise alınan karardan kârlı çıkmış, %5 pay almıştır. Böylece sorun çözüme kavuşmuş petrol şirketleri arasında eşit pay edilmiştir. Görünüşte sorunsuz bir anlaşma gibi gözükse de ülkeler petrol kaynaklarını bu şirketlerin eline kendi elleriyle teslim etmiştir. Yedi kız kardeşin planı Orta Doğu üzerinde kusursuz bir şekilde ilerlemiştir (Tekin, 2022).

2.6. 11 Eylül Olaylarında Türkiye Cumhuriyeti

11 Eylül saldırıları sırasında Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı görevini Ahmet Necdet Sezer yürütmekte idi. Saldırı sonrasında Cumhurbaşkanı Sezer, *"Yakın tarihinde terörün yıkıcı etkileriyle karşı karşıya kalan Türk halkı, suçsuz insanları hedef alan ve insanlık adına nefret uyandıran 11 Eylül terörist saldırılarının dost Amerikan halkında yarattığı ve tazeliğini hala koruyan derin acıyı anlamakta ve içtenlikle paylaşmaktadır"* şeklinde mesaj göndererek saldırıları kınadığını dile getirmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı).

ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i telefonla arayarak Afganistan'a operasyon düzenleneceği bilgisi vermiş ilk hedeflerinin El-Kaide ve onu saklayan Taliban yönetimi olduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de terörizmle olan savaşta küresel iş birliğine dikkat çekmiş, ABD'nin yapacağı harekâtı destekleyeceklerini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Köşkü Başbakan Bülent Ecevit'i ve Dışişleri Bakanlığını telefonla aramış ve bilgi vermiştir (ABD Ankara'ya bilgi verdi, 2001). Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit gerek Kuvvet komutanlarıyla gerekse de Bakanlar ile yaptıkları toplantıda Afganistan'a yapılan operasyonu Türkiye Cumhuriyeti olarak yakından takip ettiklerini belirtmiştir (Cumhurbaşkanlarımız, 2023).

Afganistan'da istikrarsızlığın egemen olması ekonomik verilere ulaşma konusunda sıkıntı oluşturmaktadır. Tek bir siteden bu verilere ulaşılması zor olmakla

birlikte farklı sitelerden verilere ulaşılmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 2004 yılı itibariyle Afganistan'a büyük yardımlar yapmaya başlamıştır. Toplam değeri 1,1 milyar dolar olan bu yardımlar ülkenin kalkınması için ayrılan büyük bir bütçe olarak görülmektedir (Türkiye Afganistan Siyasi İlişkileri, 2023). 2002 yılında Türkiye'de genel seçimler yapılmış, seçimleri Recep Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde yer alan Adalet ve Kalkınma partisi (AK Parti) kazanmıştır. İktidara gelen AK Parti ile dış yardımlarda hız kazanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan Afganistan'ın kalkınması için gerekli olan yardımları *"Afganistan'ın derdi bizim derdimizdir. Onların başarısı bizim başarımızdır"* şeklinde özetlemiştir (Erdoğan'dan Afganistan'a tam destek, 2015).

2.7. 11 Eylül Saldırılarının Türk Basınına Yansıması

11 Eylül saldırıları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük yankı uyandırmıştır. 11 Eylül olayları ile ilgili geniş haberler 12 Eylül'den itibaren Türk basınında yer almıştır. Bu çalışmada Türk basınına temsil eden Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri incelenmiştir. Gazetelerin arşivlerine erişim sınırlı olması nedeniyle Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri araştırılmış, 12 Eylül, 13 Eylül ve 14 Eylül sayılarına yer verilmiştir. 11 Eylül ile ilgili gazete manşetleri ekler kısmında yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesinin 12 Eylül 2001 tarihli birinci sayfasında 11 Eylül haberi *"Dünya Sarsılıyor"* başlığı şeklinde verilmiştir. Sayfanın bitiminde *"ABD'de yaşanan tarihin en büyük terör olayının haber ve fotoğrafları 3,4,5,6,12,13 sayfalarımızda"* şeklinde belirtilerek gazetenin geniş yer ayırdığı görülmüştür. Ana sayfada 11 Eylül saldırılarının ekonomi ile ilişkisi kurulmuş *"Saldırı, ekonomi piyasalarını vurdu"* şeklinde başlık atılmış, petrol fiyatlarının yükseldiği haberi ifade edilmiştir. (bkz. Ek-6).

Cumhuriyet gazetesinin 13 Eylül 2001 tarihli sayısında *"ABD savaş dedi"* başlığı atılmış teröristlerin Mısır ve Suudi Arabistan uyruklu olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Haber birinci sayfadan verilmiştir. *"NATO'dan tam destek"* ve *"ABD'nin yanındayız"* başlıkları ile tüm dünyanın ABD'yi desteklediği belirtilmiştir. (bkz. Ek-7).

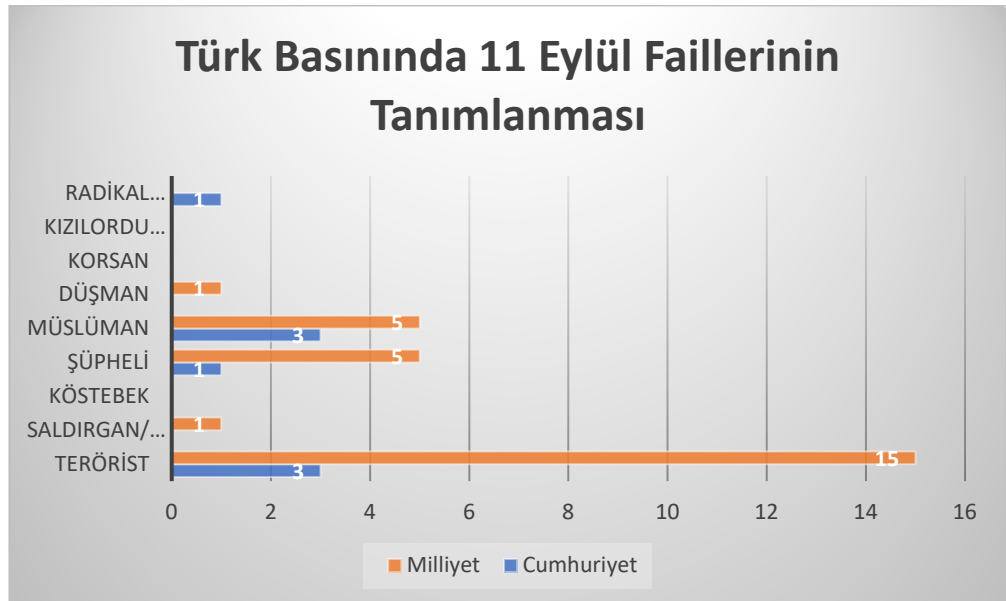
14 Eylül 2001 tarihli Cumhuriyet gazetesinde *"Yüzyılın ilk savaşı"* başlığı atılarak Başkan George Bush'un ABD kongresinden yetki istediği bilgisi paylaşılmıştır. Haber birinci sayfadan verilmiştir. ABD'nin savaş ilanı ile *"Afganistan'da büyük panik"* başlığına yer verilerek Afganistan'da yaşanan korku havasından bahsedilmiştir. (bkz. Ek-8).

12 Eylül 2001 tarihli Milliyet gazetesinin birinci sayfası paylaşılmıştır. Milliyet gazetesi 11 Eylül saldırılarını yıldırım baskı yaparak duyurmuştur. “*Dünyanın kalbine kamikaze*” başlığını atmış haberi manşetten vermiştir. “*Daha ayrıntılı haber için 2-3-4-5-6-7-8-9-10-15-16-17-18-19-20-21-22-23*” sayfalarını işaret etmiş gazetenin tamamına yakınının bu habere ayırmıştır. (bkz. Ek-9).

13 Eylül 2001 tarihli Milliyet gazetesinin birinci sayfası paylaşılmıştır. 11 Eylül saldırılarının faili olarak Usame Bin Ladin’in bilgisi verilmiştir. “*İlk hedef Bin Ladin*” şeklinde manşet başlığı atılmış Usame Bin Ladin’in elinde silah bulunan resminin birinci sayfada yer ayırdığı görülmüştür. (bkz. Ek-10).

14 Eylül 2001 tarihli Milliyet gazetesinin ikinci sayfası paylaşılmıştır. Milliyet gazetesi 11 Eylül saldırılarını 14 Eylül tarihinde birinci sayfa haberi olarak yer ayırmamış ikinci sayfadan itibaren yer vermiştir. İkiz kulelerin resimleri paylaşarak “*Gökdelenlerin imajı da yıkıldı*” başlığı atılmıştır. (bkz. Ek-11).

11 Eylül saldırıları ile ilgili haberlere Türkiye’de yer alan yazılı basın geniş yer ayırmıştır. Olay ile ilgili haberler gazetelerin birinci sayfalarında verilmiş iç sayfalarda da daha ayrıntılı bilgiler yer almıştır (Dağtaş ve Yaylagül, 2005:5).

Grafik 4. Türk Basınında 11 Eylül Faillerinin Tanımlanması (Dağtaş ve Yaylagül,2005:9)

11 Eylül’de yaşanan olayların faillerinin Türk basınında yer alan tanımlamalarına yer verilmiştir. (bkz. Grafik-4). Çalışmada Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerine yer verilmesi nedeniyle bu gazetelerin on dört gün boyunca manşetlerinde kullandıkları 11 Eylül olaylarını planlayan kişilere verilen isimler bulunmaktadır (Dağtaş ve Yaylagül, 2005:9).

11 Eylül olayları Türk basınında geniş yer tutmuş birinci sayfa haberi olarak kalmamış diğer sayfalarda da bilgiler aktarılmıştır. Bush’un savaş ilan etmesi birinci sayfadan verilmiştir. Saldırının suçlusunun Ladin olduğu işaret edilmiş birinci sayfadan resmi yayınlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN ARASINDAKİ SOSYAL EKONOMİK İLİŞKİLERE GENEL BİR BAKIŞ

3.1. Türkiye ile Afganistan İlişkilerinin Tarihsel Süreçteki Yeri

Atatürk dönemindeki Türk dış politikasının temel ilkelerini iki ayrı bölümde incelemek gerekir. Bunlardan ilki Milli Mücadele’de yürütülen dış politika süreci diğeri ise Cumhuriyet dönemi dış politikasıdır. Atatürk dönemi Türk dış politikasının temelini oluşturan prensipler ise şunlardır: Milliyetçilik, Milli Bağımsızlık, İnsan Sevgisi, Barışçılık, Güvenlik, Batıcılık, Sömürgecilik ve Komünizm Karşıtı başlıklarını içermektedir (Armaoğlu, 2020b:14-40).

Mustafa Kemal Atatürk hem Milli Mücadele döneminde hem de Cumhuriyet döneminde Türk dış politikasını Türk milletinin çıkarlarına uygun dünya gerçekleri ile örtüşen bir siyaset üzerine kurmuştur (Çelik, 2023:117).

Atatürk dönemindeki Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkileri incelerken, aslında bu ilişkilerin çok daha eskiye dayandığı görülür. Taraflar uzun yıllar boyunca birbirleri arasında dostluk ve kardeşlik bağlarını koparmamaya özen göstermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütülen Milli Mücadele dönemi Afganistan tarafından izlenmiş Atatürk ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Afganistan’ın bağımsızlığını kazandığı

zaman ile Türk milletinin vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesinin başladığı zaman aynıdır (Özlü, 2012:32-33).

3.2. Milli Mücadele Döneminde Türkiye Afganistan İlişkileri

Afganistan 1919 yılında İngiltere'nin sömürgesi olmaktan kurtulmuştur. SSCB'nin yardımlarından faydalanmak üzere Türkiye gibi Afganistan da temsilcilerini Moskova'ya göndermiştir. Afgan ve Türk temsilcileri arasında 1 Mart 1921 tarihli Türk Afgan Dostluk ve İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. Moskova'da imzalanan bu anlaşmanın önemli maddeler bulunmaktadır. Bu anlaşma ile iki devlet birbirinin bağımsızlığını tanımaktadır. Aslında bu anlaşma, Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Milli Mücadele'nin uluslararası alanda aldığı bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte Türkiye Afganistan'a ilk kez eğitim alanında yardım etmeyi planlamıştır (Soysal, 2000:24). Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluk ve iş birliğine yönelik olan bu anlaşma diğer anlaşmaların çerçevesini oluşturmuştur. Anlaşmanın maddeleri Türkiye ve Afganistan'ın emperyalizme karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesinde ortak tutumu belirlemektedir (Özlü, 2012:35). Afganistan uzun yıllar İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Afganistan'ın İngiltere karşısında bağımsızlık savaşını verdiği dönemde Mustafa Kemal Paşa da Anadolu'da Milli Mücadele'yi idare etmekte idi (Köçer, 2008:558).

Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'yi yönetirken diplomasiyi sürdürmüştür. Sultan Ahmed Han 25 Nisan 1921 tarihinde Afgan elçisi olarak Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Türkiye Devleti de 18 Mart 1922 yılında Fahrettin Paşa'yı Kabil elçisi olarak görevlendirmiştir. Fahrettin Paşa Afganistan'a giderken yanında yer alan heyette subay ve öğretmenler de bulunmaktadır. Cemal Paşa Birinci Dünya Savaşının sona ermesi ile Osmanlı Devleti'nden ayrılmış ve Kabil'e yerleşmiştir. Amanullah Han tarafından Cemal Paşa'ya Afgan ordusunun yeniden yapılandırılması görevi verilmiştir. Afgan ordusunun eğitiminde Cemal Paşa'nın büyük desteği olmuştur. Ancak Cemal Paşa'nın öldürülmesi ile birlikte Türkiye'den Afganistan'a giden yardımlara bir süre ara verilmiş daha sonra imzalanan Türk Afgan antlaşması ile ilişkiler kaldığı yerden devam etmiştir (Çelikbilek, 2023:8-9).

Afganistan'a Türkiye'den subay öğretmen gönderilmesinin yanı sıra tıp doktorları da görevlendirilmiştir. Dr. Kamil Rıfkı Urga, Dr. İbrahim Rebi Hikmet Barkın, Dr. Fuad İsmail Toğar, Kabil'e giden Türk doktorları olmuştur (Erdal, 2022:929).

3.3. Cumhuriyet Döneminde Türkiye Afganistan İlişkileri

Amanullah Han babası Emir Habibullah Han'ın suikast sonucu ölümünden sonra tahta geçmiştir. Kendisi İngiliz karşıtı olarak yetişmiş, Mahmut Tarzi'nin düşüncelerinden etkilenmiştir. Amanullah Han Jön Türkler'den esinlenerek Cevanân-ı Afgan (Genç Afganlar) cemiyetini kurmuştur (Erdal, 2022:929).

Üçüncü İngiliz - Afgan Savaşı Amanullah Han döneminde gerçekleşmiş, savaş Afganların zaferi ile sonuçlanmıştır. Amanullah Han ülkesini çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak için reform hareketlerine başlamıştır. Her alanda yenileşme adımları atmak istemiş katı muhafazakarlığa karşı çıkmıştır. Modernleşme hareketlerinde Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almıştır. Atatürk'ün yapmış olduğu reform hareketlerini yakından takip etmiştir. Amanullah Han Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilere büyük önem vermiştir (Çelikkilek, 2023:5-6).

Cumhuriyet ilanından sonra da Afganistan ile yakın ilişkiler sürdürülmeye devam etmiştir. Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması için uzun süre çaba gösteren Amanullah Han ile birlikte Afganistan bağımsızlık hareketine önemli katkıları olan şahsiyetlerden birisi de Mahmut Tarzi'dir. Onun Afganistan'da Sıracul Ahbar-ı Afganistan gazetesinin çıkartılmasında büyük payı bulunmaktadır. Sıracul Ahbar-ı Afganistan'da çıkarılan ilk gazete olma özelliği de taşımaktadır (Yetim, 2023:291). Mahmut Tarzi Amanullah Han'ın kayınpederi olup Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. İslam dinine bağlı olduğunu her fırsatta dile getirerek değişime ve gelişmeye açık olunması gerektiğini belirtmiştir. Tarzi'nin karşı olduğu şey İslam dininin siyasi çıkar olarak kullanılmasıdır. Afganistan'da Tarzi'nin yapmış olduğu Farsça ve Fransızca çeviriler alanında ilk olması nedeniyle önemlidir. Afganistan'ın ilerleyememesinin nedenleri olarak eğitim sisteminin zayıf olmasını gören Tarzi, eğitime önem verilmesi gerektiğini ve okuma yazma oranının yükseltilmesini gerekli görmüştür (Hakbin, 2009:36-47).

Amanullah Han 1927 yılında Avrupa ülkelerini içeren geziye çıkmıştır. Yaptığı gezinin duraklarından birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye ziyareti sırasında Amanullah Han Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmıştır. Han Mustafa Kemal Paşa'ya

olan hayranlığından bahsetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu yenilikleri yakından takip ettiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'nde uyguladığı reform hareketlerini Afganistan'da kendisinin uygulamak istediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa Amanullah Han'a uyarılarda bulunmuştur. Afgan toplumunda gerekli alt yapı oluşturmada reform hareketlerinin başarılı olmayacağını belirtmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Amanullah Han'ın uzun süren yurt dışı gezisiyle ilgili kaygıları olmuştur. Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda, Afganistan'da yenilik yapmak isteyen liderlerin suikaste uğradığına ya da tahtan indirildiğine dikkat çekmiş ve bu konuda Amanullah Han'ı uyarmıştır (Çelikbilek, 2023:12-19). (bkz. Ek-4, Ek-5).

Amanullah Han'ın isteği üzerine Afganistan'a Dr. Kamil Rıfkı Urga gönderilmiştir. Amanullah Han'ın aile doktorluğu görevini üstlenen Urga, Kabil Tıp Fakültesi'nin kurulmasında önemli katkı sağlamıştır. Urga aynı zamanda Afganistan'da sağlık ile ilgili okulların kurulmasına destek vermiştir. Mustafa Kemal Paşa 1933 tarihinde Memduh Şevket Esendal'ı Büyükelçi olarak Afganistan'a göndermiştir. Bu süreçte Afganistan'da hastaneler, tıp okulları, laboratuvarların kurulmasında Türkiye'den giden doktorların büyük katkısı olmuştur (Yetim, 2023:295-297).

Amanullah Han ve Tarzi'nin İngiliz karşıtı duruşları İngiltere tarafından hoş karşılanmamıştır. İngiliz casuslar harekete geçerek Amanullah ve Tarzi karşıtı eylemlere girişerek halkı kışkırtmaya başlamışlardır. İsyan hareketleri büyüyerek Kabil'in isyancılar tarafından ele geçirilmesi ile sonuçlanmıştır. Amanullah Han tahtan indirilmiş ve Tarzi'nin idam edilmesi istenmiştir (Hakbin, 2009:50).

Amanullah Han tarafından yapılan reform çabaları Habibullah Han zamanında durmuştur. Habibullah Han Afganistan'da yer alan Türk yetkilileri Türkiye'ye geri göndermiştir. Habibullah Han'dan yönetimi alan Nadir Şah döneminde yeniden Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler normale dönmüştür. Nadir Şah'ın Türkiye'den sağlık ve eğitim alanında uzmanlar getirilmesi konusunda talebi olmuş ve bu talebi Türkiye devleti tarafından olumlu karşılanmıştır (Yetim, 2023:298).

Cemal Paşa Afganistan'a gittiğinde Afganistan ordusunun çağdaş bir düzeye kavuşması için çalışmalar yapmış ancak kurmaya çalıştığı ordu dağıtılmıştır. Cemal Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yollayarak yardım istemiştir. Aynı günlerde

Anadolu'da emperyalist güçlere karşı verilen Milli Mücadele Türkiye'nin Afgan ordusuna yardım etmesini engellemiştir (Özlü, 2012:31-33).

Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti Orta Doğu ve Hindistan'da planları ve çıkarları olan Büyük Britanya tarafından kaygı ile takip edilmiştir. Büyük Britanya'nın Türkiye'de bulunan Büyükelçisi Sir G. Clerk, Amanullah Han'ın ziyaretini yakından izlemiştir. Türkiye 1926 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile silah yardımıyla bulunarak Afgan ordusuna destek olmak istemiştir (Okur, 2004:81-82).

Amanullah Han ülkesine döndüğünde Afganistan'da reform hareketlerine çok hızlı bir şekilde başlamıştır. Afgan halkının hazır olmadan giriştiği reform hareketleri tepki ile karşılanmıştır. Afgan halkı tutucu ve yeniliğe kapalı bir toplumdur. Amanullah Han'ın toplumsal ihtiyaçları karşılamadan kılık kıyafet değişimine gitmesi isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Amanullah Han'ın danışmanlarını iyi seçememesi kendisine güçlü bir ordu kuramaması Afganistan'ın modernleşmesini engelleyen unsurlar olmuştur. Atatürk'ün Amanullah Han'ın mutlaka arkasında güçlü bir ordu bulunması uyarısını dikkate almamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni resmi düzeyde ziyaret eden devlet başkanı olması ile önemlidir (Çelikkalek, 2023:29).

Cumhuriyet Döneminde de Afganistan ile anlaşmalar devam etmiştir. 1928 tarihinde Dostluk ve İş birliği anlaşması yapılmış 1937 yılında imzalanan protokol uzatılmıştır. Anlaşmanın önemi ise Afgan Kralı Amanullah Han'ın 1928 yılında Türkiye'yi ziyareti sırasında imzalanmış olmasıdır. Anlaşmada Türkiye'den Afganistan'a uzman gönderilmesi, ticaret ve her iki ülkeye yerleşme koşullarında iyileşmeler yapılması gibi maddeler yer almıştır. 1928 yılında Konsolosluk, 1937 yılında da Sadabad Paketi ile ittifak anlaşmaları yapılmıştır (Soysal, 2000:337).

1929-1931 yılları arasında Afganistanlı öğrenciler Türkiye'de bulunan harp okullarında eğitim görmek amacı ile Türkiye'ye gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü kez Cumhurbaşkanlığına seçilmesi üzerine Afganistan lideri Zahir Şah tarafından Türkiye'ye tebrik mesajı gönderilmiştir. Türkiye Afganistan ile bağlarını koparmamaya özen göstermiş büyükelçi düzeyinde resmi temsilcilerini Afganistan'a göndermiştir (Erdal, 2022:931).

Türkiye Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın girişimi ile Afganistan, 27 Eylül 1934 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Kabil Büyükelçisi olarak atanan Memduh Şevket Esendal'ın diplomatik girişimleri sayesinde Afganistan 1937 yılında Sadabad Paketi'ne üye olmuştur (Erdal, 2022:932-933).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü Türkiye'yi yasa boğduğu gibi Afganistan'da da derin üzüntü ile karşılanmış ve ülkede yas ilan edilmiştir.

İsmet İnönü döneminde de Afganistan ile Türkiye arasındaki iyi ilişkiler devam ettirmeye çalışılmıştır. Bu süreçte de çeşitli alanlarda Türkiye'den Afganistan'a uzman gönderilmesi devam ettirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında da Türkiye'den Afganistan'a askeri uzmanlar giderek askeri okullarda Afganlı askerlere eğitim vermişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye gibi tarafsızlık diplomasisini uygulayan Afganistan savaşa girmemiştir. Afganistan İkinci Dünya Savaşı'nı yakından takip etmiş Türkiye ile olan ilişkilerini ilerletmiştir. Soğuk Savaş döneminde siyasi görüşmeler devam etmiş Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Afganistan Kralı Zahir Şah'ın darbe ile iktidardan indirilmesi üzerine Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler zayıflatmıştır. İktidara gelen yöneticilerin Sovyet yanlısı tutumları Türkiye ile olan ilişkileri kopma noktasına kadar getirmiştir (Erdal, 2022:934).

Türkiye ile Afganistan arasında Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde çok daha yakın ilişkiler kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde iki ülke ilişkileri gerilemiş süper güçlerin arenası haline gelen Afganistan Türkiye'den uzaklaşmıştır (Yetim, 2023:300).

3.4. Türkiye ile Afganistan Arasında Yer Alan Mevzuatlar

Türkiye ile Afganistan arasında ilişkiler belli dönemlerde kesintiye uğrasa da her daim devam etmiştir.

Bu çalışmanın zaman aralığı 2001-2023 yılları arası olarak belirtilmiştir. Türkiye Afganistan ilişkilerini detaylı analiz edebilmek için 2001 yılından önce Resmi Gazete'de yayınlanan Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler, Kanunlar, Cumhurbaşkanlığı Kararları, TBMM Kararları, Bakanlar Kurulu Kararları, TBMM Kararnameleri'ne de yer verilmiştir. Eski tarihlere dayanan iki ülke ilişkilerinin net görülmesi açısından Resmi

Gazete’de yer alan Türkiye Afganistan arasında onaylanan kanun metinleri Mevzuat türüne göre ayrılmış ekler bölümünde tablo içerisinde gösterilmiştir.

Resmi Gazete’de yayınlanan ilk Milletler Arası Andlaşma 1978 yılına aittir. *“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Nakliyatına İlişkin Anlaşma”* olarak 03.10.1978 tarih, 7/16223 karar no ve 16423 sayı ile milletlerarası andlaşma ve sözleşme olarak yer almıştır. (bkz. Ek-14). En son imzalanan Milletlerarası Andlaşma 17 Aralık 2021 tarihinde New York’ta imzalanmış olan *“Türkiye Cumhuriyeti Adına 17 Aralık 2021 Tarihinde New York’ta İmzalanan Ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Çok-Ortaklığı Emanet Fonu Ofisi Arasında Afganistan Özel Emanet Fonu için Standart İdari Düzenlemenin Onaylanması Hakkında Karar”* hakkında olmuştur. 25.02.2022 tarihinde 5233 karar 31761 sayı ile Resmi Gazete’de yayınlanan Milletlerarası Andlaşma ve Sözleşme’dir. (bkz. Ek-12). Türkiye ile Afganistan arasında 1978 yılından 2022 yılına kadar 32 adet Milletlerarası Andlaşma ve Sözleşme imzalanmıştır.

Resmi Gazete’de yayınlanan ilk kanun 1933 yılında *“Afganistan Sefareti Binasının Afgan Hükümetine Temlik Edildiğine Dair Kanun’dur.”* Son kanun 2018 yılında *“Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”* olmuştur. (bkz. Ek-15). Türkiye’de Resmi gazetede yayınlanan 19 tane kanun mevcuttur.

İlk Cumhurbaşkanı Kararı 22.01.2022 yılında *“Afganistan’da İnsani Yardıma Muhtaç Sivil Halka Temel İnsani İhtiyaçlarının Karşıllanması İçin Destek Olunması Amacıyla Yardım”* hakkında 5130 Karar ve 31727 sayılıdır. (bkz. ek-16). 2 adet Cumhurbaşkanı Kararı mevcuttur. Diğer Cumhurbaşkanı Kararı ise 05.02.2022 tarihli 5173 karar 31741 sayılı *“Ülkemizden Afganistan İslam Cumhuriyeti’ne Gönderilecek İnsani Yardım Malzemelerinin Demiryoluyla Sevki Amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğünün Görevlendirilmesine İlişkin Karar”* ile ilgilidir. (bkz. Ek-13).

TBMM’nin Afganistan ile ilgili aldığı 4 adet TBMM Kararı vardır. Bunlardan birincisi 10.01.2015 yılında 1079 karar 2932 sayılı olan *“Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO’nun Afganistan’da İcra Edeceği Kararlı Destek Misyonu ve Devamı*

Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi, Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyona Katılmak İçin Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin, Anayasa'nın 92'nci Maddesi Uyarınca Hükümete İki Yıl Süreyle İzin Verilmesine İlişkin Karar" olmuştur. Son TBMM Kararı ise 24.12.2020 yılında 1274 karar 31344 sayılı *"Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO'nun Afganistan'da İcra Etmekte Olduğu Kararlı Destek Misyonu ve Devamı Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi, Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyona Katılmak Amacıyla Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Cumhurbaşkanı Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin, 06.01.2015 Tarihli ve 1079 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Verilen ve Son Olarak 25.12.2018 Tarihli ve 1206 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Uzatılan İznin Süresinin Anayasanın 92'nci Maddesi Uyarınca 06.01.2021 Tarihinden İtibaren On Sekiz Ay Uzatılmasına Dair Karar*" olmuştur. (bkz. Ek-17).

Afganistan hakkında alınan 3 adet Bakanlar Kurulu Kararları vardır. İlk Karar 02.12.1998 yılında 98/11942 karar ve 23541 sayılı olan *"Hükümetimiz ile Afganistan Arasında Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması Uygulanmasının Geçici Olarak Durdurulması, Mütakabiliyet Esasına Göre Adı Geçen Devletin Diplomatik Pasaportlarına Vize Muafiyeti Tanınması ve 8/2657 Sayılı Karaname'nin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar*" olmuştur. Son Bakanlar Kurulu Kararı 02.12.1998 yılında 98/11942 karar 23541 sayılı 27/10/1998 Tarihli ve 98/11942 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın Yürürlükten Kaldırılması ve Hükümetimiz ile Afganistan Hükümeti Arasında 27 Eylül 1972 Tarihli *"Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması'nın Uygulanmasının Geçici Olarak Durdurulması Hakkında Karar*" olmuştur. (bkz. Ek-18).

TBMM'de Afganistan ile ilgili çıkartılarak Resmi Gazete'de yayınlanan 4 adet Kararname vardır. İlk kararname 18.11.1970 yılında 7/44 karar ve 13671 sayılı *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Krallığı Hükümeti Arasında Eşya ve Yolcuların Ülkeleri Üzerinden Transit Nakliyatına ve İki Ülke Arasındaki Nakliyata Mütedair Anlaşma Hakkında Kararname*" olmuştur. Son kararname 18.05.1976 yılında 7/11335

karar ve 15591sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması Hakkında Kararname*” olmuştur. (bkz. Ek-19).

3.5. Türkiye ile Afganistan Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Tarihi köklü bir ilişkiye dayanmasına rağmen Türkiye-Afganistan arasında ekonomik ilişkiler fazla ilerlememiştir. Afganistan ekonomisinin gelişmemesi ikili ticari ilişkilerin kurulmasını engellemiştir (Akalın, 2022:337).

3.5.1 Türkiye ile Afganistan Arasında Ticaret ilişkileri

Afganistan’ın ekonomik açıdan geri kalmışlığı, ülkenin dış yardımlara ve yabancı yatırımcıların desteğine ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. 2001 yılından itibaren uluslararası konferans ve yardımlardan elde edilen finans akışı sayesinde ancak bir adım yol alabilmiştir. Ülke topraklarının ancak %15’i tarıma elverişlidir. Afganistan’da tarım ve hayvancılık sınırlı yapılmaktadır. Afganistan’ın 2005-2017 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı %8,3 olurken bu büyüme 2018 yılında %3’e kadar gerilemiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2020:3). 2014 yılında Uluslararası güç birliklerinin ülkeden çekilmesiyle birlikte siyasi istikrarsızlık meydana gelmiştir. Afganistan dış ticareti sürekli açık veren bir ülkedir. 2021 yılında ihracatta 2 milyar dolar, ithalat ise 7,4 milyar dolar gerçekleşerek 5,4 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir. 2022 yılında ihracat oranı 1,7 milyar dolar, ithalat oranı ise 7,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş 5,9 milyar dolar dış ticaret açığına sahip olmuştur (DEİK, 2024:1).

Türkiye’nin ihracatında Afganistan %0,08 ile yüz birinci sırada bulunmaktadır. Türkiye’nin Afganistan’a gerçekleşen ithalatında ise %0,005 ile yüz dördüncü sırada yer almaktadır. Afganistan devleti olarak bakıldığında, Türkiye Afganistan’ın ithalat yürüttüğü ülkeler arasında %2,5 oran ile altıncı sıradadır. Afganistan’ın ihraç ettiği ülkeler arasında ise %1’lik oran ile altıncı sırada yer almaktadır (Afganistan Ülke Raporu, 2020:5).

Türkiye Afganistan’a ayçiçeği yağı, bebek bezi, av tüfeği, çelik depolama tankları, hava taşıt parçaları, menteşe, mısır yağı, ilaç, halı, elektrik teçhizatı, demir-çelik ürünleri ihraç etmektedir. Afganistan’dan Türkiye’ye ithal edilen ürünler ise ham deri, sakatatlar, haşhaş, kenevir tohumu, kuru üzüm, kabuklu badem, yeşil kimyon, safran ve kabuklu

cevizdir (Afganistan Ülke Raporu, 2020:8-9). 2020 yılında covid-19 salgını ikili ticaret ilişkilerini de etkilemiştir. Taliban yönetimi yakıt ve gıda ürünlerinde belirli bir standartta olmayan ürünlerin ülkeye olan ithalatını yasaklamıştır (DEİK, 2024:1).

Türkiye'nin Afganistan'a İhracatı	(Milyon dolar, 2023)
Elektrikli Cihazlar	27,9
Hayvansal Bitkiler ve Yağlar	20,7
Makinalar	17,4
Kauçuk	11,5
Eczacılık Ürünleri	10,3
Altın ve Mücevher	9,5
Değirmencilik Ürünleri	9,5
Plastikler	9,4
Halılar	6,9
Kozmetik	5,8

Tablo 1. Türkiye'nin Afganistan'a İhracat Yaptığı Ürünler (DEİK, 2024:6).

Türkiye'nin Afganistan'a ihraç ettiği ilk on ürünün bilgisi yer almaktadır. İhraç edilen ürünlerde en yüksek oran elektrikli cihazlarda olmuştur. Sayısal veriler 2023 yılına aittir ve tablo-1'de gösterilmiştir.

Türkiye'nin Afganistan'dan İthalatı	(Milyon dolar, 2023)
Ham deriler	4,2
Halılar	1,9
Çimento, Taş ve Toprak Ürünleri	1,7
Diğer Hayvansal Menşeli Ürünler	1,6
Örölmeye Elverişli Bitkisel Maddeler	0,4
Yaş Meyve	0,2

Kurşun ve Kurşundan Eşya	0,2
Pamuk, Pamuk İpliği	0,2
Kürkler	0,1
Kahve, Çay	0,1

Tablo 2. Türkiye'nin Afganistan'dan İthal Ettiği Ürünler (DEİK, 2024:6)

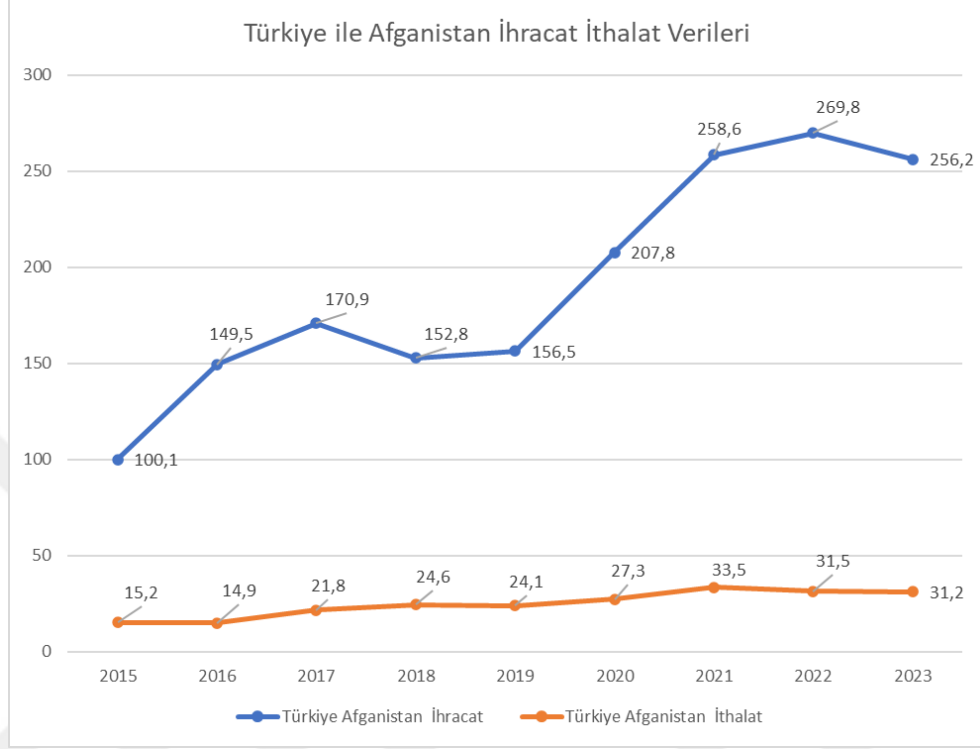
Türkiye'nin Afganistan'dan ithal ettiği ilk on ürünün bilgisine yer verilmiştir. (bkz. Tablo-2). İthal edilen ürünlerin kısıtlı olması nedeniyle ürünlerin oranları da azdır.

Afganistan'dan Türkiye'ye yapılan ithalat incelendiğinde ürünlerin %70'e yakını hayvansal ürünlerin meydana getirdiği anlaşılmaktadır. İthal edilen bu ürünler ülkemizde gıda ve medikal sektörde kullanılmaktadır. Dış ticarete yer alan halı ürünü Türkiye ile Afganistan arasındaki ticarete en fazla ithal ve ihraç edilen ürün arasındadır. Halı için 2020 yılında 7,8 milyon dolar ihraç yapılırken, 362 bin dolar ithal edilmiştir. Afganistan ile Türkiye arasında vize sorununun yaşanması halı ithalatının düşmesine neden olmuştur. Bu süreçte İran halısına olan ilgi artmış Türkiye'nin pazar payı azalmıştır. Değerli taş ürünleri bazında bakıldığında Türkiye Afganlı kuyumcular için Dubai'den sonra yer alan pazar payı geniş olan bir üründür. Afganistan değerli taşları işleme bakımından sınırlı kapasiteye sahiptir. Afganlı kuyumcuların Türkiye'de vize sorunu yaşamaları, işlenecek değerli taşların Dubai üzerinden Türkiye'ye giriş yapmasına neden olmuştur.

Afganistan'da uzun yıllar boyunca devam eden savaşlar ülkenin altyapısının tamamen yok olmasına sebebiyet vermiştir. Ülkede inşaat sektörüne duyulan ihtiyaç artmıştır. Türk inşaat firmalarının ülkede tanınması proje yapım işlerinin Türk firmalarına verilmesi sağlanmıştır (Afganistan Ülke Raporu, 2020:12).

2022 yılı verilerine göre Afganistan ihracatında yer alan ülkeler şöyledir: Pakistan 958 milyon dolar ile birinci sırada yer alırken Hindistan 415 milyon dolar ile ikinci sırada, Çin Halk Cumhuriyeti ise 42 milyon dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye 32 milyon dolar ile altıncı sırada yer almıştır.

Afganistan'ın 2022 yılı ithalat verileri ise şu şekildedir. İran 1,645 milyon dolar ile birinci sırada, Birleşik Arap Emirlikleri 1,224 milyon dolar ile ikinci sıradadır. Türkiye 270 milyon dolar ile dokuzuncu sırada bulunmuştur (DEİK, 2024:3).

Grafik 5. Türkiye ile Afganistan Arasındaki İhracat İthalat Verileri (DEİK, 2024:4)

Türkiye ile Afganistan arasında 2015 yılından 2023 yılına kadar olan ticaret verileri paylaşılmıştır. (bkz. Grafik-5). Sayısal veriler Türkiye’den Afganistan’a yapılan ihracat ve ithalat verilerini içermektedir. Afganistan ve Türkiye arasındaki ticaret verilerinde yıllara göre dalgalanmalar yaşanmıştır. 2002 yılından itibaren ticaret verilerinde artış yaşanmaya başlanmıştır. Ülkede savaş sonrası yardımların artması da ticaret verilerinin üzerinde etkili olmaktadır.

İki ülke arasında yapılan ticari anlaşmalar ise şunlardır.

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı
Ticaret Anlaşması	10.11.1975	08.02.1976/15493
Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	11.01.1976	18.05.1976/15591
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	02.12.2004	02.06.2005/28833
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma	10.06.2004	01.04.2005/25773
Gümrük Alanında Karşılıklı İdari İşbirliği ve Yardım Anlaşması	26.04.2005	04.07.2011/27984
Türkiye-Afganistan-Pakistan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptı	12.12.2012	12.04.2013/28616
Türkiye-Afganistan II. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	11.05.2018	22.09.2018/30543

Tablo 3. Türkiye ile Afganistan Arasında Yapılan Ticari Anlaşma ve Protokoller
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasında-arasında-ticaretin-alt yapısını-olusturan-anlaşma-ve-protokoller> erişim tarihi
05.01.2024

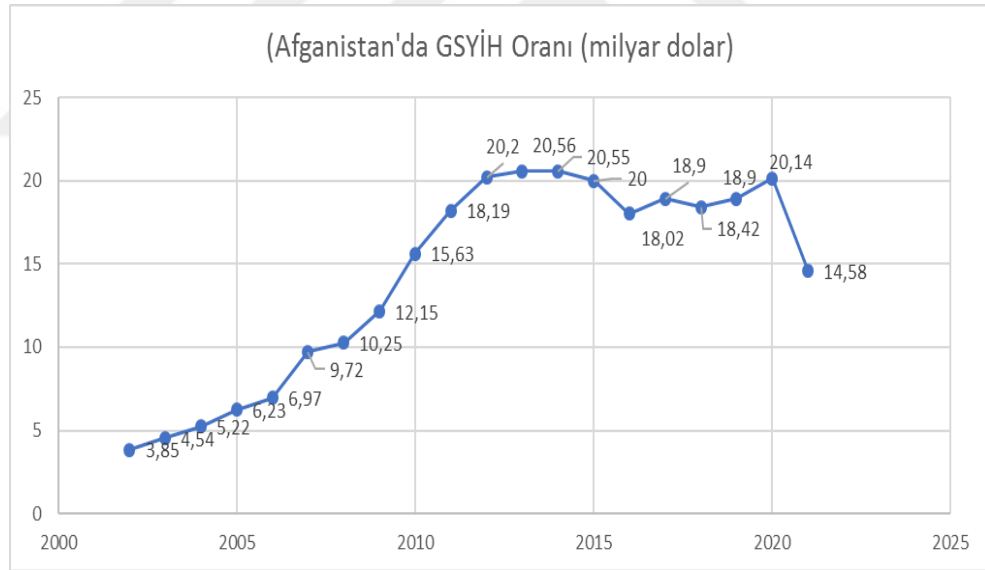
15 Kasım 2017 tarihinde imzalanan Transit ve Ulaştırma İş Birliği Anlaşması (Lapis Lazuli Güzergah Anlaşması) 14 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 31099 sayılı kanun onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşma Aşkabat’ta imzalanmış,

anlaşmayı imzalayan ülkeler Afganistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’dir. Anlaşmanın amacı ticari ilişkileri arttırmaktır (Resmi Gazete, 2020).

3.5.2. Afganistan’ın Ekonomisinin Temel Göstergeleri

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) bir ülkenin iktisadi büyüklüğünü ölçen en önemli belirteçlerden birisidir. Bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşen tüm mal ve hizmetlerinin toplam değerinin göstergesidir. Ülkeler arasındaki büyüme karşılaştırmaları yapılırken bir yılda gerçekleşen GSYİH değerleri dikkate alınmaktadır (Çinko ve Balcı, 2022:17).

Dünya Bankası’ndan alınan sayısal veriler analiz edildiğinde, GSYİH Afganistan’da yıllara göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Dünya Bankası verilerinden alınan bilgiler doğrultusunda Grafik-6 hazırlanmış bu dalgalanmalar gösterilmiştir.

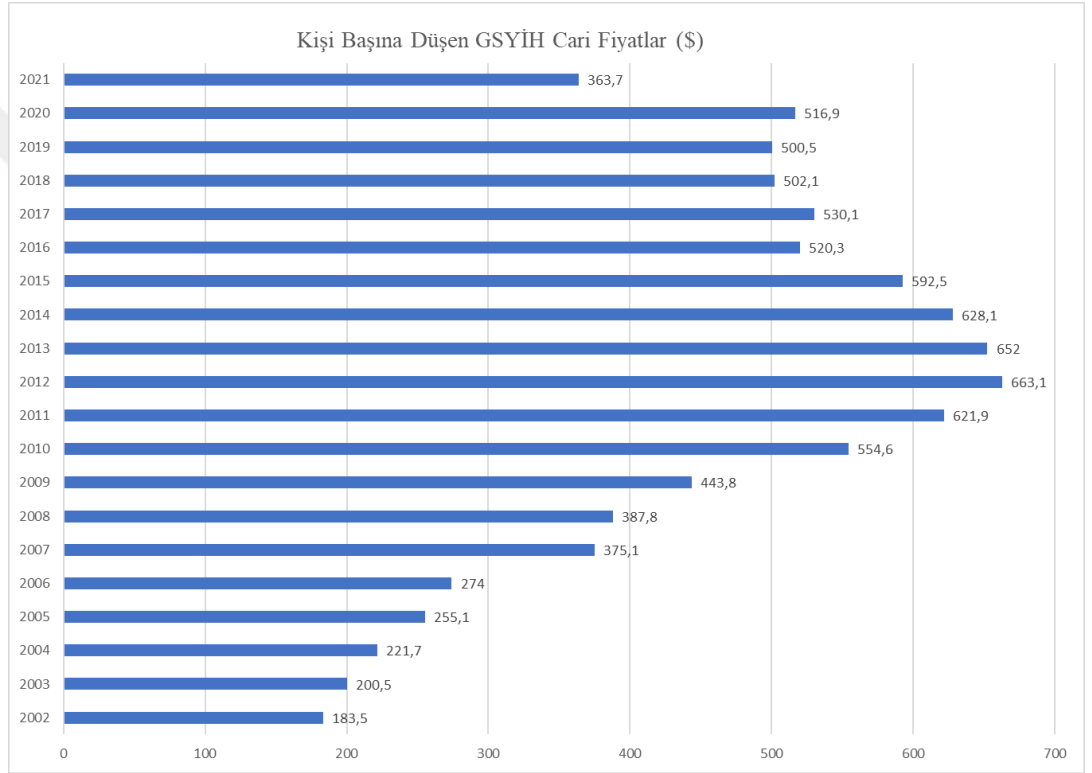
Grafik 6. Afganistan’ın 2002-2021 Yılları Arasında GSYİH Değerleri (milyar dolar)
(worldbank, 2023)

2002-2021 yılları arasında yer alan dalgalanmalar gösterilmiştir. 2001 yılında dış yardımlar başlamış 2002 yılından itibaren Afganistan’ın GSYİH değerlerinde artış görülmektedir. 2015 yılına kadar olan artış Uluslararası Güvenlik Destek Gücünün (ISAF) Afganistan’dan ayrılması ve güvenlik sorunlarının tekrar artması ile düşüşe

geçmiştir. 2021 yılında ABD'nin Afganistan'dan ayrılması Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi ile Afganistan'ın GSYİH'da düşüş başlamıştır.

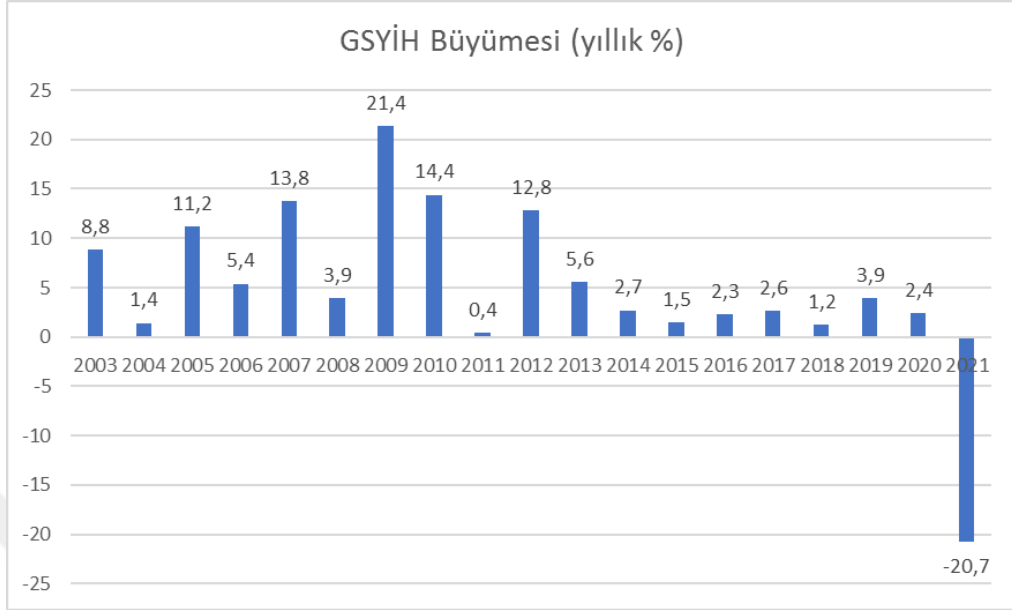
3.5.3. Afganistan'da Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları)

Kişi başına düşen GSYİH kişi başına düşen milli gelir demektir. Kişi başına düşen GSYİH elde edilen gelirin ülkenin nüfusuna bölünmesi ile elde edilmektedir (Yalçinkaya ve Kaya, 2017:345).

Grafik 7. 2002 2021 Yılları Arasında Afganistan'da Kişi Başına Düşen GSYİH (milyar dolar)
(worldbank, 2023)

3.5.4. Afganistan'da GSYİH Büyümesi (yıllık %)

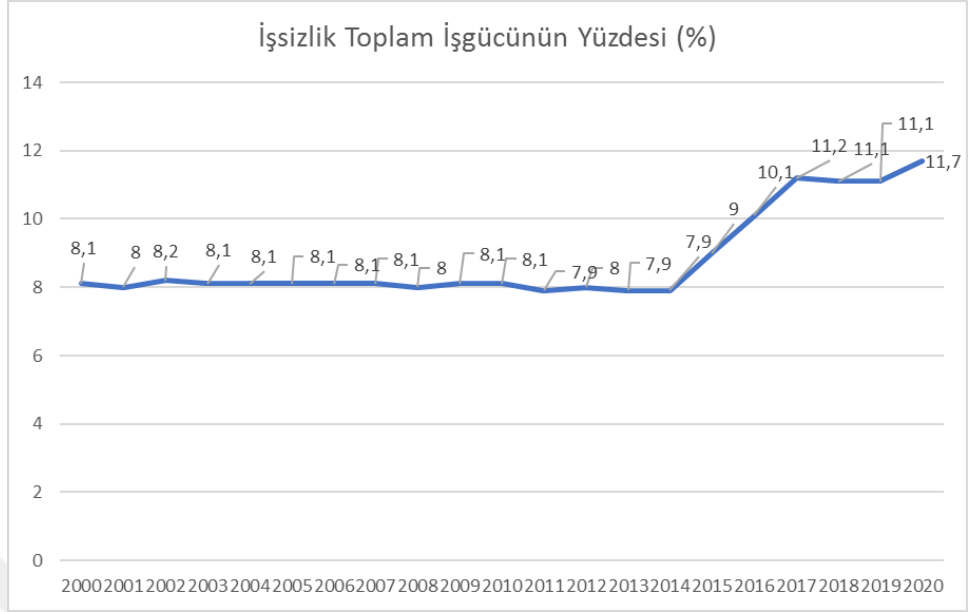

Grafik 8. Afganistan'ın 2003 2021 Yılları Arasında GSYİH Büyümesi
(worldbank, 2023)

Afganistan'ın en yüksek GSYİH büyümesi 2009 yılında 21,4'lük oran ile olmuştur. 2011 yılında 0,4'lük oran ile sert bir düşüş yaşanmıştır. 2012 yılında ise 12,8 oranı ile tekrar sıçrama yapmıştır. 2013 yılından itibaren düşüş eğilimi süreklilik kazanmıştır. En düşük seviyesi 2021 yılında 20,7 oranında olmuştur. (bkz. Grafik-8). Afganistan'ın almış olduğu dış yardımların azalması nedeniyle yıllık ortalama büyüme hızı 2013 yılından itibaren düşüş göstermiştir. 2021 yılında dünyada covid-19 pandemisinin etkili olması Afganistan'ın aldığı dış yardımları azaltmıştır (Özdağ, 2022:243).

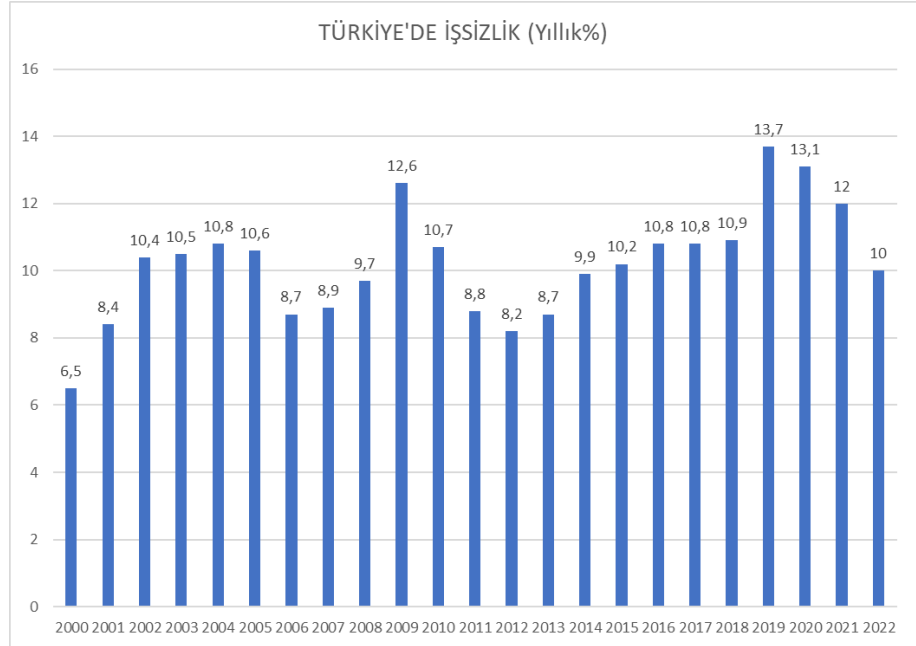
3.5.5. Afganistan'da İşsizlik

Yıllarca işgal altında kalan Afganistan'da özel yatırım imkanları kısıtlı kalmıştır. Yabancı yatırıma dayalı bir ekonomi içinde sosyal refah sağlanamadan kalkınmanın sağlanması mümkün gözükmemektedir. Sınırlı tarım olanakları olması sanayinin yok denecek kadar az olması işsizliğe neden olmuştur.

Grafik 9. Afganistan’da 2000 2020 Yılları Arasında Yer Alan İşsizlik Toplam İşgücü Yüzdesi (%)
(worldbank, 2023)

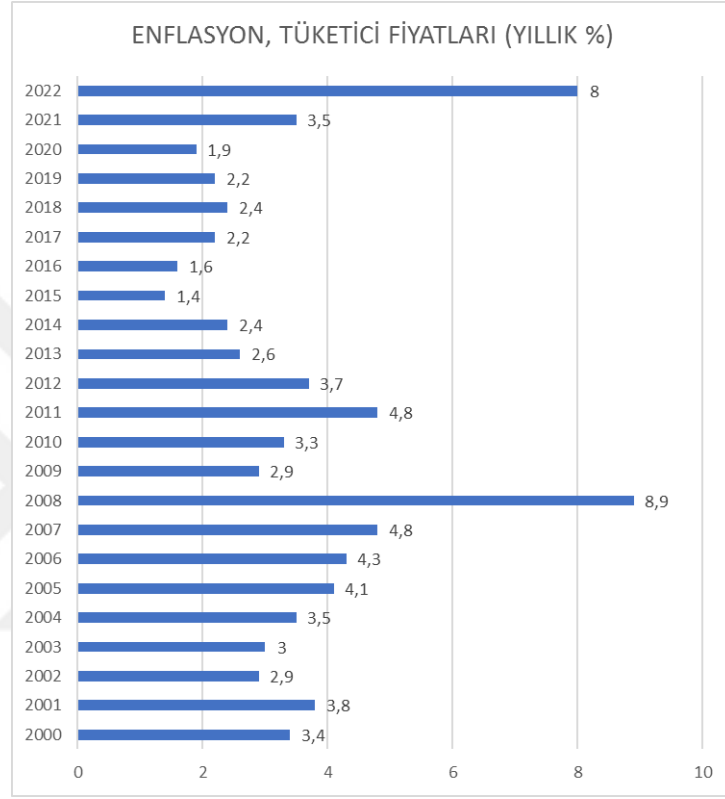
2000’li yıllarda başlayan %8,1’lik olan işsizlik oranı 2010 yılına kadar devam etmiştir. 2011 yılında %7,9’luk orana gerilerken 2012 yılında %8 olmuştur. 2015 yılında ise %9 oranına çıkarak 2020 yılına kadar %11’lik seviyesinde bulunmuştur. (bkz. Grafik-9).

Grafik 10. Türkiye’de 2000-2022 Yılları Arasında İşsizlik Oranları (Yıllık %)
(Kaynak, Worldbank, 2023)

Türkiye’de işsizlik oranlarının en yüksek olduğu yıllar 2009 ve 2019 yıllarındadır. Grafik-10’da yer alan veriler ile işsizlik oranının gittikçe artış gösterdiği bilgisi verilmiştir.

3.5.6. Afganistan’da Enflasyon

Grafik 11. Afganistan’da 2000 2022 Yılları Arasında Enflasyon, Tüketici Fiyatları
(worldbank, 2023)

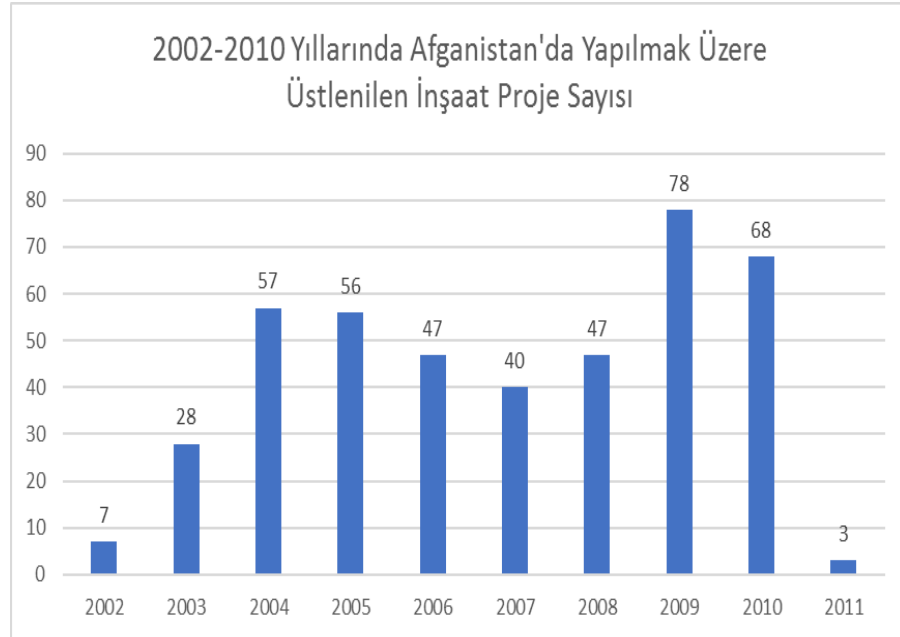
Afganistan’da yer alan enflasyon ve tüketici fiyat endeksine sayılsa veriler Grafik-11’de yer almaktadır. 2000-2007 yılları arasında yer alan bu veriler %4 seviyesindeyken 2008 yılında %8,9 seviyesine yükselmiştir. En düşük enflasyon oranı 2015 yılında %1,4’lük orandadır. 2022 yılında ise 2008 yılında olan yükseliş yakalanarak %8’lik düzeyinde olmuştur.

3.6. Türkiye’nin Afganistan’da İnşaat Sektöründe Yaptığı Çalışmalar

Afganistan’ın yeniden inşası için başta ABD ve Türkiye olmak üzere birçok ülke harekete geçmiştir. Gerek devlete doğrudan yapılan yardımlar gerekse çeşitli kurumlara gönderilen yardımlar yeniden yapılandırma için önemli faktörlerdir. Her alanda olduğu gibi inşaat sektörü de bundan nasibini almıştır. Bir ülkenin kalkınmasını sağlamak zor bir

süreçtir. İnşaat sektörü de diğer ekonomik şartlarla iç içe olduğundan Afganistan'da yabancı inşaat şirketlerine yer vermek zorunda kalınmıştır. İnşaat şirketleri arasında Türk şirketleri de dikkat çekmektedir. Uluslararası Koalisyon Birliklerinin 2014 yılından itibaren Afganistan'dan çekilmeye başlaması inşaat sektöründe uygulanacak projelerde azalma görülmesine neden olmuştur. Türk inşaat firmalarının altyapı, üstyapı, yol, baraj, köprü, havaalanı, su arıtma tesislerinde çalışmaları olmuştur (Afganistan Ülke Raporu, 2020:12).

Önce Türk işçiler Afganistan'a getirilirken daha ucuz olması açısından Afgan halkının içerisinde tercihler yapılmaya başlanmıştır. 2000 yılının başlarında ticaret hacmindeki veriler yıllar geçtikçe artış göstermiştir. İnşaat sektöründeki yatırımlar Afganistan'ın Türkiye üzerindeki olumlu iktisadi yansımasına dönüşmüştür. Bu durum yeni işgücü doğması açısından önemlidir. İnşaat sektöründe 2002 yılından itibaren başlayan faaliyetler 2011 yılından itibaren düşüş göstermeye başlamıştır. Türkiye'den Afganistan'a giden Türk işçilerin güvenliğinin sağlanamaması başlıca sorun teşkil etmektedir. Ulaşım hizmetlerinden, demiryolu ağına kadar çok fazla eksiklikleri bulunan Afganistan Devleti için alt yapı hizmetleri temel unsurlardan birisidir.

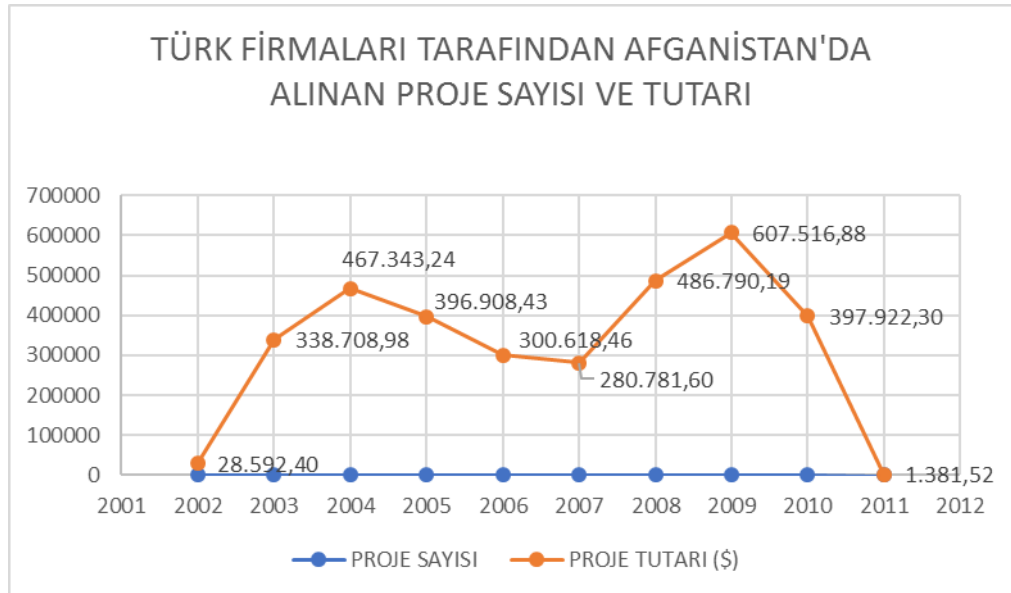
Grafik 12. 2002-2010 Yıllarında Afganistan'da Üstlenilen Proje Sayısı, Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Afganistan Ülke Bülteni (2012:10)

2002 yılından itibaren Türk inşaat firmaları tarafından üstlenilen iş miktarının yıllar itibariyle olan dalgalanmalarına yer verilmiştir. (bkz. Grafik-12). Üstlendiği projeler bakımından ABD, İngiltere, Almanya ve Kanada'dan sonra gelmektedir (DEİK, 2012:10). Afganistan yönetimi tarafından inşaat ihalelerinin şeffaf yapılamaması nedeniyle Türk firmalar tarafından rağbet azalmıştır (DEİK, 2012:10).

Türkiye'den Afganistan'a giden inşaat firmaları; Yüksek İnşaat Firması, Sigal Mühendislik, Gülsan Holding, Tepe İnşaat Firması, Nafter Kolin İnşaat Firması ve Mensel'dir (Majeedi, 2021:85). Bu firmalar binaların yapı ve onarım işlemleri ile, askeri kampların yapı işlerini ve yol yapım işlerini üstlenen Türk İnşaat firmaları olmuşlardır.

3.7. Afganistan'ın Yeniden İmarı İçin Çalışan Türk Firmalar

Afganistan'ın yeniden inşası için projeleri üstlenen firmaların bir kısmı da Türk firmaları olmuştur. Ülkede okul inşaatından su kuyularına, hastane bakım işlemlerinden cami onarımına kadar fazla iş yükü bulunmaktadır. Çalışmaların bir kısmı özel sektör tarafından yapılırken bir kısmının da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından yürütüldüğü göz önündedir. TİKA'nın yapmış olduğu faaliyetler ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.

Grafik 13. 2002-2010 Yılları Arasında Afganistan'da Türk Firmaları Tarafından Yürütülen Proje Miktarı <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf> erişim tarihi:18.05.2023

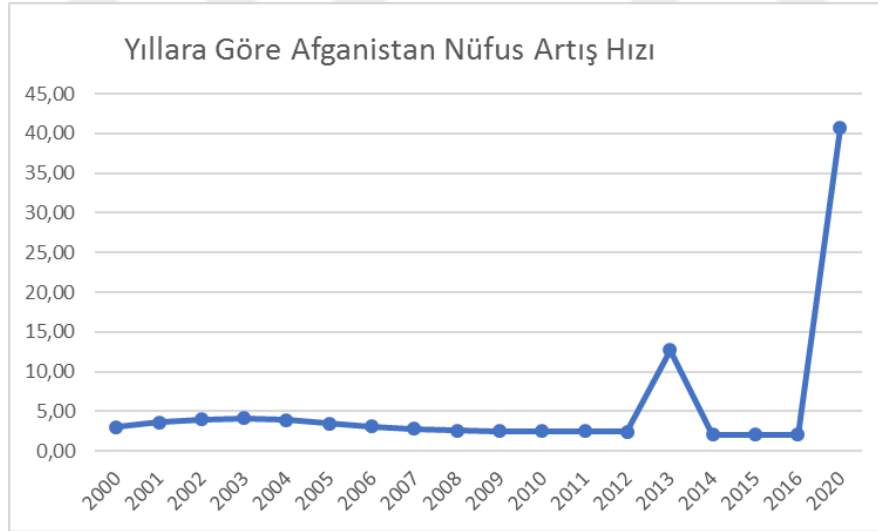
Afganistan’da projeleri olan Türk firmalarının 2002 yılından başlayarak her geçen yıl artan proje sayılarında 2011 yılında bir düşüş olduğu gözlenmiştir. (bkz. Grafik-13). Özellikle 2009 ve 2010 yıllarından yürütülen proje sayıları oldukça fazla iken 2011 yılında proje sayısında düşüş yaşanmıştır. Gerek Afganistan’dan Türkiye’ye olana göçlerin olması gerekse projeleri yürüten firmaların güvenliğinin sağlanamaması projelerin sektöre ugramasına neden olmuştur.

3.8. Türkiye ile Afganistan Arasında Kurulan Sosyal İlişkiler

Çalışmanın bu bölümünde Afganistan’ın içerisinde bulunduğu sosyal durumu incelenmiş Türkiye’nin Afganistan’a yapmış olduğu yardımlar TİKA başlığı altında detaylı anlatılmıştır.

3.8.1. Afganistan’ın Nüfusu

Savaşlar, yoksulluk, göç ve diğer hususlar Afganistan’ın nüfus artış hızını etkilemiştir. 2023 verilerine Afganistan’ın nüfusu 42 milyon 262 bin kişidir.

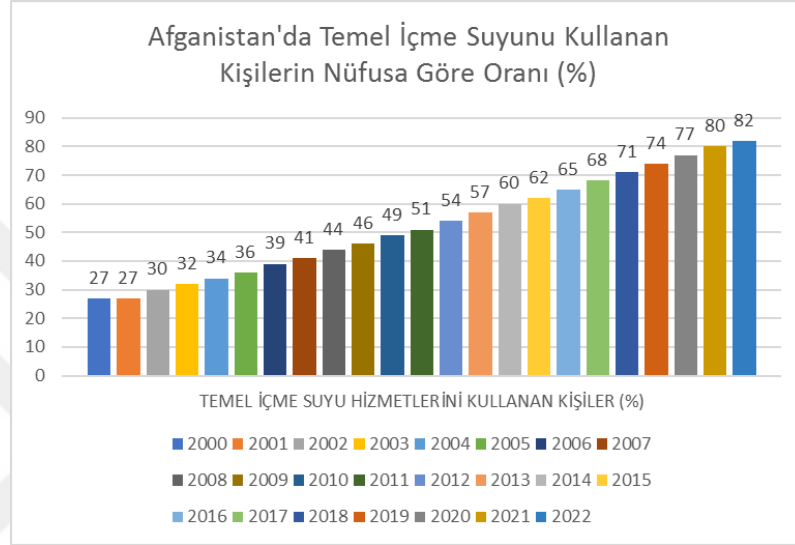

Grafik 14. 2000-2020 Yılları Arasında Afganistan’ın Nüfus Artış Hızı:

<https://www.nufusu.com/ulke/afganistan-nufusu> erişim tarihi: 13.06.2023

3.8.2. İçme Suyuna Ulaşma Oranı

Afganistan’da temel içme suyu hizmetlerini kullanan kişi sayısı 2000’li yılların başında %27 iken 2022 yılında bu oran artış göstermiştir.

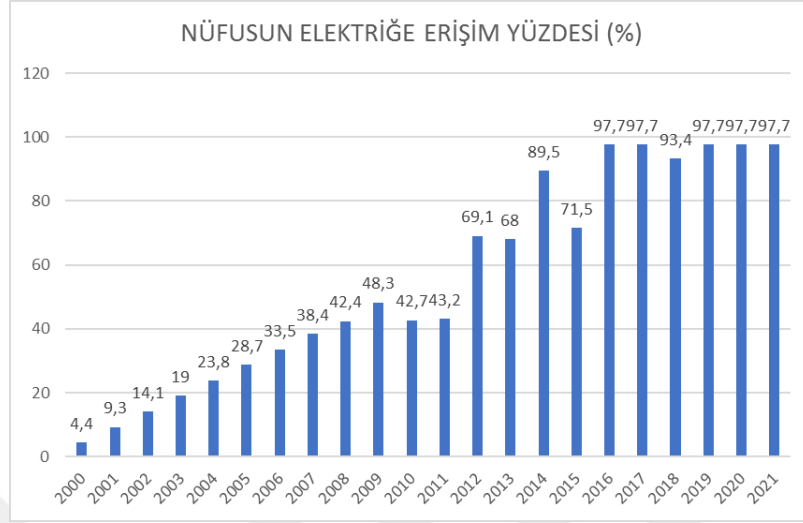

Grafik 15. Afganistan’da İçme Suyuna Erişimin Yıllar İçerisinde Yükselmesi
(worldbank, 2023)

2001 yılından itibaren Afganistan’a başlayan yardımlar sayesinde su kuyuları açılmaya başlanmıştır. İnsan sağlığı için zorunlu olan temiz suya erişimin fazlalaşması temel amaç olmuştur. 2022 yılında nüfus oranına göre temiz suya ulaşım %82 olmuştur. (bkz. Grafik-15). Sağlık sorunlarının en temel nedenlerinden birisi Afganistan’da temiz suya ulaşamamasıdır. Ülkede barajların olmaması su konusunda zafiyet oluşturmaktadır. Su kıtlığının bu nedenle fazla olması ülkede su kuyularının açılmasına sebebiyet vermektedir. TİKA’nın yürüttüğü faaliyetler ışığında su kuyularının okul bahçelerine açılarak suya erişimin sağlanabilmesi hedefinde olunmuştur. 2008 yılında 88 su kuyusu açılmıştır (TİKA Faaliyet Raporu 2008, 2023).

3.8.3. Elektrik Erişim

Elektrik günlük yaşamda vazgeçilmez unsurlardan biri olmuştur. Afganistan’da ise bu unsura ulaşmak oldukça zordur.

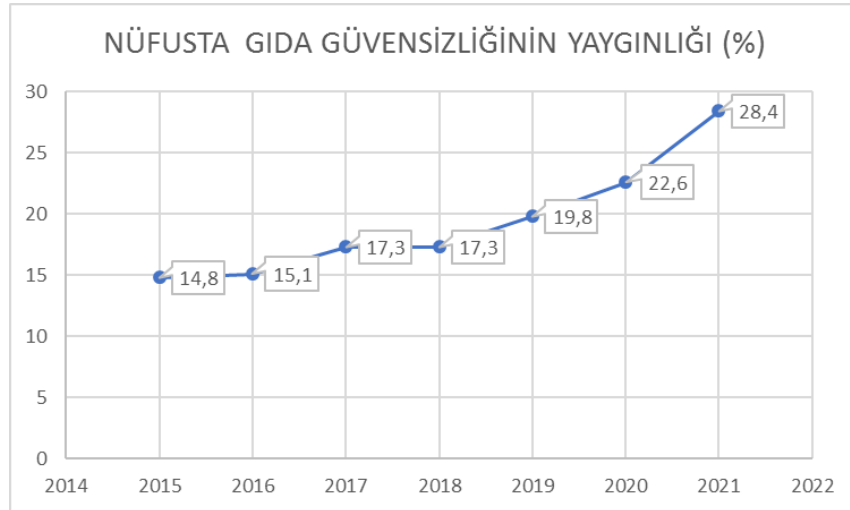

Grafik 16. Afganistan’da Nüfusun Elektrığe Ulaşma Yüzdesi
(worldbank, 2023)

Dünya Bankası verilerine göre Afganistan’da 2000’li yıllarda yok sayılacak kadar az olan elektrik kullanım sayısı 2004 yılından itibaren yükselişe geçmiştir. (bkz. Grafik-16). Elektrığe ulaşım ve elektrik kullanımı bir zorunluluk iken bunun altyapı çalışmaları ve desteğinin 2004 yılından itibaren sağlandığı görülmektedir.

3.8.4. Gıda Güvensizliği

Ülkede yaşanan tarımsal sıkıntılar gıda güvensizliğini beraberinde getirmektedir. Tarım alanlarının kısıtlı ve az olması gıda yetersizliğini de beraberinde getirmiştir.

Grafik 17. Afganistan’da Yaşanan Gıda Güvensizliğinin Yaygınlığı (%)
(worldbank, 2023)

Afganistan’da üretim olanaklarının az, dış yardımların yetersiz kalması gibi nedenler temel gıdalara olan ulaşımı zorlaştırmıştır. Gıda yetersizliği, 2015 yılında uluslararası kurumların yardımları ile yükselişe geçmiştir. 2020 covid-19 ile ülkelerin kapanmaya geçmesi gıda yetersizliğinin tırmanışa geçmesine neden olmuştur. En yüksek oran ise 2022 yılında olmuştur. Grafik 17’de yer alan veriler Afganistan nüfusunun gıdaya olan yetersizliğini göstermektedir. 2022 yılında nüfusun %28,4’lük kesiminin temel gıda maddelerine ulaşamadığını yansıtmaktadır. Verilerin 2014 yılı itibariyle artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 2021 yılı Afganistan’da Taliban’ın tekrar iktidara geldiği yıl olup halkın temel gıdaya ulaşma oranını azaltmıştır.

3.8.5. Türkiye’de Yükseköğretimde Okuyan Afgan Uyruklu Öğrenci Sayısı

Türkiye’de ikamet izni alabilmek için öğrenci statüsünü kullanan Afgan uyruklu öğrenciler tespit edilmiştir (Işığışık ve Karıman:2022). Yükseköğretim kurumunda 2013-2014 eğitim yılından itibaren bilgiler yer almaktadır. Bu nedenle 2013-2014 eğitim yılından başlanmış 2022-2023 eğitim yılına kadar olan sayısal veriler kullanılmıştır.

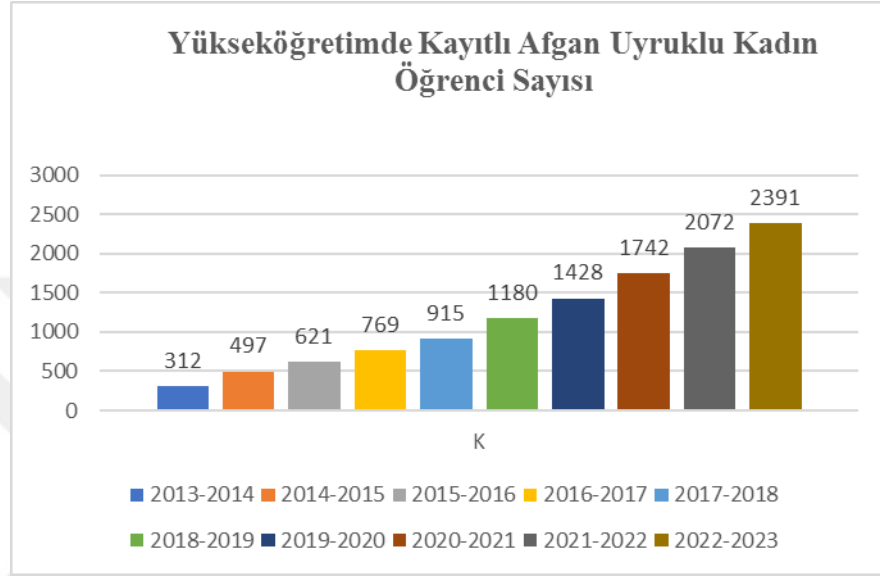

Grafik 18. Türkiye’de Yükseköğretimde Kayıtlı Afgan Uyruklu Erkek Öğrenci Sayısı

<https://istatistik.yok.gov.tr/> erişim tarihi: 01.11.2023

2013-2014 yılı sayısal verilerine göre yüksek öğretime kayıtlı erkek öğrenci sayısı 2020’dir. (bkz. Grafik-18). 2020’de dünyada pandemi süreci yaşanırken Türkiye’de yükseköğretime kayıtlı olan Afgan uyruklu öğrenci sayısında azalma olmamıştır. 2021

yılından sonra düşüş yaşanmaya başlamıştır. Taliban'ın tekrar iktidara gelmesi ile Türkiye'de 2022-2023 yılları arasında eğitim gören Afganistanlı erkek öğrenci sayısında düşüş yaşanmıştır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023).

Grafik 19. Türkiye’de Yükseköğretimde Kayıtlı Afgan Uyruklu Kadın Öğrenci Sayısı
<https://istatistik.yok.gov.tr/> erişim tarihi: 01.11.2023

Türkiye Yükseköğretim İstatistik Kurumu bilgilerinin sayısal bilgileri kullanılmıştır. Yükseköğretime kayıtlı olan kadın öğrenci sayısı 2013-2014 yıllarında 312’dir. Kadın öğrenci sayısında covid-19 pandemi döneminde azalış yaşanmamıştır. Kadın öğrenci sayısında sürekli artış olmuştur. (bkz. grafik-19). Taliban’ın tekrar iktidara gelmesi kadın öğrenci sayısını etkilememiştir. Aslında kayıtlı olan öğrencilerin bir kısmının eğitimlerine devam etmediği asıl amaçlarının Türkiye’ye kolay giriş yapmak olduğu yönde anlaşılmaktadır (Işığışok ve Kariman, 2022:477).

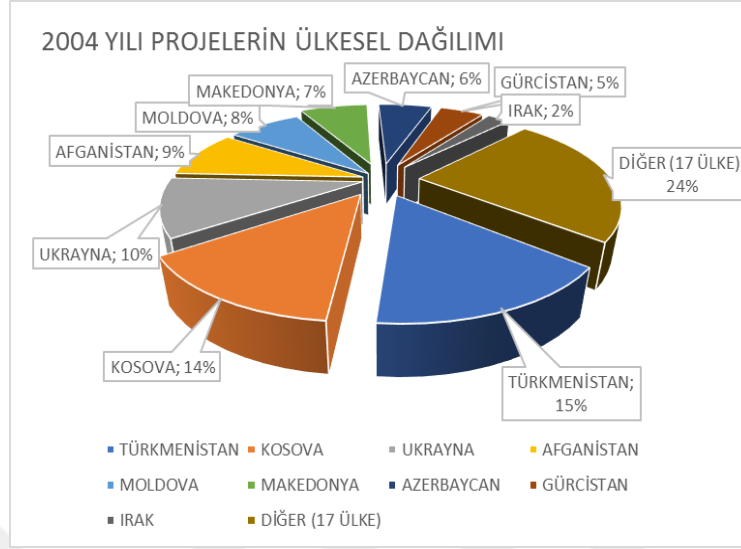
3.9. Afganistan’a Yapılan TİKA Yardımları

SSCB’nin dağılmasıyla başlayan yeni dünya düzeni ülkeler açısından farklı sonuçlar meydana getirmiştir. Yeni dünya düzeninde bağımsızlığını yeniden elde eden devletlerle Türkiye Cumhuriyeti arasında sıcak ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Türkiye’nin Orta Asya Türk Devletleri ile iş birliği içerisinde bulunması amacıyla Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. 1999 yılında kurum Başbakanlığa bağlanmış, 2011

yılında organizasyon yapısı revize edilmiştir. Günümüzde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. TİKA her geçen gün olumlu yönde gelişme göstermiş, Orta Asya ile sınırlı kalmayarak Balkanlar, Afrika, Latin Amerika ve Pasifik adalarına kadar ulaşmıştır (TİKA Tarihçe, 2023). TİKA'nın projeleri sınır aşırı olmaya devam etmiş ve 61 ülkede çalışmalarını yürütecek büyüklüğe ulaşmıştır. Gelişmiş ülkeler tarafından kurulan Devlet Destekli Sivil Toplum Kuruluşları (Government Organised Non Governmental Organisations) örneklerinden birisi olan TİKA, kuruluş tarihi olarak geç başlamış olsa bile faaliyetleri açısından büyük aşamalar kaydetmiştir (Demirkaya ve Çelik, 2021:125). TİKA'nın çok sayıda faaliyeti bulunmaktadır. Bu çalışmada Afganistan özelindeki çalışmalar incelenmiştir. İlk TİKA Program Koordinasyon Ofisi 2004 yılında Kabil'de açılmıştır. TİKA'nın Afganistan'da yer alan faaliyetleri 2004 yılından itibaren başlamıştır. 2006 yılında Vardak ilinde İl İmar Ekibi (PRT) kurulmuş, Mezar-ı Şerif'te ikinci program koordinasyon ofisi faaliyete geçmiştir (TİKA Tarihçe, 2023). TİKA faaliyet raporlarına resmi internet sayfasından yayınlar bölümünden erişim sağlanmıştır. Yayınlar bölümünde yer alan Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu (TKYR), Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, TİKA Faaliyet Raporu, TİKA Performans Raporunda yer alan bilgiler kullanılmıştır.

3.9.1. TİKA'nın 2004-2023 Yılları Arasındaki Faaliyetleri

2004 yılında Türkiye'nin öncelikli bölgeleri arasında Afganistan dördüncü sırada yer almaktadır. Sağlık sorunları başta olmak üzere eğitim, su kaynakları için proje geliştirilmesi gerektiği ve takiben 2005 yılı için projelerle birlikte hayata geçirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Ülke bazlı proje yatırımlarına yer verilmiştir.

Grafik 20. 2004 Yılında Proje Önceliği Verilecek Ülkeler

https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2004/2004%20TİKA_Faaliyet.pdf erişim tarihi: 30.07.2023

Türkiye, Orta Asya Türk Devletleri'ne yardımlarda bulunduğu kadar Afganistan için de her türlü imkanını seferber etmiştir. Grafik-20'de yer alan sayısal verilerde Türkmenistan %15 ile birinci sırada yer alırken, Kosova %14 ile ikinci, Ukrayna %10 ile üçüncü, Afganistan %9 oranı ile dördüncü sırada yer almıştır. TİKA işgal altında bulunan Irak'tan da yardım elini esirgememiştir.

2005 yılında okul çağında olan çocuk sayısı nüfusun %20'sini oluşturmaktadır. Afganistan için eğitim ve öğretim hayati derecede önemlidir. 2002 yılında başlayan 2005 yılına kadar devam eden okul kampanyalarında başarı elde edilmiş fakat kız çocuklarının okula gönderilmesi sağlanamamıştır. Ülkenin güney ve orta kısımlarında okula gönderilmeyen çocuk sayısı diğer bölgelere göre daha fazladır. Okula duyulan ihtiyaç göz önüne alınarak ülkenin kuzeyinde Cevizcan bölgesinde 6, Semengan bölgesinde 2 okul faaliyete geçirilmek üzere teslim edilmiştir (TİKA Faaliyet Raporu 2005, 2023).

Sağlık sorunu ciddi oranda tehlike arz eden Afganistan'da Türkiye tarafından 3 hastane 2 klinik ve 2 gezici hastane kurulması gerekliliği ön görülmüştür. Var olan binalar onarılmış, gerekli tıbbi cihaz desteği de sağlanmıştır. Pakistan'dan tekrar ülkelerine geri dönen Afgan halkı sağlık taramasından geçirilerek, düzensiz beslenen çocuklar gözetim altına alınmıştır. Su ve kanalizasyon yapısının neredeyse olmaması sağlık sorunlara yol açtığı için acil su kuyularının açılması düşünülmüştür. 2005 yılında açılmak üzere 13 su

kuyusunun inşasına başlanmıştır. Afganistan Kara Harp Okulu kadrosuna Öğretim Görevlisi desteği, kadın etkinliklerine katılım düzenlenmiştir (TİKA Faaliyet Raporu 2005, 2023).

SEKTÖREL DAĞILIMI	ORAN (%)
Sosyal altyapı geliştirme	66
Üretim sektörü geliştirme	19
Acil yardım	7
Ekonomik yardım	4
Kültürel iş birliği	4

Tablo 4. Afganistan’a 2005 Yılında Yapılan Faaliyetler

https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2005/TİKA_Faaliyet2005.pdf erişim tarihi: 30.07.2023

Afganistan’ın sosyal alt yapısını geliştirmek için yer verilen çalışmalar tablo-5’de gösterilmiştir. Ekonomik alt yapı, üretim sektörü, kültürel iş birliği ile acil yardım birimlerine ağırlık verilmiştir. Su sıkıntısı ancak su kuyuları ile sağlanabildiği için temiz içme suyuna ulaşmak sorunların başında gelmektedir. Temiz içme suyunun bulunamaması nedeniyle bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere bebek ve çocuk ölümleri önlenememiştir. 2005 yılında Afganistan halkı için gerekli olan ihtiyaç listesinde temiz içme suyu birinci sırada, sağlık ikinci sırada, eğitim alanı da üçüncü sırada olacak şekilde ihtiyaçlar hiyerarşisi yenilenmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından 2006 yılında Afganistan’a yapılacak kalkınma yardımlarına ilişkin hedef şu şekilde belirlenmiştir. Yardımı yapacak olan ülkenin yardımları kendi Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) %0.7’sine ulaşması amaçlanmıştır. Türkiye’nin yapmış olduğu yardımlar %0.18 ile bu hedefe ulaşıp belirlenen hedefin üzerindedir (Zorlu, 2007:33).

Yukarıda da belirtildiği üzere, Afganistan, Türkiye’nin kalkınma yardımları bakımından destek verdiği öncelikli ülkelerden birisi olarak yer almaktadır. Uzun süren savaşlar karşısında çaresiz kalan Afganistan halkına sosyoekonomik projeler olduğu kadar acil insani yardımlar yönünde de katkı sağlanması amaçlanmıştır. 2006 yılında en

çok yardım alan ülkeler sıralamasında %11 ile Kırgızistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştır (Zorlu, 2007:37).

Vilayet	Okul Adı	Öğrenci Sayısı	Kapsadığı Nüfus Alanı
Faryab	Ali Şir Nevai Lisesi	33	58.000
Faryab	Dostum Lisesi	1400	121.000
Faryab	Tophane Kale Kız İlkokulu	415	39.000
Sarıpul	Hatibabad Lisesi	1640	141.000
Cevizcan	Koyunlu İlköğretim Okulu	414	40.000
Belh	Coy-i Cedit İlköğretim Okulu	272	25.000
Belh	Kar-i Fethullah Lisesi	2700	400.000
Kunduz	Koldaman İlköğretim Okulu	296	240.000
Bağlan	Hasantal İlköğretim Okulu	1864	40.000
Gazne	Novabad Lisesi	4154	50.000
Cevizcan	Danacı İlkokulu	900	11.000
Cevizcan	Çengelarik İlkokulu	600	90.000
Takhar	Mevlevi Ezzetullah Ortaokulu	500	52.000
Takhar	Ser-i Rustak Kız İlkokulu	900	140.000
Cevizcan	Kauk İlkokulu	900	60.000
Faryab	Karya-ye Şeyhi İlkokulu	900	39.000
Semengan	Semengan Kadın San. Ve M.O.	250	50.000
Kabil	Atatürk Lisesi	6700	100.000
Vardak	Kan İzzet İlkokulu	260	38.000
Vardak	Kale-İ Saadettin İlkokulu	350	78.000
Vardak	Bibi Ayşe Kız İlkokulu	317	43.000
Vardak	Tarım Lisesi (yatılı)	640	413.000

Tablo 5. 2005-2006 Yıllarında Afganistan'da Yapılan Eğitim Projeleri

(Zorlu, 2007:47-65)

Takhar Vilayetinde kimsesiz çocuklara yönelik olarak terzilik kursu düzenlenmiştir. Veriler Afganistan genelinde yapılan eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır (Zorlu, 2007:47-69). Açılan okulların kuzey ve orta bölgeleri kapsadığı görülmektedir.

Vilayet	Proje Adı	Proje Konusu
Faryab	Meymene Afgan-Türk Dostluk Hastanesi	Hastane İşletmesi
Cevizcan	Şıbırgan Afgan- Türk Çocuk Hastanesi	Hastane İşletmesi
Faryab	Andkhoy	Hastane İşletmesi
Takhar	Talokan Afgan- Türk Dostluk Ana-Çocuk Sağlığı Kliniği	Hastane İşletmesi
Takhar	Hoca Bahauddin Afgan-Türk Dostluk Ana- Çocuk Sağlığı Kliniği	Hastane İşletmesinin yapılması
Saripul	Adring Kliniği	Basic Health Center (BHC) Klinik İnşaatının yapılması

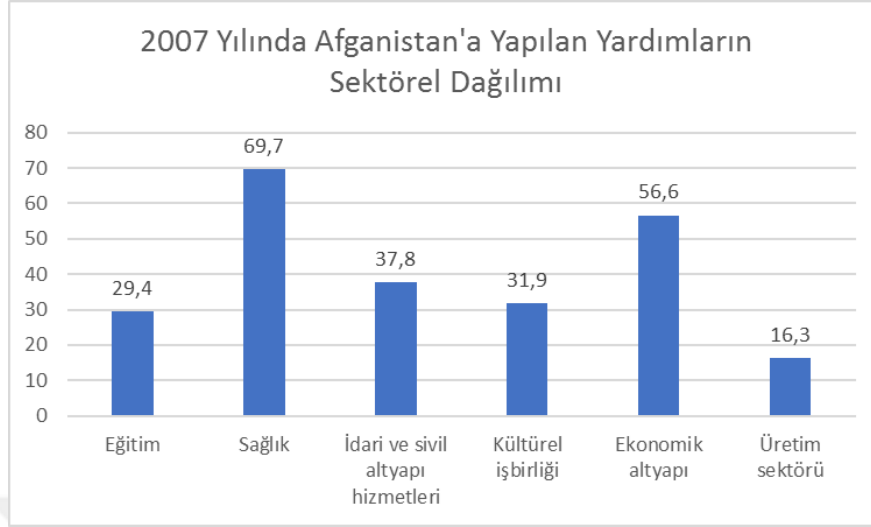
Bağlan	Jar-e Khoshk Kliniği	Basic Health Center (BHC) Klinik İnşaatı
Kabil	Bağrami Afgan Yatırımı Destekleme Ajansı Kliniği	Comprehensive Health Centre (CHC) Klinik İnşaatı
Belh	M. Şerif Bölge Hastanesi	Tadilat
Faryab	Gurzuvan Devlet Hastanesi	Tadilat
Kabil	Atatürk Çocuk Hastanesi	Tadilat ve donanım desteği
Vardak	Deşti Dut Kliniği	Comprehensive Health Centre (CHC) Klinik İnşaatı
Takhar, Cevizcan	Gezici Klinikler	Gezici Klinik İşletmesi
Genel	Sünnet Şöleni-2100 Çocuk	Faaliyet
Takhar, Cevizcan	Kuyuların Klorizasyonu	Faaliyet
Genel	Aşı Kampanyası ve sağlık taramaları	Faaliyet

Takhar	Beslenme yetersizliği ile mücadele	Faaliyet
---------------	--	----------

Tablo 6. 2005-2006 Yıllarında Afganistan’da Yapılan Sağlık Projeleri
(Zorlu, 2007:75-90)

Çeşitli bölgelerde gezici klinikler ile sağlık taraması yapılmış aşı kampanyaları yürütülmüştür (Zorlu, 2007:91). Vardak vilayetinde kadınlara yönelik okuma yazma kursları düzenlenmiştir (Zorlu, 2007:116). Sağlık hizmetlerinin her yere ulaşması için çalışılmış ancak bu hizmet Afganistan’ın güneyinde bulunan ihtiyaç sahiplerine ulaştırılamamıştır.

2007 yılında TİKA’nın yapmış olduğu ülkeleri yeniden kalkındırma faaliyetleri içerisinde %36,22’lik oran ile Afganistan birinci sırada yer almıştır (TİKA Faaliyet Raporu 2007, 2023). 2006 yılında Londra’da yapılan toplantıda Afganistan’a yapılacak yardımların çerçevesi çizilmiştir. Türkiye 5 yıl içerisinde 100 milyon ABD doları ile katkıda bulunacağını taahhüt etmiştir (TİKA Faaliyet Raporu 2007, 2023). Ülkenin kalkınabilmesi için alt sektör olarak adlandırılan eğitim, sağlık, su kaynaklarının yeterince sağlanabilmesi için ekonomik alt yapı gereklidir. 2007 yılı verilerine göre yardım yapılan ülkeler arasında Afganistan ilk üç sırada yer almaktadır. Eğitim önceliğine dikkat çeken TİKA, 11 ayrı ilde 13 tane okul inşası ile sağlık sektöründe hastane işlemlerine yönelik çalışmalara başlamıştır. Mevlana Celaleddin Rumi’nin evinin yenilenmesi, Kabil şehrinde bulunan Pol-i Sohhta köprüsünün açılışı yapılmıştır (TİKA Faaliyet Raporu 2007, 2023). Bu süreçte TİKA’nın yapmış olduğu faaliyetler ülkenin kuzey bölgesinde bulunan şehirleri kapsamaktadır.

Grafik 21. TİKA'nın 2007 Yılında Afganistan'a Yapmış Olduğu Yardımların Sektörel Dağılımı

<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2007/rapor2007.pdf>
pdf erişim tarihi: 30.07.2023

TİKA'nın yapmış olduğu projelerin hangi sektörleri kapsadığı grafik-21'de gösterilmiştir. Grafikte yer alan bilgilere göre sağlık sektörüne öncelik verilmiş ve bu sektör 69,7'lik oran ile proje faaliyetlerinde ilk sırada yer almıştır. Ekonomik altyapı 56,6'lık oranla ikinci sırada yer alırken, altyapı hizmetleri 37,8'lik oran ile üçüncü sırada bulunmuştur.

2007 yılında Afganistan'a yapılan TİKA'nın faaliyetleri sağlık hizmetleri başta olmak üzere eğitim, idari ve sivil altyapıların geliştirilmesi, kültürel iş birliğinin sağlanması, ekonomik altyapı ve hizmetlerin geliştirilmesi yönünde olmuştur (TİKA Faaliyet Raporu 2007, 2023).

Matematik Olimpiyatlarını Destekleme	1
Okuma– Yazma Kurslarını Destekleme	1
Projeleri	
Okul İnşaatı + Kadın Eğitim Merkezi İnşaatı	12

Sağlık Personeli Eğitimi	1
Hastane İşletim, Danışmanlık Hizmeti	6
Hastane Onarım + Hastane İnşaatı	6
Sünnet Projesi	4
Su Arıtma Sistemi Kurulması	1
Su kuyusu İnşaatı	15
Uzman Eğitimi	1
Polis Karakolu İnşaatı ve Polis Eğitim merkezi Onarımı	1
Cami Yenileme Çalışmaları	1
Kamu kurumlarının eğitim + donanım sağlama	7
Yol onarımı	2
Kültür Merkezi onarımı	1
Soğuk hava deposu inşaatı	2
Köprü İnşaatı + Aydınlatma Onarımı	3
İnşaat kontrolü	1
Orman kurulumu	1
İnsani yardımlar	2
Veteriner Kliniği	1
Tarım Uzmanı Yetiştirme	1
Toplam	71

Tablo 7. 2008 yılında Afganistan’da Gerçekleştirilen Yardımların Özet Tablosu.

Ülkede temiz içme suyunun sadece Herat'ta bulunması Afganistan'da yer alan su sıkıntısını göstermektedir.

2008 Yılında Afganistan'da Açılan Su Kuyuları Tablosu

Vilayetler	Su Kuyusu Sayısı	Yararlanıcı Sayısı	Vilayetler	Su Kuyusu Sayısı	Yararlanıcı Sayısı
Badahşan Vilayeti	1	1.500	Hilmand Merkez	1	1.000
Bagdis Merkez	2	2.090	Kabil İli	14	102.500
Bamyan Merkez	2	2.000	Kapisa Kohistan İlçesi	1	1.500
Belh Vilayeti	1	1.200	Kunduz İli	4	3.750
Cevizcan İli	5	6.250	Logar İli	1	1.250
Daykundi Khadir İlçesi	1	1.400	Nangarhar Merkez	1	1.000
Faryab İli	9	27.500	Paktiya Merkez	1	1.000
Gazne İli	1	10.000	Seripul İli	5	6.750
Ghor Merkez	3	3.000	Takhar İli	9	44.200
Khost Merkez	1	750	Vardak İli	19	69.760
Herat Vilayeti	1	1.600			
TOPLAM				84	290.000

Tablo 8. 2008 Yılı İtibariyle TİKA'nın Açmış Olduğu Su Kuyuları

<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2008/2008FAAL IYETRAPORU.pdf> erişim tarihi: 30.07.2023

2008 yılında TİKA'nın Afganistan'da açmış olduğu su kuyularının adedi ve yararlanan kişi sayısı tablo-8'de gösterilmiştir. Afganistan'da su kuyusu açılan vilayetler Afganistan'ın kuzeyini ve orta kısmını kapsamaktadır. Afganistan'ın güneyinde yer alan Hilmand vilayetinde ise sadece bir adet su kuyusu açılmıştır. Tablo-8'de kullanılan 2008 yılına ait TİKA faaliyet raporunun sayısal verilerinde hata olması nedeniyle tablo-9'da sayısal veriler tekrar hesaplanarak oluşturulmuştur.

BÖLGE	Açılan Okullar	Su Kuyusu	Genel Toplam
Kuzey Afganistan	7	34	41
Orta Afganistan	11	48	59
Güney Afganistan	--	1	1
Toplam	18	83	

Tablo 9. 2008 yılında Afganistan’da Açılan Su Kuyusu ve Okulların Bölgesel Dağılımı.

Afganistan’ın kuzeyinde bulunan şehirler detaylı incelenmiş şu sonuca ulaşılmıştır. Faryab, Cevizcan, Belh, Kunduz, Badahşan, Tahar şehirlerinde 7 okul, Badahşan, Belh, Cevizcan, Faryab, Kunduz, Seripul, Tahar şehirlerinde 34 su kuyusu açılmıştır. Afganistan’ın orta bölgesinde Bagdis, Herat, Kabil, Vardak şehirlerinde ise 11 okul, Bagdis, Bamyar, Daykundi Khadir İlçesi, Gazne, Ghor, Khost, Herat, Kabil, Kapisa Kohistan ilçesi, Logar, Nangarhar, Paktiya, Vardak illerinde 48 su kuyusu hizmete girmiştir. Ülkenin güney bölgesinde ise sadece Hilmand ilinde 1 adet su kuyusu faaliyettedir. Afganistan’ın güney bölgesi bu hizmetlerden yararlanamamıştır. Etnik çatışmalar ve güvenlik problemleri Afganistan’ın güney bölgesini dış yardımlardan mahrum bırakmıştır. Okulların açıldığı vilayetlerde aynı zamanda su kuyuları da açılmıştır.

Harcamaların Yapıldığı Alan	Oran (%)
Eğitim	34.18
Sağlık	41.99
Su ve su hijyeni	3.88
Sivil altyapılar	2.05
Diğer sosyal altyapı ve hizmetler	0.21
Ekonomik altyapı ve hizmetler	14.54
Üretim sektörleri	0.14
Acil yardım	1.70
Diğer	1.31

Tablo 10. 2008 yılı TİKA'nın Yapmış Olduğu Harcamaların Sektörel Dağılımı.

<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2008/2008FAAL IYETRAPORU.pdf> erişim tarihi: 30.07.2023

TİKA 2008 yılı içerisinde sağlık başta olmak üzere eğitim ve ekonomik altyapı hizmetleri alanında harcamalarda bulunarak Afganistan'ın alt yapısını güçlendirmek için çaba sarf etmiştir. Tablo-10'da yer alan 42,99'luk oran ile sağlık sektörü birinci sırada bulunurken 34,18'lik oran ile eğitim sektörü ikinci sırada yer almıştır.

2009 yılında ABD'nin en büyük yatırım bankalarından birisi olan Lehman Brothers'ın 600 milyar borç tutarında iflasını açıklaması ile küresel bir ekonomik kriz başlamıştır. Bu kriz tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Yaşanan ekonomik durgunluktan Türkiye de etkilenmiş 2009 yılında büyüme oranında önemli bir düşüş gerçekleşmiştir (Ertuğrul,ve Çolak., 2009:60-63). Küresel krizin etkisiyle yapılan dış yardımlarda kısıtlamaya gidilmiştir. Ağırlıklı alan olarak Kafkasya ile Asya bölgesi öncelik verilmiştir. Afganistan'da geçmiş yıllarda devam eden projelerin sürdürülmesi esas alınmıştır (Demirkaya ve Çelik, 2021:134).

2010 yılında TİKA bir önceki yılın projelerini bitirme ve yeni projelere adım atma planı yapmıştır. Bu projeler Balkanlar, Orta doğu ve Doğu Avrupa'da bulunmaktadır

(Demirkaya ve Çelik, 2021:134). Türkçe kurslarının faaliyetleri Yunus Emre Vakfı tarafından yapılmıştır.

Vilayet	Adet
Vardak- Okul inşası	1
Kabil-Proje çizimi	1
Kabil-Askeri lise	1
Uluslararası polis eğitim projesi	1

Tablo 11. 2010 Yılında TİKA'nın Afganistan'da Yaptığı Proje Miktarı

(Demirkaya ve Çelik, 2021:134)

2010 yılı içerisinde 2009 yılından kalan projelere devam edilerek Vardak vilayetinde yeni okul inşasına başlanmıştır. Başkent Kabil'de proje çizimi yapılmış askeri liseye ek olarak 1 adet polis eğitim projesi yapılmıştır.

TİKA tarafından 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketi nedeniyle ekonomik kalkınma yardımlarının birinci önceliği 2011 yılında Pakistan'a verilmiştir. 2011 yılında 1437 proje yürütülmesi amaçlanmıştır. İlk yardım edilmesi gereken ülkeler sıralamasında Pakistan'dan sonra Somali yer alarak Afganistan üçüncü sırada yer almıştır. Ülkeler bazında yapılan yardımların öncelik sırası değişmiştir. (TİKA, 2011b:10-12). Afganistan'da 14 okulun bakım onarım faaliyeti tamamlanmıştır.

2012 yılında Somali'de yaşanan açlık krizi neticesinde BM tarafından insanlık krizi olarak bildirilmesi ile yapılan yardımların büyük bir bölümü Somali'ye aktarılmıştır (Demirkaya ve Çelik, 2021:136). Afganistan'da Kabil Üniversitesinin inşaat ve onarım çalışmaları ile Kabil Mustafa Demirkıran sürekli eğitim merkezinin yapım işleri gerçekleştirilmiştir.

2013 yılında Afganistan'ın bulunduğu Asya bölgesine yapılan yardımların oranı %21,83 olmuştur. 2013 yılında gerçekleştirilen yardımların ilk sırasında Afrika %33,70'lik oran ile ikinci sırada yer almıştır. 2012 yılında başlanılan proje yatırımlarına devam edilmiştir. Proje ve faaliyetlerin sektörel dağılımında ilk sırayı sosyal altyapı ve hizmetler sınıfına verilmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2017:215).

2014 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 65,23\$ (milyon) ile Afganistan altıncı sırada yer almaktadır. Az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlarda ise ikinci sıradadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:11). Belh ilçesinde 9 köy okuluna malzeme temin edilmiş, Mezar-ı Şerif'te Bahter okulu, Cevizcan Vileyetin'de Dostum ve Mirveys liseleri hizmete girmiştir. Kunduz ilinde Bibi Hatice'tül Kübra Lisesi, Cevizcan Üniversitesi Türkoloji binasının inşaatı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Afganistan Milli Savunma Üniversitesi yurt inşaatı tamamlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:24). Kabil Atatürk Çocuk Hastanesi'nin onarımı gerçekleştirilmiştir. Karabağ'da 3 adet klinik inşaatı tamamlanmıştır. Katakale Köyü, Talokan ve Hoca Bahauddin ilçelerinde klinikler hazır hale getirilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:26). Meslek edindirme kursları desteklenmiştir. Sakafat ve kültür merkezine 150 adet dikiş makinesi ve spor malzemeleri bağışlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:33). Burhaneddin Rabbani Türbesi'ne giden yolların yapımı ile otoparkların yapımı tamamlanmıştır. Yolların aydınlatma sistemlerinin kurulması ile çevre düzenlemesi işleri yapılmıştır. Puli Sokhta ile Darulaman Sarayı arasında 2012 yılında başlatılan yol inşaatı tamamlanarak halkın hizmetine sunulmuştur (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:36). Belh ilinde tarımsal üretimi teşvik amacıyla tarım makine ve teçhizatlarının temini sağlanmıştır. Tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan 10 uzmana Ankara'da eğitim verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:40). Paghman Tepesi'ne 2011 yılında başlayan ağaç ekimine devam edilmiş, 2014 yılında da 1000 ağaç dikilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:41). Mezar-ı Şerif ilinde Bahter okul binasının yapımına başlanmıştır. Kunduz Vilayeti İmamsahip İlçesi Karakoterme Köyü'ne okul binası, Wardack Hamid Karzai Lisesi'nin malzeme ile peyzaj tasarımı işlerine başlanmıştır. Kabil, Logar ve Nangarhar illerinde bulunan okullara 115 çadır desteği sağlanmıştır. Kunduz Devlet Bibi Haticetul Kız Lisesi, Dostum ve Mirveys Liselerine malzeme desteği temin edilmiştir. Jowzjan Vilayeti Teknik enstitüsü ve yurt binası inşaatlarına başlanmıştır. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı arazi içerisine 3 bina inşa edilerek malzeme desteği sağlanmıştır. Sar-e Pol Devlet Katakale'nin tıbbi destek üniteleri, Tahar ve Hoca Bahauddin kliniklerinin tıbbi malzemelerinin temini gerçekleştirilmiştir. Hayrabad Köyü Sağlık Ocağının onarımı, kliniklerin ekipman işleri,

Karabağ ilçesi tıbbi malzeme ve sarf malzeme desteği tamamlanmıştır. Kadınlara yönelik terzilik kursları, engelli vatandaşlara yönelik marangozluk kursları, yaşlılara yönelik okuma yazma kursları düzenlenmiştir. Tarım aletleri desteğinin sağlanmasına katkıda bulunulmuş hayvan yetiştiriciliği konusunda eğitimler verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2014:78-79).

2015 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 56,8\$ (milyon) ile Afganistan beşinci sırada yer almıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:19). Afganistan Türkiye'nin yapmış olduğu iki taraflı yardımlardan faydalanan en az gelişmiş ülkeler sıralamasında ise Somali'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:27). Cevizcan Vilayeti Şibirgan ilinde Cevizcan Vilayeti Teknik Eğitim Enstitüsü ve Yurt Binası inşaatı devam etmiştir. 2014 yılında başlayan Mezar-ı Şerif şehrinde yer alan Bahter Okulu hizmet binası çalışmaları 2015 yılında da sürdürülmüştür (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:35). Bilimsel gelişimi desteklemek, Türkiye'nin tanıtılmasına katkı sağlamak amacıyla, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından Türkiye'de yüksek lisans ya da doktora eğitimi yapan öğrencilere 2015 Uluslararası Lisansüstü Burs Programından burs verilmiştir. Öğrencilerin yaşam giderlerini karşılayabilmek ve eğitime destek olmak amacıyla yapılan burs ödemelerinden Afganistanlı öğrenciler de faydalanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Afganistanlı 23 öğrenciye burs verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:44-45). Kuzey Afganistan'da 2 adet hastane ve kliniğin, 1 ebe okulunun giderleri TİKA tarafından karşılanmıştır. Sağlık hizmetlerinden Afganistan halkının ücretsiz bir şekilde yararlanması amacı güdülmüştür (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:47). Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Afganistan arasında yapılan *“Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma”* çerçevesinde 273 hastanın tedavisi ülkemizde gerçekleştirilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:48-49). Kabil Üniversitesi Ziraat Fakültesi deneme bahçesi oluşturmak amacıyla fidan almış, su kuyusu açılmıştır. Kabil ilinde 15. bölge mahallesinde 1 adet su kuyusu açılmıştır. Belh Vilayeti Çimtal ilçesi Barga Türkmeniye su deposunun yapımı sağlanmıştır. Mezar-ı Şerif Belh Bastan Lisesi için su kuyu açılması sağlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:51). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından

Afganistan’da çalışan bankacılar 6 ay süre ile 19 kişiye merkez bankacılığı konuları ile iç denetim uygulamaları içeren konularda eğitim verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:62). 26 Ekim 2015 tarihinde Badakşan Vilayetinde meydana gelen deprem sonrasında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından 5 ton ilaç ve insani yardım kolileri gönderilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:78). 2015 yılı içerisinde de TİKA tarafından bölgeye insani yardımların gönderilmesi devam etmiştir. Terörden mağdur olan insanlara yapılan yardımlar, selden zarar gören insanlar için yapılan yardımlar, çığ felaketinden zarar gören insanlar için yapılan yardımlar, heyelandan zarar gören insanlara gıda ve malzeme destekleri yapılan yardımlar arasındadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:79). Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından 4 su kuyusu projesi ile toplamda 15 su kuyusu projesi yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2015:91).

2016 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 32,69 (milyon dolar) ile Afganistan dördüncü sırada yer almıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:19). Türkiye’nin yapmış olduğu iki taraflı yardımlardan faydalanan en az gelişmiş ülkeler sıralamasında Somali’den sonra ikinci sırada yer almıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:27). Kız çocuklarının eğitim görmeleri amacıyla 5 adet kullanılmayan binanın tadilatları yapılmış okul haline getirilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:39). 2016 yılında da su kuyularının açılması çalışmaları devam ettirilmiştir. Hastaların bir kısmı Türkiye’ye getirilmiş, tedavileri ülkemizde gerçekleştirilmiştir. Alaaddin Kız Yetimhanesine 250 kişilik ek bina yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:63). Türkiye Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından Afganistan Meteoroloji servisi personeline yönelik olarak 3 hafta boyunca gözlemci eğitimi verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:82). TİKA ve Türk Kızılay’ı iş birliği yaparak Afganistan’a 750 gıda kolisi dağıtımı ve çamaşır makinesi dağıtımı gerçekleştirilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:91). TİKA yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının bölgeye yardım destekleri görülmüştür. STK’lar acil ihtiyaçların yanında uzun vadeli kalkınmayı destekleyecek projelere başlamışlardır. Bu bağlamda Afganistan’da 45 adet su kuyusu açılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016:102).

2017 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 36.5\$ (milyon) ile Afganistan dördüncü sırada yer almıştır. (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:19). Afganistan en az gelişmiş ülkeler sıralamasında ise Somali'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:26). Cevizcan vilayetinde yer alan Şbirgan ilinde Teknik Eğitim Enstitüsü ve yurt binalarının yapım onarım işi tamamlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:38). Afganistan'ın kuzey bölgesinde 3 hastane klinik için 518 ilaç ve sarf malzemesi temin edilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:48). Türkiye Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından Kabil'de yer alan Afganistan Meteoroloji departmanına uydu sistemi kurulmuştur. Tmet uydu verisi işleme ve görüntüleme yazılımı kurularak 10 meteoroloji uzmanına eğitim verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:56). Faryab vilayetinde yer alan Andhoy Buzkaşi spor merkezinin inşası tamamlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:61). 2017 yılı itibariyle Afganistan'da 56 su kuyusu açılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2017:93).

2018 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 32.3\$ (milyon) ile Afganistan dördüncü sıradadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:18). En az gelişmiş ülkeler sıralamasında birinci sırada yer almıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:25). Tarım ve Orman Bakanlığı ile Meteoroloji Genel Müdürlüğünün iş birliği ile düzenlenen program çerçevesinde Afganistan Meteoroloji servisine yönelik eğitimler düzenlenmiştir. Bu eğitimler ile meteorolojik aletlerin bakımının yapılması, ani sel taşkınlarına yönelik eğitilmiş personel yetiştirme amacı taşımıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:44). Kabil ili Allauddin Kız Yetimhanesi ile Kabil Kız Meslek Enstitüsü binalarının yenileme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Mezar-ı Şerif şehrinde bulunan Bahter Lisesinin 8 sınıflık ek binası ve yenileme çalışmaları yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:70). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 25-29 Haziran 2018 yılında Ankara'da Afganistan Merkez Bankası çalışanlarına yönelik hizmet eğitimi düzenlemiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:86). Herat Çinicilik atölyesi Afganistan'da çini üreten tek atölye konumundadır. Maddi imkansızlıklar nedeniyle çalışmaları durma noktasına gelen atölyeye malzeme desteği sağlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2018:99).

2019 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan ülkeler arasında 32.94\$ (milyon) ile Afganistan beşinci sırada yer almıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:22). En az gelişmiş ülkeler sıralamasında ise birinci sıradadır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:27). TİKA ve Trakya Üniversitesi ile birlikte yürütülen program çerçevesinde Afganistan'dan gelen 23 kişiden oluşan öğretmen grubuna Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik derslerinin bütünleşmesini sağlayan disiplinler arası eğitimi temsil eden program eğitimi verilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:45). Herat Guzere Hastanesinde hastalar için 1 bekleme salonu, 6 tuvalet, 3 banyo ve fosseptik tank inşa edilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:56). Afganistan Dışişleri Bakanlığına bağlı mutfağın yenileme çalışmaları TİKA tarafından yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:74). Ali Şir Neva-i Camii'nin tadilat çalışmaları ile çevre düzenlemesi gerçekleştirilmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:88). Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Afganistan'a gönderilen diplomat, bilim adamları, doktor, asker gibi kamu görevlerinin mezarlarının bulunduğu Kabil Şuhadai Salihin Kabristanının tadilatı ile anıt inşası TİKA tarafından yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:91). Herat şehri ile çevresinde yayın yapmakta Asia televizyonunun teknik alt yapısı yenilenmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:104). Tarımı desteklemek faaliyetlerinden birisi olarak sera yetiştiriciliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Belh vilayetinin Mezar-ı Şerif belediyesinin bahçelerine 280 m² büyüklüğünde iki uygulama serası kurulmuştur (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:118). TİKA ve Türk Kızılay'ı iş birliği çerçevesinde insani yardımlara yönelik olarak Tahar ve Faryab vilayetlerinde yaşayan 2000 aileye acil gıda yardımı gerçekleştirilmiştir. Kandahar vilayetinde şiddetli yağışlar nedeniyle yaşanan sel baskınları nedeniyle bölge halkına gıda ve çadır yardımı yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2019:140).

2020 yılında iki taraflı resmi kalkınma yardımlarında en çok faydalanan ülkeler sıralamasında Afganistan 36.47\$ (milyon) ile dördüncü sırada yer almıştır (Türkiye kalkınma Yardımları Raporu, 2020:20). Zor şartlar altında yaşayan halkın sorunlarından birisi eğitimidir. Bu amaçla Kandahar'da savaş mağduru olan çocuklar için okul ek binası ve okul bakım onarım çalışmaları yürütülmüştür (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:40).

Resim 2. Kandahar’da Yapılan Okul Ek Binası

(TİKA Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:40)

Türkiye Cumhuriyeti insanlar arasında dil, din, etnik köken, politik görüş ayırt etmeksizin herkese sağlık hizmetlerinin eksiksiz verilmesi amacını taşımaktadır. Dünyada düzenlenen “2030 yılına kadar tüm insanlar için sağlıklı ve kaliteli yaşam” taahhüdüne katkı vermek amacı ile çalışmalar yürütmüştür (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:59). TİKA’nın desteği ile Yeryüzü Doktorları Derneği Afganistan’da sağlık hizmetlerinde bulunmuştur. Başkent Kabil’de 100 hastanın kulak burun boğaz ameliyatları gerçekleştirilerek 250 hastanın genel muayenesinin yapılması sağlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:69). 2020 yılında dünya çapında pandeminin etkili olması nedeniyle Kabil Valiliğine 10 bin lt. dezenfektan, 1000 koruyucu elbise, 200 adet ilaçlama pompası ile 3000 aileye gıda yardımı yapılmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:78). Cevizcan vilayetine bağlı Şibirgan şehrinde yer alan Ankara Ali Şiir Neva-i Camii’nin yerleşkesindeki iki dükkan birleştirilerek kütüphaneye dönüştürülmüştür. Türk kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak, Türk dilini öğretmek için kurs açmayı hedeflemiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:94). Ali Şiir Neva-i Camii’nin çökme tehlikesi olduğu tespit edilmiş aslına uygun bir şekilde restorasyonu tamamlanmıştır (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:109). Pervan ilinde yer alan Pervan Üniversitesi İletişim ve Gazetecilik Fakültesine fotoğrafçılık ve radyo stüdyosunun kurulması sağlanmıştır.

Radyo stüdyosunun Pervan ilinin 30 kilometre çevresine kadar geniş bir alanda yayın yapabilme olanağına kavuşmuştur (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:118). TİKA, Polis merkezinde görev yapan kadınların çocukları için kreş gerekliliği tespit etmiştir. Kabil Hamid Karzai Uluslararası Havaalanında okul öncesi çocuklar için kreş binası inşa etmiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:146). Afganistan halkının %80'ni geçimini tarımdan sağlamaktadır. Ülke ekonomisinin gelişebilmesi için tarımın desteklenmesi gerektiği tespit edilmiştir. TİKA bu amaçla Kabil Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne araştırma ve uygulama bahçesi kurmuştur. Tarımın desteklenmesi konusunda yeni projeler üretmek ve eğitimli insan ihtiyacını gidermeyi hedeflemiştir (Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2020:168).

2021 yılında TİKA'nın yapmış olduğu yardımlardan birisi olan Türkiye Kalkınma Raporları hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Afganistan kırk yılı aşkın bir süre iç savaşların etkisinde bulunması sebebiyle iki milyonun üzerinde engelli ve iki milyonun üzerinde yetim çocuğun yaşadığı bir ülkedir. Savaşların yanı sıra uğradığı doğal afetler nedeniyle halk iyice yoksullaşmaya mahkum olmuştur. TİKA 2021 yılında Kuner, Lağman, Uruzgan, Pervan ve Kapisa illerinde 1500 aileye 120 ton gıda yardımında bulunmuştur. Ayrıca Pencşir ve Bamyan illerinde bulunan 1000 aileye yaklaşık 140 ton gıda ve battaniye yardımında bulunmuştur (TİKA Kalkınma Yardımları Raporu, 2021:37). Afganistan'da genel bir kuraklık yaşanmış, bu kuraklık var olan su kuyularındaki su seviyesini aşağıya çekmiştir. Ortaya çıkan su sıkıntısını gidermek için Kabil'de bulunan Atatürk Çocuk Hastanesinde su kuyuları açılarak hastaların temiz suya ulaşmaları sağlanmıştır. 2021 yılında açılan bir diğer su kuyusu İbna Sina Bağımlı Tedavi Hastanesine yapılmıştır (TİKA Kalkınma Yardımları Raporu, 2021:90). Türkiye'nin iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından faydalanan birinci ülke Suriye olurken, 30.84\$ (milyon) ile Afganistan altıncı sırada yer almıştır (TİKA Kalkınma Yardımları Raporu, 2021:20). TİKA tarafından gerçekleştirilen acil insani yardım projelerinden bir diğeri de, zorunlu göçlerle yeni sığınma yerlerinde yaşam mücadelesi veren 1500 aileye acil temel insani yardım malzemeleri hibe edilmiştir (TİKA Kalkınma Yardımları Raporu, 2021:174).

2022 yılında Afganistan'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle okullarda oluşan eğitim araç gereç sıkıntıları TİKA tarafından giderilmiştir. Herat, Farah, Badğis, Gur ve

Nimruz vilayetlerini içine alacak şekilde tek okul niteliği taşıyan Herat İşitme Engelliler Meslek Okulunun yenileme onarım işlemleri gerçekleştirilmiştir. İşitme engelli öğrenciler için resim ve bilgisayar bölümleri kurulmuştur. Okula sıra ve masa temini sağlanmıştır (TİKA İdare Faaliyet Raporu, 2022:104). Nangarhar Vilayetinde yer alan Nazoana Kız Lisesinin 12 sınıfı yenilerek hizmete sunulmuştur. Okul için gerekli olan 250 sıra ve masanın temini sağlanmıştır (TİKA İdare Faaliyet Raporu, 2022:111). Türkiye Cumhuriyeti Devleti 2022 yılında her türlü bağımlılıkla mücadele yılı ilan etmesiyle TİKA tarafından Afganistan’da uyuşturucu bağımlılarına rehabilitasyon çalışmaları başlamıştır. Belh vilayetinde yer alan 15 ilçede uyuşturucu tarama testleri yapılarak bağımlılar tespit edilmiştir. 15 adet uyuşturucu ve rehabilitasyon merkezleri kurularak uyuşturucu bağımlılarının tedavi altına alınması sağlanmıştır (TİKA İdare Faaliyet Raporu, 2022:128). Herat vilayetinde bulunan Mevlana Abdurrahman Cami Türbesinin restorasyonu ve müstemilatının yenilenmesi çalışmaları tamamlanmıştır (TİKA İdare Faaliyet Raporu, 2022:156).

2023 yılı faaliyetlerinden birisi de Herat’ta bulunan Herat Ulu Cami’nin yenilenmesi yönündeki çalışmalardır. Timurlu’lardan kalan, 500 yıldır en görkemli cami özelliği taşıyan bu yapı yıkılmıştır. Afganistan’da rejim değişikliğinin olması bu yapının yenilenmesine olanak tanımamıştır. Herat İl Kültür ve Bilgi Müdürlüğünün talebi üzerine tarihi camii özelliği taşıyan bu yapının onarımı TİKA tarafından üstlenilmiştir. 2023 yılının bitimine kadar Herat camiinin onarımı ve avlusuna ek bina yapılması planlanmıştır (TİKA 2023 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, 2023:15).

TİKA’nın Türkiye Cumhuriyeti adına yapmış olduğu yardımlara ek olarak Afganistan’da görev yapan Türk Silahlı Kuvvetlerinin de (TSK) yardımları mevcuttur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün “*Yurtta Barış Dünyada Barış*” ilkesi ile hareket eden Türk Ordusu Afganistan’da barışın sağlanması yolunda da adımlar atmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Kabil sokaklarında devriye gezerken ne Afgan halkı ne de Taliban tarafları tarafından tepki ile karşılaşmamıştır. Bu durum Türk ulusunun barışçıl yaklaşımından kaynaklanmaktadır. NATO görevlerinde birkaç kaza dışında TSK askerleri Afganistan’da herhangi bir can kaybı yaşamamıştır (Ceylan, 2022:213).

ISAF öncülüğünde başlayan barışın sağlanması için 2002 yılının ikinci yarısı ile 2003 yılından itibaren ISAF'a önderlik etmiştir. Afganistan Havaalanı'nın güvenliğinin sağlanması, diğer ülkelerden gelen komuta birliklerinin liderliğinin üstlenilmesinde Türkiye ordusunun payı büyük olmuştur. Sadece askeri değil eğitim alanında da yardımları bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri, eğitim kadrosunda bulunan askeri akademisyenlerini Afganistan birliklerine getirerek askeri personellerin eğitilmesi yönünde çaba sarfetmiştir (Majeedi, 2021:103-104). Afgan halkına temel ihtiyaçların sağlanması konusunda yardımlarda bulunma, Türkiye'deki halk eğitim kurslarının benzerlerinin açılmıştır. Afganistan halkının temel kurslarla beceri kazanmalarının sağlanması, Türk tabiplerin getirilerek sağlık hizmetlerinin bizzat askeri doktorlar tarafından yapılması Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapmış oldukları çalışmalar büyük önem arz etmektedir (Majeedi, 2021:105-106).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Diyanet Vakfı ve İnsani yardım kuruluşları da Afganistan'da temel ihtiyaçlar konusunda yardımlar sağlamışlardır.

3.10. Türkiye'de Yer Alan Afganistanlı Göçmenler

Pakistan kamplarında mülteci (refugee) sorunun baş göstermesi Afganistan halkının Pakistan'dan sınır dışı edilmesine neden olmuştur. Ucuz iş gücü ile çalışma hayatındaki rekabetin artması Pakistan Devleti için kötü olan ekonominin daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir. Pakistan, Sovyet işgali sırasında Afganistan Devleti için elinden geleni yapmıştır. Sınır dışı edilen mülteciler için Avrupa çok önemli bir kapıdır. Avrupa'ya giden yolculuk da Türkiye'den geçmektedir. Afganlı göçmenlerin Türkiye'ye giriş yapmasıyla ülkedeki Afgan uyruklu göçmen (migrant) sayısında çok fazla bir artış yaşanmıştır.

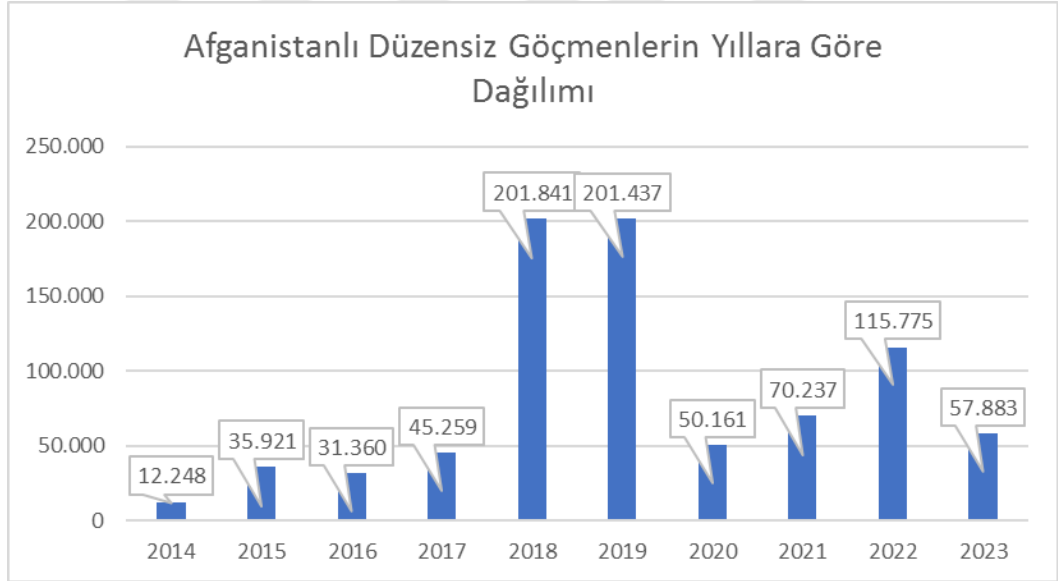
Ülke	Göçmen Sayısı
Afganistan	57.883
Suriye	46.503
Filistin	14.457
Türkmenistan	11.165

Fas	10.048
Özbekistan	7.782
Irak	7.586
Yemen	5.815
Pakistan	5.427
Diğer	33.921

Tablo 12. Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyuğu <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> erişim tarihi:18.05.2023

Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruğuna göre dağılımı hakkında bilgi verilmiştir. (bkz. tablo 12). Ağırlıklı olarak Türkiye’deki düzensiz göçmenlerin Afganistan ve Suriye uyruklu oldukları anlaşılmaktadır.

Afganistanlı göçmenlerin yıllara göre yakalanma sayıları grafik-22’de incelenebilir. Bu grafikte Göç idaresinin web sayfasında yer alan sayısal veriler kullanılmıştır.

Grafik 22. Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> erişim tarihi: 07.11.2023

Afgan uyruklu düzensiz göçmenlerin 2018 yılından itibaren yükselişe geçtiği görülmüştür. ABD’nin Afganistan’dan çekildiği yıl olan 2021 yılında büyük göç dalgası ile karşılaşılmamıştır. Bunun nedeni olarak covid-19 pandemi süreci gösterilmektedir

(Işığışık ve Karıman:2022-474). Ülkelerin sınır kapılarının kapalı olması nedeni ile düşüş gerçekleşmiştir. 2018 ve 2019 yıllarında Türkiye’de yakalanan Afgan uyruklu göçmenlerin sayısı daha fazla olmuştur.

Harita 8. Afganistan Göç Güzergahı <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiyeye-afgan-kacak-akini,171D0ycMX02RTt0q5MCz2w> erişim tarihi: 09.10.2023

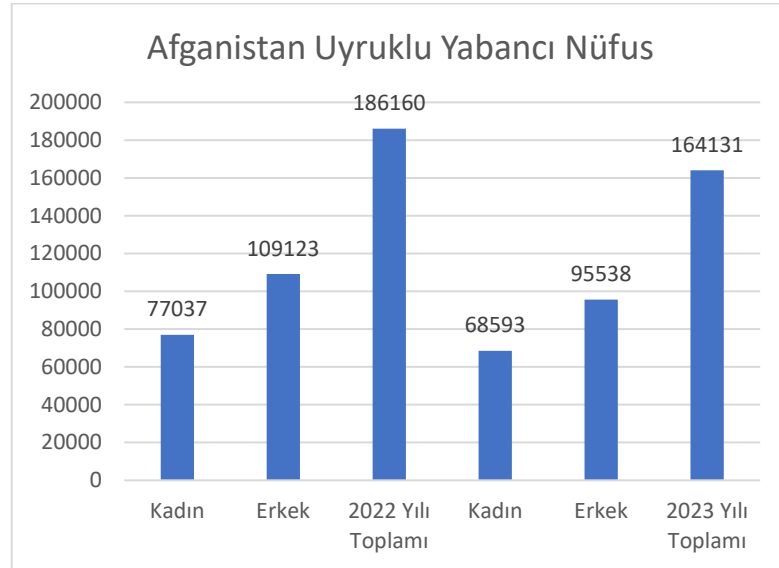
Afganistan’dan Türkiye’ye gelen Afganlı göçmenlerin yol güzergahları Harita-8’de gösterilmiştir. Afganistan’a saldırı ile başlayan 11 Eylül olaylar zincirinin en büyük göstergesi sivil halk üzerinde olmuştur. Yoksulluk, zor koşullar, ekonomik sıkıntılar ile hayata tutunmaya çalışan halk için ABD’nin Afganistan’a saldırması sivilleri göçe zorlamıştır. Afganlı göçmenlerin ilk tercih edecekleri ülkeler İran ve Pakistan olmaktadır. İran’a sığınan Afganlı göçmenler Türkiye’ye giriş yaparak buradan Avrupa’ya geçiş yapmaya çalışmışlardır. Türkiye’nin Avrupa ile geçiş noktasında bulunması Afgan göçünden sürekli etkilenen bir ülke konumunda olmasına yol açmıştır (Cankara ve Çerez, 2020:455).

Sığınmacı terimi ile göçmen terimi birbirine karıştırılabilen terimler haline gelmiştir. Bu iki terim şöyle açıklanabilir. Sığınmacı terimi yabancı devletlere başvurarak ülkeye girişinin devlet tarafından onaylanmasıdır. Göçmen ise yabancı devlete başvurmaksızın ülkeye yasal olmayan yollardan giriş yapmalarıdır. Türkiye’ye sığınan mültecilerle ilgili olarak 6458 sayılı kanun olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanuna göre işlemler yapılmaktadır (Karakaya ve Karakaya, 2021:106). Özellikle sığınmacıların gerçekten savaştan kaçıp kaçmadığının ve uluslararası düzeyde korunma hakkına sahip olabilmesi yönünden önemlidir. Çünkü Türkiye’ye giriş yapan sığınmacılar

için sosyal, sağlık ekonomik şartlardan yararlanabilmeleri için gerekli olan şartlardan birisidir.

Sığınmacı olarak başvurmayarak illegal yollardan ülkeye giriş yapan Afganlı göçmenleri ise başta barınma olmak üzere sosyal hayatta çok fazla sorun beklemektedir. Afganistanlı göçmenler ucuz işgücüne razı olarak Türkiye'deki iş gücü piyasasını da etkilemişlerdir. Kiraladıkları evlerde sayıca fazla olmaları ile kiranın daha ucuza getirilmesi sağlamış, bu da barındırdıkları yerde asayiş problemlerinin çıkmasına neden olmuştur. Afganistan ile Türkiye sınır komşusu olmamalarına rağmen Afganlı göçmenlerin İran sınırını geçerek Türkiye'ye sürekli giriş yapmaları ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. İran ve Pakistan'ın da ekonomilerinin kötü olması, Afganlı göçmenlerin güvenlik sorunu yaşamaları onları Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır. İran ve Pakistan'da çalışma imkanları bulamamaları, göçmenlere karşı oluşan olumsuz tutumlar Afganlı göçmenleri Türkiye'ye yönlendirmiş, Türkiye üzerinden de Avrupa ülkelerine göç etmeye çalışmışlardır (Doğu, 2022:53-54).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2022 ve 2023 yıllarında Türkiye'de bulunan Afgan uyruklu nüfus bilgilerine erişim sağlanmıştır.

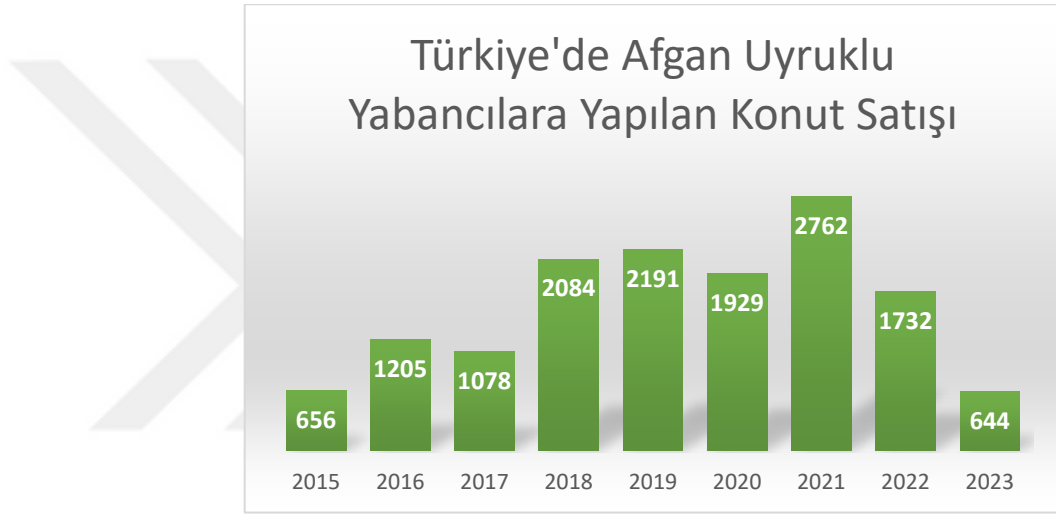

Grafik 23. Türkiye'de Bulunan Afganistan Uyruklu Nüfus

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Daval%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2023-49684&dil=1> erişim tarihi:20.02.2024

2022 ve 2023 yılında Türkiye’de yaşayan Afgan uyruklu nüfusun cinsiyete göre dağılımı grafik-23’de gösterilmiştir. 2022 yılında Türkiye’de bulunan Afgan uyruklu kadın ve erkek nüfus toplamı 186160 kişi olmuştur. 2023 yılı verilerinde ise düşüş yaşanmıştır. 2023 yılında Türkiye’de bulunan Afgan uyruklu nüfus toplamı 164131 kişi olarak sayılmıştır.

Türkiye’deki bazı Afgan uyruklu vatandaşlar konut sahibi olmuşlardır. TÜİK’in konut satışı istatistik verileri incelenmiştir.

Grafik 24. Türkiye’de Afgan Uyruklu Yabancılara Yapılan Konut Satışı

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Ocak-2024-53766&dil=1> erişim tarihi: 20.02.2024

Bir yıl içerisinde on iki aya ait Afgan uyruklulara satılan konut satışı hakkında sayısal veriler paylaşılmıştır. (bkz. Grafik-24). TÜİK 2015 yılından 2024 yılı ocak ayına kadar olan bilgileri paylaşmıştır. 2015 yılında Türkiye’de konut satın alan Afgan uyruklu sayısı 656’dır. En yüksek oran ise 2762 konut satışı ile 2022 yılında olmuştur. 2023 yılında Afgan uyruklu yabancıların Türkiye’de satın aldığı konut sayısında düşüş olmuştur. Bu sayı 2023 yılında 644’tür. TÜİK’ün 2024 yılı ocak ayı konut satış sayısı ise 55 adet olarak yer almıştır.

3.11. Afganistan'ın İnşası İçin Dünyada Yapılan Çalışmalar

Afganistan'ın yeniden kalkınabilmesi barışın sağlanması için devletler harekete geçerek uluslararası konferanslar düzenlemeye başlamışlardır. 2001 yılında başlayan bu konferanslar kalıcı bir çözüm bulabilmek için hareke geçmişlerdir.

2001 yılında Almanya'nın Bonn kentinde yapılan Bonn konferansına Afganistanlı liderlerde katılmışlardır. Afganistan Geçici Hükümeti kurulması yönünde anlaşma imzalanmıştır. Görev süresi ilk başta 6 ay olan bu hükümetin süresi daha sonra iki yıl süre ile uzatılmıştır (Afganistan Ülke Raporu, 2017:14-15).

2002 yılında Japonya'nın Tokyo şehrinde yapılan Tokyo konferansına Afganistan Geçici Devlet Başkanı Hamid Karzai, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Suudi Arabistan hem katılmış hem de eş başkanlık görevlerini yürütmüşlerdir. Kalkınma için ekonomik istikrar ve ekonomik yardımların vurgusu yapılarak ekonomik iş birliğinin altı çizilmiştir. Konferansa katılım sağlayan 61 ülke altı yıllık süreç içerisinde beş milyar dolarlık yardım sözü vermiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2017:15).

2004 yılında Almanya'nın Berlin kentinde yapılan konferansta iş birliği programı üzerinde durularak ISAF'ın görevini yürütmesi kararı alınmıştır. Şehirlerin yeniden kurulabilmesi için İl imar ekipleri kurulmasına ve çalışmalarının desteklenmesi, asayişin sağlanması görevinin de ISAF'a verilmesi doğrultusunda karar alınmıştır. Şehirlerin imarı doğrultusunda 2004 yılından 2007 yılına kadar olan süre içinse 8,2 milyar Dolar finans sağlama sözü verilmiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2017:15-16).

2006 yılında Londra şehrinde yapılan konferansa 66 ülke katılım göstermiştir. Afganistan Devleti'nin iktisadi kalkınma çerçevesinde sunduğu Ulusal Kalkınma Stratejisi kabul edilerek bu işlemleri yürütecek Birleşik Koordinasyon ve İzleme Kurulu'nun inşası konusunda fikir birliğine varılmıştır. Beş yıllık süre için 10,5 milyar dolar kalkınma bedeli kabul edilmiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2017:16).

2007 yılında İtalya'nın Roma kentinde yapılan Roma Konferansında Afganistan'da yer alan hukuk boşluğu ve kanunların kuvvetlendirilmesi konularına değinilmiştir. Katılan devletler üç yüz altmış milyon dolar finans desteği konusunda karar almışlardır (Afganistan Ülke Raporu, 2017:16).

2008 yılında Fransa'nın Paris kentinde konferans gerçekleştirilmiştir. Konferansın başlıca konusunu Afganistan'ın ulusal kalkınma stratejisi oluşturmuştur.

İktisadi büyüme ve refah için tarım ve enerji sektörlerine dikkat çekilerek on dört milyar dolar hibe edileceğinin sözü verilmiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2017:16).

2009 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde gerçekleştirilen konferansta Afganistan'daki güvenlik zaafına dikkat çekilerek halkın temel yaşam şartlarının güçlendirilmesi konusunda karar alınmıştır (Afganistan Ülke Raporu, 2017:17).

2010 yılında Londra kentinde gerçekleştirilen konferansta Afganistan'ın güvenliğini sağlayan ISAF'tan yetkilerin alınarak Afganistan Devletine verilmesi yönünde adım atılmasını sağlayan süreç başlatılmıştır. Bölgesel güvenliğin Afganistan yönetimine bırakılması doğrultusunda kararlar alınmıştır (Afganistan Ülke Raporu, 2017:17).

2010 yılında Kabil'de düzenlenen konferans, gerçekleştirilen konferanslar arasında en önemlilerinden birisidir. Konferansı önemli kılan nedenlerin başında Afganistan Devleti tarafından düzenlenmiş olması ve konferansta ağırlıklı olarak iktisadi yatırımların artırılması yönünde desteğin sürdürülmesi kararlarının alınmasıdır. (Afganistan Ülke Raporu, 2017:17).

2010 yılında Lizbon'da gerçekleştirilen konferans tartışmalara neden olması bakımından önemlidir. Afganistan'da görev yapan NATO'nun görevi katılan delegeler tarafından tartışılmıştır. Güvenlik sorumluluğunun 2014 yılında Afganistan yönetimindeki askerlere devredilmesi konusunda karar alınmıştır (Afganistan Ülke Raporu, 2017:18).

2011 yılında İstanbul Konferansı yapılarak kalıcı istikrarın sağlanması konusunda tüm desteğin sürdürüleceğine tekrar vurgu yapılmıştır. ISAF ve NATO güçlerinin vermiş oldukları desteğin Afganistan kuvvetlerine geçeceği konusu gündemi oluşturmuştur. (Afganistan Ülke Raporu, 2017:18).

2012 yılında da çalışmalar çeşitli platformlarda devam ettirilmiş, Chicago ve Tokyo gibi şehirlerde de konferansların yapılarak ekonomik yardımların arttırılacağı sözleri yinelenmiş, bölgenin güvenliğinin Afganistan güçlerine bırakılması kararı konusundaki fikir birliği tekrar edilmiştir (Afganistan Ülke Raporu, 2017:18-19).

3.12. ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi

1979 yılında İran'da gerçekleşen siyasal dönüşümler sonrasında bazı radikal örgütlerin faaliyetlerini arttırdıkları görülmüştür. Armaoğlu'nun vurguladığı üzere,

Afganistanlı mücahitler olarak adlandırılan grup SSCB'nin Afganistan'da boğulmasına neden olan radikal İslmcı örgüte mensup kişiilerdir (Armaoğlu, 2020b:223)-225).

Sovyet işğali ve ülkedeki iç savaş Taliban'ın ortaya çıkmasına ortam yaratmıştır. Moskova bu işğal ile kendisine iki hedef belirlemiştir. Bunlardan birinci hedefi komünizmi yaymak, ikinci hedefi ise Afganistan'ın bulunduğu coğrafyadan yararlanarak Orta Asya ve Güney Asya zerinden Hint Okyanusu'na ulaşmaktır (Erol ve Başaran, 2022:187).

Taliban kısa sürede Afgan halkının sempatisini kazanmıştır. 12 Ekim 1994 tarihinde Pakistan sınırında bulunan Spin Boldak'ı bir baskın sonucunda ele geçirmiştir. Daha sonra sırayla Kandahar, Uruzgan, Zabul ve Vardak gibi vilayetleri de kontrol altına almıştır (Erol ve Başaran, 2022:191).

ABD'nin Sovyet işğaline karşı başlangıçta bu güçleri desteklerken sonra düşman ilan etmesi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin en önemli göstergesidir (Armaoğlu, 2020b:226).

Taliban'dan sonra Afganistan'ın ilk devlet başkanı Hamid Karzai'dir. Karzai, bir taraftan ABD ve BM temsilcileriyle yakın ilişkiler kurarken diğer taraftan ülkeyi demokratik yönetimden uzak mutlak bir Kral sıfatıyla yönetmiştir. Farklı siyasi partilerin bulunmasının ülkede gerilim yarattığını ne sürerek bunları kapatmış böylece halk arasında bölünmeyi arttırmıştır. Afganistan'a gelen yardımların ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığını belirleyen dijital BM kart uygulamasının seçmen kartı olarak kullanılmasını engellemiştir. 2001- 2014 yıllarında Afganistan'da yaşayan her birey için üç farklı kimlik kartı dağıtılmıştır. Yapılan seçimlerde  kimlik kartı ile kullanılan oyların hepsi geçerli sayılmıştır. Seçimler demokratik olmaktan uzak, yolsuzluklarla dolu bir ortamda gerçekleşmiştir (Karadeli, 2022:123).

2008 yılında ABD'de yaşanan Mortgage krizi ABD'nin ekonomik durumunu sarsmıştır. ABD Afganistan'dan çekilmenin sinyallerini 1 Aralık 2009 yılında vermeye başlamış, 2011 yılında Taliban ile müzakere sürecinin başlatacaklarını duyurmuştur (Demirci, 2022:140).

2009 yılında Barack Obama iktidara gelene kadar Afganistan ABD için ikinci plana atılmıştır. ABD başkanı seçilen Obama Taliban'ın yeniden toparlanmaya başladığını fark ederek Afganistan'a otuz bin yeni asker yollamış buradaki sivil ölümlerin

de artmasına neden olmuştur. Süreçte Taliban ile görüşmeler de sürdürülmüştür. 12 Mart 2012 tarihinde Afganistan'ın Kandahar vilayetinde ABD'li bir asker on altı sivil öldürmüştür. Bu olay sonrasında Taliban ABD ile görüşmeleri kesmiştir (Demirci, 2022:141-145).

ABD Taliban ile görüşmelere tekrar başlamak için siyasi bir ofis açmasını önermiştir (Blanchard, 2014).

2013 yılında ise Afganistan'ın yarısı Taliban'ın eline geçmiştir (Tavukçu, 2021). 2013 yılının Haziran ayında Karzai ABD'ye gitmiştir. Burada yapılan görüşmelerde Karzai'in siyasi ofis ile ilgili itirazı ortadan kalkmıştır. 18 Haziran 2013 tarihinde Taliban siyasi ofisini Birleşik Arap Emirlikleri'nde yer alan Doha şehrinde açmıştır (Grossman, 2014:28).

2014 yılında ise bir ABD'li askere karşılık beş Taliban esirinin değişimi gerçekleştirilmiştir (Salıverilen Taliban üyeleri, 2014). 2014 yılında güvenlik görevi ISAF'tan alınarak Afganlı güçlere verilmiştir (ISAF's mission in Afghanistan, 2022).

30 Temmuz 2015 yılında Taliban tarafından Taliban hareketine liderlik yapan Molla Ömer'in öldüğü teyit edilmiştir. Taliban liderinin hayatını kaybetmesi ABD ile yapımı planlanan müzakere süreçlerinin de iptal edilmesine neden olmuştur (Sadat, 2021). Molla Ömer'in ölümü gizli tutulmuş ve olaydan ancak iki yıl sonra anlaşılmıştır. (Karımı, 2023:140). Taliban ile ABD arasında 2017 yılına kadar önemli bir gelişme gerçekleşmemiştir. Bunun bir nedeni de ABD'de yaklaşan seçimlerdir. 2017 yılında ise Taliban Afganistan'ın %65'ni ele geçirmiştir (Tavukçu, 2021).

14 Şubat 2017 tarihinde ABD başkanlığına Trump gelmiştir. Taliban ABD'ye görüşme talebinde bulunmuştur (Sadat, 2021). Trump tarafından görüşme talebi kabul edilmiştir (Seren, 2021). 2017 yılına kadar ABD Taliban yönetimi ile karşılıklı görüşmeler gerçekleştirmiştir. ABD Taliban ile Afgan yönetiminin karşılıklı görüşmesini sağlayamamıştır (Tavukçu, 2021).

2017 yılında Donald Trump tarafından Afganistan için uygulanacak yeni plan açıklanmıştır. Trump, Afganistan üzerinde yanlış siyaset kurulmasından dolayı boşa geçen zaman, para ve enerji harcadıklarını belirtmiştir. Trump birinci planlarının kalıcı sonuç almak, ikinci planlarının IŞİD ve El Kaide'nin tekrar bölgeye girişini engellemek adına Afganistan'ı hızlıca terk etmemek, üçüncü planlarının ise Pakistan'a teröristlerin

girişini engelleyerek Pakistan'ın güvenliğini sağlamak olarak açıklamıştır (The White House, 2017).

Donald Trump ABD'nin Afganistan'dan çekileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Trump bu açıklamaları yaparken ABD ile Taliban arasında Birleşik Arap Emirlikleri'nin Doha kentinde barış görüşmeleri başlamıştır. Burada yapılan antlaşmaya göre ABD'nin 2021 yılının şubat ayına kadar Afganistan'dan çekilmesi yönünde uzlaşmaya varılmıştır. Taliban da bunun karşılığında El Kaide ve IŞİD'e Afganistan topraklarını açmaması yönünde ABD'ye teminat verilmiştir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi Trump döneminde olmamış Trump'dan sonra iktidara gelen Joe Biden döneminde gerçekleşmiştir. 31 Ağustos 2021 tarihinde son ABD'li asker de Afganistan'dan ayrılmıştır. 7 Ekim 2001 tarihinde başlayan ABD işgali yirmi yıl sürmüş, ABD'nin Afganistan'ın inşa süreci başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Karadeli, 2022:133-134).

2018 yılında Afganistan'da gerçekleştirilen seçimler de şaibeli geçmiştir. Afgan halkının yönetime olan güveni sarsılırken Taliban Afganistan içerisinde güç kazanmaya devam etmiştir. ABD Afganistan'dan çekilmeden önce Taliban ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Taliban ülkenin 212 yerleşim yerinde hakimiyet kurarken Eşref Ghani 70 yerleşim yerinde hakimiyet sağlayabilmiştir (Karadeli, 2022:133). Taliban'ın bu şekilde güç kazanmasında ülkede yolsuzlukların olması etkili olmuştur. Afgan Hükümeti'nin ABD'nin kuklası olduğu şeklindeki propagandası Afgan halkında sempati toplamasına neden olmuştur (Demirci, 2022: 142-143).

2018 yılında Afganistan'da Taliban'ın baskısı hissedilir derecede artmıştır. Trump Zalmay Halilzad'ı ABD temsilcisi olarak görevlendirerek Taliban ile müzakere sürecini başlatmıştır (Öztop, Efe ve Keskin, 2021:113).

2019 yılında ABD ile Taliban arasında görüşmeler olumlu şekilde geçmiştir. 2019 yılında Afganistan'da ABD'li bir askerin öldürülmesi görüşmelerin tekrar kesilmesine neden olmuştur. Trump kendisine onaylanması için gönderilen anlaşmayı imzalamamıştır (Seren, 2021). Taliban'ın ABD askerlerine olan saldırıları azalmamıştır. Trump ise Afganistan'daki Bagram Hava Üssü'nde ABD'li askerleri ziyaret etmiştir (Öztürk, 2019). Başkan Trump ziyaret sırasında Taliban ile görüşmelerin tekrar başladığını açıklamıştır (Tavukçu, 2021).

29 Şubat 2020’de Taliban ve ABD arasında Doha Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada belirli şartlar bulunmaktadır. Taliban’dan ABD ve müttefiklerine düşman olan örgütleri Afganistan topraklarında barındırmaması istenmiştir. Belirli bir tarih aralığı verilerek Afganistan’da yer alan dış güçlerin on dört ay içerisinde ülkeden çıkması gerektiği belirtilmiştir. Anlaşma uyarınca ABD askerlerinin Afganistan’da bulunacağı son tarih olarak 1 Mayıs 2021 olarak belirlenmiş Afganistan’ın bağımsızlığına dokunmama sözü verilmiştir (Demirci, 2022:150-151).

ABD ile Taliban arasında gerçekleştirilen Doha Anlaşması’nda Afganistan’da terörist gruplara izin verilmeyeceği yönünde kararlar alınmıştır. Taliban bu anlaşmaya sadık kalacağını terörizme destek vermeyeceğini, teröristleri Afganistan’da barındırmayacaklarını belirtmiştir (Özdağ, 2022:245).

Doha anlaşmasının imzalanması Afgan devleti ile Taliban’ın görüşmesinin de önünü açmıştır. Taliban hapishanede bulunan Taliban üyelerinin serbest bırakılması karşılığında görüşmelere başlayacağını açıklamıştır. Taliban’ın elinde bulunan bin Afganlı esire karşı Afgan devletinin elinde bulunan beş bin Taliban esirinin serbest bırakılması öngörülmüştür (Agreement for Bringing Peace to Afghanistan, 2020).

Doha anlaşmasında Afganistan’da El Kaide’nin eylemlerini engellemek amacıyla Afganistan yönetiminin rızası alınarak bir operasyon düzenlenebileceği maddesi yer almaktadır. Bu madde ile Afganistan’ın tekrar işgal edilebileceği sinyali verilmiştir (Özdağ, 2022:248).

2021 yılında ABD’de seçimleri kazanan Joe Biden ile birlikte ABD kongresinde Afganistan’dan çekilme konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Biden ise Afganistan’da şiddet olaylarının devam ettiğini, Afganlar arasında yapılan görüşmelerde de ilerleme sağlanamaması halinde ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi konusunda aceleci olmayacaklarını belirtmiştir. ABD çekilme işlemini 1 Mayıs’tan itibaren başlamasını 11 Eylül’e kadar da tamamlanacağını duyurmuştur (Demirci, 2022:151-152). Taliban çekilme tarihinde değişiklik yapan ABD’nin askeri tesislerini hedef aldığını belirtmiştir (Tavukçu, 2021).

2021 yılının Temmuz ayında ise ABD hızlı bir şekilde Afganistan’ı boşaltmaya başlamıştır. Başkan Biden kendisine yöneltilen eleştirilere ise “*Kalmamızı isteyenlere, daha kaç bin Amerikalı askerin hayatını riske atmaya hazırsınız? diye sormak istiyorum.*

Afganistan’da Amerikan güçlerinin varlığı süresince başkanlık yapan dördüncü kişiyim. İki Cumhuriyetçi, iki Demokrat başkan oldu. Bu sorumluluğu beşinci kişiye devretmeyeceğim.” şeklinde cevap vermiştir (Bag, 2021).

Taliban ise Afganistan’ı tamamen ele geçirmek için hızlı adımlar atmıştır. 15 Ağustos 2021’de Kabil’e girmiştir. Biden ABD askerlerinin Afganistan’dan tamamen çıkartılması için süre istese de Taliban tarafından reddedilmiştir. Yirmi yıl süren savaşın ardından 30 Ağustos 2021 tarihinde son ABD’li asker de Afganistan’dan ayrılmıştır (Erol ve Başaran, 2022:186). Taliban’ın en büyük amacı ABD askerlerinin ülkeyi terk etmesini sağlamaktır. Bu isteği başarı ile sonuçlanmıştır. Zaman zaman ABD ile görüşme sürecini uzatmış hatta bozmuştur. Taliban görüşmeler sırasında Afganistan’da şiddet kullanmaktan da çekinmemiştir (Farzem, 2020b). Bir düzen çerçevesinde gerçekleşmeyen çekilme Afganistan için karanlık günlerin başlamışına neden olmuştur. ABD Afganistan’ı istediği şekilde işgal ettiği gibi Afganistan’dan istediği zamanda ayrılmıştır. Taliban’ı da Afganistan yönetimine ikinci kez getirmiştir (Ceylan, 2022:218-219). ABD’nin en uzun savaş serüveninin kazanan tarafı Taliban olmuştur. Dış güçlerin Afganistan’ı terk etmesinden, Afgan Hükümeti ile esir değişiminden taviz vermemiştir (Farzem, 2020a).

3.13. Taliban’ın Türkiye ile Olan İlişkileri

Taliban’ın Afganistan’da iktidara gelip yönetimi tekrar ele geçirmesi ile birlikte dünyada Afganistan hakkında olumsuz bir atmosfer oluşmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ülkeye yapılan dış yardımları durdurma kararı almıştır (Özdağ, 2022:243). Diğer taraftan Türkiye ile iyi ilişki kurmak isteyen Taliban yönetimi 14 Ekim 2021 tarihinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Görüşmeler sırasında Afganistan’a yapılmak istenen yatırımlar, yardımlar ele alınmıştır. Bölge barışına Türkiye de destek vermek istemiştir (Duran, 2021).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2021 yılında yapmış olduğu açıklamada Afganistan’daki süreci değerlendirirken Taliban ile görüşebileceklerini dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “*Nasıl ki ABD ile bazı görüşmeleri Taliban yaptıysa Türkiye ile çok daha rahat yapması lazım çünkü Türkiye’nin onun inancıyla alakalı ters bir yanı yok*” şeklinde Afganistan ile Türkiye arasında sorun olmadığını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kabil Havaalanını yirmi yıldır Türkiye’nin işlettiğini bundan

sonra da işletmeye istekli olduklarını belirtmiştir (Kaplan ve Tosun, 2021). Bu süreçte ise Türkiye'nin Afganistan'a yapmış olduğu yardımlar askeri yardımlardan çok ulaşım, sağlık, eğitim altyapı hizmetlerini kapsamıştır (Karımı, 2023:143).

Afganistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki Lapus Lazulli koridoru olarak adlandırılan Transit ve Ulaştırma İş Birliği Anlaşması 14 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu koridor ile projede yer alan ülkelerin ticari ilişkilerinin genişletilmesi amaçlanmıştır (Demirci, 2022:168-169).

Taliban iktidarının ikinci yılını geride bırakırken pek çok ülke tarafından resmen tanınmamasına rağmen Türkiye'nin Kabil'deki büyükelçiliği faaliyetlerine devam etmektedir. 10 Ağustos 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın Afganistan'nın ekonomiden sorumlu bakanı Abdul Ghani Baradar ile görüşmesi de ikili ilişkilerin devamı ve geliştirilmesi hususunda her iki tarafın istekli olduğunu ortaya koymaktadır (Akpamuk, 2023).

SONUÇ

Afganistan'ı stratejik açıdan önemli kılan unsurların başında Çin ve Hindistan arasındaki bağlantıyı sağlayan enerji koridorunun üzerinde bulunması gelmektedir. Bir diğer taraftan Afganistan; Orta Asya, Güney Asya, Orta Doğu ve Kafkasya gibi stratejik açıdan önemli üç coğrafyanın kesişim noktasında yer aldığı için de jeopolitik öneme sahip bir ülkedir.

Afganistan'ın diğer bir önemli özelliği de çok uluslu olmasıdır, bu da doğal olarak bölgenin çok dilli ve aynı zamanda çok dinli olmasına sebep olmaktadır. Nüfus oranına göre sıralandığında Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara, Özbek ve diğer etnik grup ve aşiretlerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun tarih boyunca kültürel zenginliğe değil bölgesel çatışmalara sebebiyet verdiği de açıktır.

Bir taraftan bulunduğu coğrafi koşullar ülkenin gelişmesine engel teşkil ederken diğer taraftan da tarih boyunca uğramış olduğu işgaller, dış baskılar ve çatışma ortamının hüküm sürmesi ülkenin geri kalmışlığına sebebiyet vermektedir. İlk olarak İngiltere tarafından işgal edilen Afganistan, daha sonra SSCB'nin işgaline maruz kalmıştır. Afgan savaşı ve sonunda gelen mağlubiyetin SSCB üzerinde ağır ekonomik ve siyasi sonuçları olmuştur. SSCB'nin çöküş sürecinin hızlanmasına da neden olan bu işgal daha sonra ABD'nin işgali ile devam etmiştir. Yani, sahip olduğu coğrafi konum Afganistan'ın tarih boyunca büyük güçler tarafından işgal edilmesine neden olmuştur. Bu sebeple Afganistan'ın tarihi savaş ve iç çatışma döngüsünde ilerlemektedir.

Afganistan'ın güvenlik ve istikrardan yoksun olması da ülke gelişimini engelleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu koşullar, Afganistan ekonomisini dışa bağımlı hale getirmiştir.

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilere bakıldığında Milli Mücadele döneminden itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi bir şekilde ilerlemiş olduğu görülmektedir. 1921 yılında taraflar arasında ittifak anlaşmasının imzalanması süreci ile ilk siyasi ve diplomatik ilişkiler başlamış, Afganistan'ın ilk Anayasası da 1923 yılında kabul edilmiştir. Türkiye Afganistan için model ülke olma özelliğine sahip olmuştur. Afganistan ile Türkiye arasındaki iyi ilişkiler bugün de sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Afganistan’da en son ABD’nin yirmi yıl kadar süren işgali 2021 yılında tamamlanınca ülke yönetimi tekrar askeri darbe ile Taliban’ın eline geçmiştir ve günümüzde de bu durum devam etmektedir.

Yönetimin tekrar Taliban’ın eline geçmesiyle yoksulluk ve ekonomik çöküntü içindeki Afganistan’da siyasal çalkantılar ve aynı zamanda toplumsal dönüşümler de yaşanmaya başlamıştır.

Günümüzde Afganistan’da okur yazarlık oranı çok düşük, yaklaşık %30’luk seviyededir. Bu durum da her açıdan ülkenin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Aslında doğal kaynaklar bakımından zengin olan Afganistan’ın ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık sektörüne dayanmaktadır. Ancak güvensizlik ve istikrarsızlık bu sektörün de yeterli kadar gelişmesine imkan vermemektedir.

Dış yardımlara ve yabancı yatırımlara bağımlı halde olan Afganistan bugün dünyanın ekonomik açıdan geri kalmış ülkeleri arasındadır.

Türkiye ile Afganistan arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde, ekonomik gösterge oranlarının Afganistan’daki istikrarsızlıktan ve siyasi belirsizlikten etkilendiği anlaşılmaktadır. Türkiye, Pakistan, Hindistan, Çin ile birlikte Afganistan’ın en önemli ihracat pazarları arasında yer almaktadır.

Günümüzde Afganistan’a destek veren ülkeler arasında Türkiye de vardır. Türkiye bu desteği büyük oranda TİKA gibi kurumları aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Türkiye, zor şartlar altında yaşayan ve her daim dost-kardeş olarak gördüğü Afganistan halkına yardım elini uzatmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

MİLLETLERARASI ANDLAŞMALAR

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de Milletlerarası Andlaşmalar,
<https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim tarihi:18.01.2024)

KANUNLAR

Resmi Gazete (2020). Transit ve Ulaştırma İş Birliği Anlaşması Kanunu
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200414-2.htm> (Erişim
Tarihi:29.01.2024)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de Kanunlar, <https://www.resmigazete.gov.tr/>
(Erişim tarihi:18.01.2024)

CUMHURBAŞKANI KARARNAMELERİ

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de Cumhurbaşkanı Kararları,
<https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim tarihi:18.01.2024)

TBMM Kararları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de TBMM Kararları,
<https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim tarihi:18.01.2024)

Bakanlar Kurulu Kararları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de Bakanlar Kurulu Kararları, <https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim tarihi:18.01.2024)

Kararnameler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete’de Kararnameler, <https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim tarihi:18.01.2024)

KİTAPLAR

Akner, Nurdan (2004). *Düşman Değiliz 11 Eylül’ün Ardından Amerikan Milliyetçiliği*. İstanbul: Karakutu Yayınları.

Akkurt, Mehmet (2005). *Afganistan’ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Altunışık, Meliha Benli (1999). *Türkiye ve Orta Doğu Tarih Kimlik Güvenlik*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Aral, Berdal (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Armaoğlu, Fahir (2020a). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2020b). *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.

Arı, Tayyar (1996). *Basra Körfezi ve Orta Doğu’da Güç Dengesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bal, Mehmet Ali (2003). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Berkkan, Kursad (2017). *Hitler ve Siyonizm*. İstanbul: Yediveren Yayınları.

Bilbilik, Erol (2017). *Rockefeller’in Küresel Cellâdı Brzezinski*. İstanbul: Nergiz Yayınları.

Çelik, Şener (2021). *ABD’nin Afganistan Dosyası-Uluslararası Hukukun Sonu*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Demirel, Emin (2003). *Taliban-El Kaide-Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Eğilmez, Mahfi (2018). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erman, Kubilayhan (2017a). *Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Evcioğlu, Kemal (2005). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Orta Doğu Projesi*. İzmir: Umay Yayınları.
- Gelvin, James L. (2019). *Modern Orta Doğu Tarihi: 1453-2015*. (Çev. Ayas, Güneş) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gerger, Haluk (2012). *ABD Orta Doğu Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ironhouse, Adam (2002). *Başkan ve Adamları: Bush'ların Gizli Tarihi*. (Çev. Okuyan, Kemal). Ankara: Kim Yayınları.
- İnat, Kemal (2004). *ABD'nin Haydut Devletleri*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Kantarcı, Şenol (2004). *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi*, İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Karataş, Kenan (2018a). *Osmanlı'nın Çöküşünü Hızlandıran İngiliz Kadın Ajan: Gertrude Bell-İsyan*. İstanbul: En Kitap.
- Karataş, Kenan (2018b). *Dünyanın Yörüngesini Değiştiren Güçler-İstihbarat Örgütleri*, İstanbul: En kitap, Lades Kitap Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2021). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2022). *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuğu, Ali Rıza (2021). *İç Çatışma ve Dış Müdahale Kısacasında Afganistan*. Ankara: Pankuş Yayınları.
- Micklethwait, John & Wooldridge, Adrian (2007). *Sağcı Ulus: Amerika'da Muhafazakar Güç*, (Çev. Küçük, Nur) İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Neale, Jonathan (2008). *Amerika'nın Derdi Ne?* (Çev. Nur, Arhan). Ankara: Ayraç Kitap evi.
- Oğuz, Esedullah (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2023). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi- Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Sayın, Ümit (2006). *Küresel Terörün Perde Arkası Gizli Örgütler 11 Eylül ve Büyük Orta Doğu Projesi*. İstanbul: Neden Kitap Yayınları.
- Saros, George (2005). *Amerikan Üstünlüğü Hayali*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Saray, Mehmet (1981). *Dünden Bugüne Afganistan*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Saray, Mehmet (2022). *Afganistan ve Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sivrioğlu, Töre & Türkoğlu, Ahmad Jawid (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tanner, Stephen (2005). *Bush'ların Savaşları* (Çev. Doğancı, Ayşe). Ankara: Elips Kitap.
- Uslubaş, Fevzi (2005). *Afganistan, Küresel Terör, BOP ve ABD – İmparatorlukların Bataklığı- SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı?* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Uslubaş, Fevzi (2007). *Kaos İmparatorluğu ve Türkiye*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Uslubaş, Fevzi (2010). *Büyük Oyundan Büyük Kaosa – Taliban ve Avrasya'da Cihad*, Ankara: Karınca Yayınları.
- Woodward, Bob (2004). *Saldırı Planı* (Çev. Pekdemir, Melih & Kamcez, Şefika). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Yalçıntaş, Nevzat (2003). *Irak'ta Neler Oluyor? – “Yalanların Dansı” ve “Komplo”*. İstanbul: Genesis Yayınları.
- Zeki, İzzetullah (2019). *Afganistan'da Hakimiyet Mücadelesi Doğu ve Batı Çatışması 1809-2019*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Zorlu, Kürşad (2007). *Afganistan'ın Yeniden İmarı-Proje ve Faaliyetlerimiz-T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayını*.

KİTAP BÖLÜMLERİ

- Akalın, Cüneyt (2022). *Dünden Bugüne Türkiye – Afganistan İlişkileri*. İçinde Bingöl Oktay & Ongun Yelda (Ed.). *Afganistan'da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme* (ss. 321-346), Ankara: Nobel Yayınları.
- Bingöl, Oktay (2022). *ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesinin Analizi: Nedenler, Sonuçlar, Hegemonyaya ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlere Etkisi*. İçinde Bingöl

- Oktay. & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 275-320), Ankara: Nobel Yayınları.
- Ceylan, Mehmet Fatih (2022). *Taliban İktidarında Afganistan’ın Geleceği: Dinamikler ve Senaryolar*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss.211-232), Ankara: Nobel Yayınları.
- Demirci, Levent (2022). *2011’den Günümüze Taliban ile Müzakere Süreci: ABD ve Diğerleri*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 139-184), Ankara: Nobel Yayınları.
- Erol, Mehmet Seyfettin & Başaran, Doğan (2022). *2021’de Taliban: “Eski” ve “Yeni” Taliban (Taliban 2.0) Tartışmaları*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 185-210), Ankara: Nobel Yayınları.
- Fazla, Hüseyin (2022). *Afganistan’ın 19 ve 20. Yüzyıl Tarihi: Büyük Oyun, Sovyet İşgali ve İç Savaş*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 65-107), Ankara: Nobel Yayınları.
- Karadeli, Cem (2022). *Afganistan’da 2001-2021 Dönemi: Uluslararası Müdahale ve Devlet İnşası Süreci*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 109-137), Ankara: Nobel Yayınları.
- Ozan, Emre (2022). *Türkiye’nin Taliban İktidarında Afganistan ile İlişkileri: Beklentiler, Olasılıklar, Riskler ve Fırsatlar*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 347-371), Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdağ, H. Hande Orhon (2022). *Taliban Yönetiminde Afganistan’ın Bölgesel Etkileri: Bölge Ülkeleri Açısından Analiz*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). Afganistan’da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme (ss. 233-274), Ankara: Nobel Yayınları.

Varlık, Ali Bilgin (2022). *Afganistan Coğrafyası: Jeopolitik, Ekopolitik, Sosyopolitik Değerlendirme*. İçinde Bingöl Oktay & Ogun Yelda (Ed.). *Afganistan'da Taliban Dönemi Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme* (ss. 7-64), Ankara: Nobel Yayınları.

MAKALELER

Acet, Gül Seda & Doğan, Fazlı (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD – Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:17, Sayı:33, Issn:2148-3043, s:59-76.

Açıkgöz, Merve Ünal (2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkanlık Seçimi ve Federal Yüksek Mahkeme'nin Seçime İlişkin Emsal Kararları, *Hacettepe HFD*, 12 (1), ss:677-717.

Akbaş, Zafer (2011). ABD'nin Orta Doğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Orta Doğu'da Güç Mücadelesi, *History Studies - ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı*, s:1-18

Alperen, Altan (2018). Bağdat demiryolu: Siyasal Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt:7, Sayı:19, s:1-22.

Altay, Hüseyin & Ekinci, Aykut & Peçe, M. Akif (2013). Orta Doğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz, Sayı:37, s: 267-288.

Altunışık, Meliha Benli (2009). Orta Doğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken, *Ortadoğu Etütleri*, Temmuz, Cilt:1, Sayı:1, s: 69-81.

Arslan, Mustafa (2016). Afganistan'da İstikrarsızlığın Temel Sebepleri, *International Journal of Business, Economics and Management Perspectives – Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, Mart, ss:47-63

Arslan, Zühtü (2006). 11 Eylül Sonrasında Yeni Güvenlik Anlayışı, İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8 (2), s:121-136.

Ataman, Muhittin & Gökcan Özkan (2012). Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı – Yayılmacılık Denemesi, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt:7, Sayı:2, s:199-229.

- Bacık, Gökhan (2006). Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika, *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:3, Sayı:10, (Yaz 2006), s:53-84.*
- Bahtiyar, Kadri (2021). Petrolün Orta Doğu Siyasetinin Belirlenmesindeki Rolü: ABD'nin Enerji Hegemonyası ve Çatışmalar, *ATAD – Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, Sayı: 5, s: 138-194.*
- Bayraktutan, Yusuf & Solmaz, Ali Rıza (2019). Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Seçilmiş Petrol İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, Sayı:37, ss:279-291.*
- Baytar, İrfan (2022). Türkiye'nin Afganistanlı Mülteci Göçündeki Yeri ve Önemi, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayısı, ss:200-212.*
- Bilgin, Taner (2015). Thomas Edward Lawrence'ın Ölümünün Basındaki Yansımalarına Dair Bazı Gözlemler, *Akademik Bakış Dergisi, Kasım-Aralık, Sayı:52, ss:463-481.*
- Bulut, Hüseyin (2021). Milli Mücadele Yıllarında Milli Egemenlik İlkesinin Doğuşu, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Eylül, 72, ss:401-408.*
- Cankara, Yavuz & Çerez, Okan (2020). Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu ve Türkiye'ye Yansımaları, *Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt:124, Sayı:245, ss:447-460.*
- Çalışkan, Mustafa (2019). İstanbul'da Narko-Terörizm ve Toplumsal Düzeni Tehdit Boyutları, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9:1-25.*
- Çelik, Halil İbrahim (2023). Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Dönemindeki Dış Politikasının Milli Bağımsızlık İlkesi Çerçevesinde Analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (50), ss:116-132.*
- Çelikkilek, Abdul Metin (2023). Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye Ziyareti (1928). *Selçuk Türkiyat, Ekim, 59 ss:1-40.*
- Çeştepe, Hamza (2012). Türkiye'nin Seçilmiş Orta Doğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz, Cilt:8, Sayı:2 s:23-43.*
- Çınarlı, Özgür (2016). Afganistan İhtilafı ve Hindistan, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (3), s:10-16.*

- Çinko, Levent & Balcı, Ahmet (2022). Bankaların Kredi Büyümesinin GSYİH'ye Olan Etkisinin Sektör Bazlı İncelenmesi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, s:16-33*.
- Dağtaş, Erdal & Yaylagül, Levent (2005). 11 Eylül Saldırısının Türkiye Yazılı Basınındaki Sunumu, *Kurgu Dergisi, S.21, ss:1-23*.
- Demirkaya, Yüksel & Çelik, Ferhat (2021). Uluslararası İlişkilerde Kamu ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Stratejik İşbirliği: TİKA Faaliyetleri Analizi, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, s:125-149*.
- Diyarbakırlıoğlu, Kaan (2021). Sovyetler Birliğinde Dağılmaya Giden Sürecin Türkiye Cumhuriyetlere Yansımaları: Dönemler ve Değişim Dinamikleri, *Kapadokya Akademik Bakış, 5 (2), s:62-82*.
- Doğu, Emre (2022). Uluslararası Koruma Kapsamında Bulunan Afganistan Uyruklu Yabancıların Gelecek Beklentileri: Nevşehir İli Örneği, *Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt:8, Sayı:1 Ocak-Haziran, ss:35-69*.
- Erdal, İbrahim (2022). Afganistan'ın Modernleşme Süreci ve Dış Politikasında Türkiye'nin Etkisi, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:8, Temmuz, ss:925-938*.
- Erhan, Çağrı (2003). ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi, Sayı:9, Ekim, Issn:1303-9814, s:1-21*.
- Erhan, Çağrı (2004). ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül'ün Etkileri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, (Güz 2004), s:123-149*.
- Ermağan, İsmail (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası- Obama Dönemi ve Ak Parti, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Haziran, Cilt:3, Sayı:2, s: 21-35*.
- Erman, Kubilayhan (2017b). Jeopolitik Teoriler ve Afganistan, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:11, s:394-420*.
- Erman, Kubilayhan (2018). Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali ve Türkler, *Sutad, Güz, Sayı:44, ss.303-320*.
- Ertuğrul, Cemil & İpek, Evren & Çolak, Olcay (2019). Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Akademik Fener, s:59-72*.

- Han, Ahmet K. (2011). *Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme, Orta Doğu Etütleri, Ocak, Cilt:2, Sayı:2, s:57-95.*
- Harunoğlu, Nur Çetinoğlu (2019). Eisenhower'dan Obama'ya ABD Dış Politikasında Orta Doğu ve Suriye, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:74, No:4, s:1149-1182.*
- Hocaoğlu, Mustafa Celalattin (2013). Gertrude Bell'in 1907 Yılı Batı Anadolu Seyahati (İzmir'den Isparta'ya), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:29, ss:57-72.*
- Hülagü, Metin (1999). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:15, Sayı:45, ss:901-938.*
- İşığışık, Özlem & Kariman, Selami (2022). Afganistan'da Yaşanan Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Afganların Durumunun İncelenmesi, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 6 (2), s:455-486.*
- İnat, Kemal (2006). Türkiye'nin Orta Doğu Politikası 2006, *Orta Doğu Yıllığı 2006, s: 1-54.*
- İpçioğlu, Mehmet (2009). Gertrude Bell'in Anılarında Konya, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:21, ss: 249-253.*
- İstikbal, Deniz (2018). Küresel Enerji Piyasasında Değişen Jeopolitik: Petrol Sektörü, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, ss: 102-116.*
- Kanberoğlu, Nesrin (2018). Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, s:158-187.*
- Kaplan, Melike Çallı (2022). Türkiye'ye Yönelik Afgan Göçü ve Uygulanan Politikalar, *Göç Dergisi, Cilt:9, Sayı:3, ss:307-328.*
- Kapucu, Davud (2021). ABD'nin Orta Doğu Politikasına Kendi Ulusal Güvenlik Doktrinleri Ekseninde Bir Bakış, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3 Sayı:2, s:220-234.*
- Karagöz, Kasım (2007). Mahkumların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, ss:165-206.*

- Karakaya, Cihangir & Karakaya, Esra Nur (2021). Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Uksad)*, 7 (1), Yaz, s:100-111.
- Karakaya, İskender & Nazarı, Mohammed Ishak (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:12, Sayı:23, ss:143-169.
- Karımı, Najibullah (2023). Türkiye-Taliban İlişkileri: Dengeler ve Belirsizlikler, *İslam Medeniyeti Dergisi*, Cilt:9, Sayı:51, ss:133-164.
- Kaya, Gamze & Elik, Süleyman (2020). Türkiye – Afganistan Siyasi İlişkileri, 1921-2021: Yüzyılı Aşan Özel Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, V/1, ss:35-59.
- Kiraz, Betül Özyılmaz (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Jeopolitik Tasavvurunda İstikrarsızlık Coğrafyası Olarak Orta Doğu, *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, s:141-169.
- Köçer, Mehmet (2008). Atatürk İnkılabının Nadir Şah Döneminde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi, *Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4, p:556-567.
- Kurt, Selim (2014). Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül, Yıl:7, Sayı: XIX, s:167-196.
- Mohammadi, Abdullah (2014). Afganistan'ın Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü, *Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume:9/5, Spring, p:1599-1611.
- Okur, Mehmet (2004). Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:33-34, Mayıs-Kasım, ss:79-88.
- Örnek, Serdar (2012). Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s:107-134.
- Özdem, Ali Gökçen (2016). Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Orta Doğu, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, S:2, s:1-39.

- Özdemir, Haluk (2002). 11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu, *Süleyman Demirel Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:7, Sayı:1, s:153-173*.
- Özer, Ahmet (2009). 11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma, Serbest Yazılar, Toplum ve Demokrasi, 3 (5), Ocak – Nisan, s:191-210.
- Özlü, Hüsnü (2012). “Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:3, Sayı:8, s:31-46*.
- Özpek, Burak Bilgehan (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Orta Doğu, *Orta Doğu Etütleri, Ocak, Cilt:3, Sayı:2, s:183-215*.
- Öztop, Fatma Anıl & Efeğil, Ertan & Keskin, Ghulam Farooq (2021). Devlet-içi Çatışmalarda Üçüncü Devletlerin Rolü: Afganistan Çatışmasında Pakistan ile Hindistan’ın Mücadelesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, cilt:8, sayı:1, ss:102-127*.
- Özsoy, İsmail (2006). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler, *Bilig, Güz, Sayı:39, s:163-194*.
- Sanjar, Sanaullah & Şengür, Mehmet (2019). Döviz Kuru, Dış Ticaret Yoksulluk İlişkisi: Afganistan Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 62, ss:106-124*.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre (2020). Sovyet Askeri Müdahalesinden Önce Sovyetler Birliği-Afganistan İlişkileri (1919-1979), *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, Cilt:3, Sayı:1 Mart, s:57-75*.
- Somuncuoğlu, Anar (2013). Bush Doktrininde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği, *Gazi Türkiyat, Sayı:12, s: 29-50*.
- Şahin, Damla (2016). Taliban’ın Ortaya Çıkışı ve ABD’nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kış, 1, s:226-245*.
- Şahin, İsmail & Şahin, Cemile & Şükür, İsmail (2015). Orta Doğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes – Picot Antlaşması, *The Journal of Academix Social Science Studies, Number:38, p:241-262*.

- Taşlıgil, Nuran & Şahin, Güven (2018). Tarihsel Süreçte Haşhaş (*Paver somniferum* L.) ve Afyon, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Haziran, Yıl:11, Sayı:XXXIV, ss:163-196.
- Temizyürek, Fahri & Barın, Erol & Ustabulut, Mete Yusuf (2016). Afganistan'ın Dil Politikası ve Afganistan'da Türkçe Eğitimi Tarihi, *Türkbilig*, Sayı:32, s: 155-168.
- Tosunoğlu, Şebnem (2015). Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:10, s:8-29.
- Turper, Sedef (2022). Türkiye'de Göçe İlişkin Algılar: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Göç Dergisi*, Cilt:9, Sayı:3, ss:295-305.
- Türkay, Hatice (2021). Uluslararası Hukukta Terör Eylemlerine Karşı Kuvvet Kullanımı, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl:9, Sayı:18, s:331-367.
- Ural, Abdullah (2009). ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Orta Doğu Projesi, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, s:131-147.
- Yalçınkaya, Ömer & Kaya, Vedat (2017). Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Üzerinde Tasarrufların Önemi: Türkiye Örneği (1985-2014), *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:61, Mayıs-Haziran, s:335-363.
- Yazıcı, Orhan (2010). Afganistan'daki Otorite Boşluğunun Tarihi Temelleri ve Bölge Güvenliği Üzerindeki Etkileri, *History Studies*, Volume 2/1, p:219-237.
- Yenal, Serkan (2020). Savaş Kavramının Dönüşümü: 1. ve 2. Körfez Savaşı Örneğinde Hibrit Savaşların İncelenmesi, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Haziran, Cilt:30, Sayı:1, s:85-110.
- Yetim, Fahri (2023). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Afganistan'a Verdiği Askeri, Sağlık ve Eğitim Alanındaki Destekler, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı:12, Kış, ss:289-302.
- Yıldırım, Kürşad Emrah & Yıldırım, Ali (2017). Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na Genel Bakış, *Karadeniz*, (33), s:203-219.
- Yılmaz, Sait (2010). Orta Doğu'ya Demokrasiyi Getirmek, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Summer, Year:3, Number:5, s:63-82.

- Yılmaz, Sefer & Solmaz, Duhan K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma, *ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Aralık, 1 (3), s:169-199.*
- Yüce, Müge (2022). Güneydoğu Asya’da Bölgesel Siyasetin Temel Dinamikleri Kapsamında Myanmar Dış Politikasının Analizi, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık, Cilt:24, Sayı:2, s:260-279.*

TEZLER

- Afzalı, Ezatullah (2018). *Impact Of The Taliban Reappearance On Afghanistan Foreign Policy On Pakistan During Hamid Karzai Period*, Master Thesis, Istanbul Aydın University, İstanbul.
- Ahmadı, Zubin Khaja (2021). *Afganistan’da Enerji Yoksulluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Alizada, Mohammad Alim (2020). *Türkiye – Afganistan Ekonomik İlişkileri ve Sonuçları: Tarihsel Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Alostaz, Ahmed (2019). *Türkiye’nin Orta Doğu Ülkeleri ile Ticari İlişkilerinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Amanat, Abdul Hasıb (2021). *Unemployment In Afghanistan, Impact Of Unemployment On Economic Growth Of Afghanistan, Causes and Socio – Economic Consequences Of Unemployment In Afghanistan (2003-2019)*, Master Thesis, Selçuk University, Konya.
- Amını, Elnaaz (2020). *The Role Of Afghanistan In Regional Economic Integration Between Central Asia and South Asia*, Master Thesis, Istanbul Aydın University, İstanbul.
- Ataey, Mohammad Mukhtar (2021). *Attracting Foreign Direct Investment In Afghanistan*, Master Thesis, Istanbul Aydın University, İstanbul.
- Aval, Burhanettin Selçuk (2012). *Saddam Hüseyin ve Bin Ladin’in Ele Geçirilmesinin Uluslararası Kamuoyuna Sunumunun Hegemonya Kavramı Kapsamında Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

- Ayamı, Masood (2018). *A Research On The Development Of International and Domestic Banks In Afghanistan and Their Role In Afghanistan Economy*, Master Thesis, İzmir Katip Çelebi University, İzmir.
- Ayhan, Veysel (2005). *Petrol ve Güvenlik: Orta Doğu'daki Krizlerin Ekonomi Politikası*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Azak, Seyit (2014). *Bir Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye'de Uyuşturucu ile Mücadele*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Azhar, Masihullah (2020). *Comparative Analysis Of Health and Safety Management Implementations In Construction Projects Based On Industry Standards Applications: Case Studies Of Turkey and Afghanistan*, Master Thesis, İstanbul Kültür University, İstanbul.
- Azizi, Abdul Karim (2019). *Afganistan'ın Ekonomik Kalkınmasının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Başgöl, Fatih (2018). *Osmanlı Coğrafyasında Petrol Alanları, Çıkartılması, İşletilmesi, İmtiyazları ve Ekonomide Değerlendirilmesi (1876-1914)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Begzad, Ruhullah (2014). *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bektaş, Buket (2007). *11 Eylül 2001 Terörist Saldırısı Neticesinde ABD'nin Güvenlik Algılamalarındaki Değişiklik*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Bık, Ahmad Monir (2021). *Afganistan'da İşsizlik Sorunu (2001-2019): Sorunu Üreten Sebepler ve Çözüm Yolları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Birsay, Çetin Cem (2022). *Neo-Klasik Realist Kuram Açısından G.W. BUSH ve H.B. OBAMA Yönetimlerinin Askeri Güç Kullanımının Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Boz, Ümmügölsüm (2015). *Amerikan Müdahaleciliği ve Irak: İşgal ve Çekilme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bulut, Murat (2021). *ABD'nin Orta Doğu Politikasının Dini Radikalizme Etkisi: El Kaide Örneği*, Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Buğday, Mustafa (2015). *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Analizi ve Orta Doğu Ülkeleriyle Ticaretimiz*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Büyükbaş, Murat (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Caf, Yahya (2016). *Avrasya Enerji Kaynaklarının 1990 – 2015 Yılları Arasında Avrasya Ülkeleri ve Türkiye Açısından Ekonomik Olarak İncelenmesi ve Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Chen, Yı Yun (2018), *11 Olayından Sonra ABD- Türkiye İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cural, Ahmet (2011). *Bush Doktrini ve Askeri Gücün Önalcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çalık, Nuray (2013). *Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül Sonrası Asya Pasifik Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Çelik, Ahmet Alkan (2010). *Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamalarının Nedensellik Analizi: Suudi Arabistan, B. A. Emirlikleri ve Kuveyt Uygulaması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çıracı, Nuri (2020). *Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik Etkileri: 1980-2018 Döneminin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Çolak, Ufuk (2009). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Orta Asya Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Dawar, Sunatullah (2022). *Afganistan'ın Kurutulmuş ve Sert Kabuklu Meyveler İhracatının Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Demirdaş, Ali (2009). *11 Eylül Sonrası Türk Amerikan İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Doğan, Taylan (2013). *İstihbarat Kurumlarının Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi: ABD İstihbarat Topluluğu (IC) Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Durdu, Önder (2005). *11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

- Durmaz, İleyha Tuğçe (2019). *Türkiye'ye Yönelik Afgan Göçünde İran Etkisi (1979-2018)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dursun, Tuğçe Nur (2023). *The Usa's Perception and Politics of Security and Terrorism Before and After September 11*, Master's Thesis, University of Ankara, Ankara.
- Eldurmaz, Tolga (2018). *Orta Doğu Halklarının Gözünde Türkiye'nin Orta Doğu'daki Yeri ve Liderliği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Erdönmez, Hüseyin (2010). *Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Erkul, İbrahim Çağrı (2010). *Soğuk Savaş'ın Üç Büyük Kırılma Noktası: Kore, Vietnam ve Afganistan Savaşları, Savaşların Sonuçları, Günümüze ve Uluslararası İlişkilere Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Erman, Kubilayhan (2013). *Afganistan'da Sovyet Nüfusu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erna, Sırrı Mete (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasının 11 Eylül 2001 Öncesi ve Sonrası Karşılaştırmalı İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Evren, Burak (2007). *Influence Of The Religious Right On American Politics In The Post-9/11 Era*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Gök, Şafak (2021). *Başarısız Bir Devlet Olan Afganistan'ın Siyasal Hayatında Taliban*, Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Habıbbı, Nisar Ahmad (2015). *Afganistan'ın Sosyo-Ekonomik Gelişimi ve Türkiye İle İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Habibi, Sayed Eqbal (2020). *The Rise Of Taliban In Afghanistan*, Master Thesis, Atılım University, Ankara.
- Haidar, Zubair Ghulam (2018). *The Effects Of Foreign Aid On Economic Development In Afghanistan (2001-2015)*, Master Thesis, Istanbul University, İstanbul.
- Haidari, Ahmad Jahid (2019). *Afganistan'da Yoksulluğun Politik ve Sosyo-Ekonomik Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

- Hakbin, Humayun (2009). *Afgan Modernleşmesi'nde Mahmut Tarzi'nin Rolü ve Türkiye ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Hakimi, Shah Jahan (2019). *Afganistan Ekonomisinin Dönüşümünde Bir Kuşak Bir Yol Stratejisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Haya, Babor (2014). *Uluslararası Alanda 11 Eylül Sonrası Afganistan*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Hüseyinkahyaoğlu, M. (2008). *Körfez Savaşı ve Savaş Sürecinde Türkiye – ABD İlişkileri (1990 – 93)*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- İğdeci, Rahime (2014). *Cold War In The Middle East: Soviet Interests In The Middle East and The American Effect*, Master Thesis, Yeditepe University, İstanbul.
- İnsel, Över Özge (2017). *Türkiye – İsrail Stratejik İş Birliğinin Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- Jurat, Baburuddin (2018). *NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi Çerçevesinde Türkiye-Afganistan İlişkilerinin İncelenmesi (2001-2016)*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kalehsar, Omid Shokri (2019). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Barack Obama ve Bush Dönemi Hazar Denizi Bölgesinde Enerji Diplomasisi: 2.Safha*, Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Karaçoban, Arda (2019). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Orta Doğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- Karasulu, Sibel (2019). *19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu'da Kadın Kimliği Analizi: Gertrude Bell Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Khairi, Khairudin (2021). *Afganistan'ın Demokrasiye Geçiş Süreci (2001 Sonrası)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Khumchany, Sayed Janbaz (2019). *Türkiye Afganistan İlişkileri 1991-2014*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Kiren, Akın (2012). *Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye'nin Rolü (2001-2011)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Köroğlu, Güldal (2021). *George W. Bush ve Barack Obama Dönemi Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak Politikasının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Kutlu, Ramazan (2010). *Uluslararası Terörizm ve 11 Eylül Sonrasında Türkiye'nin Terörizmle Mücadelesi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Küçük, Aykut (2017). *George W. BUSH Döneminde ABD'nin Türkiye Politikasında Pkk (2000-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Lak, Payman Abdullah Hamad (2015). *Türkiye – Irak İlişkileri (1920-2010)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Lakanwal, Samiullah (2021). *Türk İnşaat Şirketlerinin Afganistan'da ki İş Deneyimleri ve Türkiye Ekonomisine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, İstanbul.
- Majeedi, Ezatullah (2021). *Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü ve Afganistan – Türkiye Ekonomik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Merzai, Biknazar (2022). *Afganistan Dış Ticaretinde 2001 Yılı Sonrasında Yaşanan Yapısal Dönüşümün Afganistan-Türkiye Arasındaki Dış Ticarete Etkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (10367123), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Mokhtari, Abdul Khabir (2019). *ABD'nin Afganistan Müdahalesi; Ülkedeki Güven Açığı ve İstikrarsızlığın Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Muhtat, Qassem (2011). *S.S.C.B. 'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Muratoğlu, Enver (2007). *11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye'ye Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Muqim, Ferdows (2022). *Afganistan'ın Dış Ticaret Yapısı ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

- Nabızada, Ahmad Zubair (2022). *The Unending War In Afghanistan: Analyzing The Internal and External Dynamics Behind The Failure*, Master Thesis, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara.
- Nasırı, Abdul Fayez (2022). *Usa's Nation Building In Afghanistan; 2001 – 2021*, Master Thesis, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara.
- Obayd, Ahmad Jawid (2020). *Afganistan'da Göç Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Obayd, Naqibullah (2017). *2001 ABD'nin Müdahalesi Sonrası Afganistan'daki Ekonomik Kalkınma Dönüşümü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Okur, Ayşe Işıl (2010). *Orta Doğu'da İslamın Siyasallaşması ve Demokrasi*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Ortaq, Bakhtiar (2017). *Afganistan Ekonomisinde Özel Sektörün Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öksüz, Deniz Naz (2021). *Afganistan'dan Batı Ülkelerine Göç Sürecinde Türkiye'nin Konumu: Trabzon'daki Afganlılar Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Önal, Buket (2006). *Amerikan Dış Politikası Oluşum Sürecinde Başkanın Rolü ve Türkiye-Amerikan İlişkileri (1993-2004)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Önder, Cansen Esen (2019). *İnsancıl Müdahale Kavramı ve 11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Öngel, Volkan (2011). *Orta Doğu'da Su Kaynaklarının Bölge Ülkelerinin Ekonomi Politikaları Üzerine Etkileri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özer, Hüseyin (2010). *11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özer, Özgür (2008). *ABD'de Demokrat ve Cumhuriyetçi Başkanların Orta Doğu Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özev, Mukarrem Hilmi (2010). *Petrol Sermayesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 Sonrası Körfez Ülkeleri Örneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Öztürk, Shahabuddin (2015). *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Paıman, Sorash (2022). *11 Eylül Sonrası Afganistan'ın Yeniden İnşası Sürecinde Türkiye-Afganistan İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Polat, İrfan (2006). Isparta. *11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Poyraz, Cansel (2013). *Irak İşgalinin ABD Dış Politika Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açidan Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Rahımı, Abdul Wahed (2017). *Afganistan'da Dış Yardım ve Ekonomik Kalkınma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Rezafe, Ali Mohammad (2020). *11 Eylül Sonrası Afganistan'da ki Savaş ve Savaş Mağdurları*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Sadıkzade, Ali Hümayun (2022). *Evaluation Of The Us Policy In Afghanistan 2001-2021*, MA Thesis by, Istanbul Kultur University, İstanbul.
- Safa, Abdul Karim (2017). *Amerika Birleşik Devletleri-Afganistan İlişkileri 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları Öncesi-Sonrası*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Safi, Abdul Raouf (2022). *ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve Taliban*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Samadi, Abdul Wasi (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Afganistan Ekonomisi Üzerindeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sarı, Yusuf (2019). *11 Eylül Sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Güvenlik Algısının Orta Doğu'ya Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Saydam, Mehmet (2010). *11 Eylül Asimetrik Saldırılarının Hukuksal Boyutu ve Afganistan Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Shaiq, Ghaibullah (2014). *Afganistan'ın İktisadi Gelişimi ve Türkiye ile Olan Ekonomik İlişkilerini Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Sharghi, Arash (2020). *ABD'nin Orta Doğu Politikası ve Işid*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sharukh, Sayed Asrar (2023). *Afganistan'ın Ekonomi Politikasına Yön Veren Siyasi Etkenler*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Sheikh, Arslan Asif (2019). *Us President Barack Obama's Foreign Policy Strategy Towards Iraq: Saving The Face and Cleaning The Mess*, Master Thesis, Yaşar University, İzmir.
- Şahin, Abdulvahap (2006). *Orta Doğu Petrolleri ve Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Taşkın, Tayfun (2010). *11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Orta Doğu ve Türkiye-ABD İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Tekin, Erdoğan (2010). *Petrol Boru Hatlarının Türk Dış Politikasına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Telatar, Gökhan (2011). *11 Eylül Sonrası Amerikan Dış Politikasında Hegemonyanın Yeniden İnşası*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Temur, Ahmadullah (2021). *Rebuilding Afghanistan After 2001: State, Peace Deal and National (In) Security*, Master Thesis, Istanbul 29 Mayıs University, İstanbul.
- Tuncer, Arzu (2011). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Ticareti ve Kullanılmasına İlişkin Suçlar*, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Ulutaş, Alptan (2006). *I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Umerova, Zenife (2006). *Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Orta Doğu Politikasındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uygun, Arif Sami (2012). *Türkiye ile İlişkiler Bağlamında, Sosyo-Ekonomik Açıdan Kuzey Irak*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uytun, Alaattin (2009). *11 Eylül 2001 Terör Saldırısı Sonrası Değişen Terörizm Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- Uzdilli, İbrahim (2019). *Işid Terör Örgütünün Doğmasında ve Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

- Uzun, Hayri Sinan (2021). *ABD Dış Politika Kararlarının Oluşumunda Enerji Kaynaklarının Rolü: Orta Doğu Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Ün, Tanju (2019). *Türkiye’de Gümrük Kaçakçılığı Suçlarından Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Uyuşturucu Kaçakçılığı ile Mücadelede Uluslararası İş Birliği Çabaları*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Varol, Celal (2007). *Küresel Petrol Stratejileri ve Türkiye’nin Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Yenigül, Orhan (2019). *AK Parti Dönemi Türkiye’nin Değişen Orta Doğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Yıldız, Mehmet (2014). *Afganistan’ın Yeniden İnşasında Türkiye’nin Rolü (2001-2011)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Younosi, Mohammad Osman (2019). *Afganistan’da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Quchqar, Bahruddin Daud Qul (2021). *State Terrorism and Taliban’s Rule (1996-2001) In Afghanistan*, Master Thesis, Marmara University, İstanbul.
- Wasıl, Muhammad Reza (2015). *Afganistan Ekonomisi ve Ekonomik Entegrasyonlar (ECO) Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

DERGİLER

- Al-Sadoon, Watheq. (2021). *ABD’nin Afganistan ve Irak İşgalindeki Benzerlikler ve Olası Senaryolar*, Orta Doğu Analiz: Kapak Dosyası, Cilt:12, sayı:106, Sayfa:26-29.
- Ereli, Gökhan (2021). *Katar Dış Politikasında Afganistan ve 2. Taliban Dönemi, Orta Doğu Analiz: Kapak Dosyası*, Cilt:12, Sayı:106, Sayfa: 34-37.

BİLDİRİ

- Afganistan’da Taliban Yönetiminin Küresel ve Bölgesel Etkileri (2022). Çevrimiçi Ulusal Kongre Bildiri Kitapçığı <https://usam.arel.edu.tr/wp->

<content/uploads/2022/05/AFGANISTANDA-TALIBAN-YONETIMININ-KURESEL-VE-BOLGESEL-ETKILERI.pdf> (Erişim Tarihi:27.12.2023)

BÜLTEN

DAC Global Relations, (2016). Kalkınma Yardımları Komitesi'ne Katılım, https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/2016_TURKISH_Joining%20the%20DAC.pdf (Erişim Tarihi:02.11.2023)

Türk Dış Politikası Yıllığı, (2022). Seta Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, <https://setav.org/assets/uploads/2023/05/TDPY2022.pdf> (Erişim Tarihi:27.12.2023)

RAPOR

Afganistan (2020), Ankara Ticaret Odası – ATO <https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Clke%20Raporlar%C4%B1/Afganistan.pdf> erişim tarihi: 15.02.2024

Afganistan Dış Ticareti ve Türkiye ile Ticareti (DEİK) (2024). <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-dis-ticareti-subat-2024.pdf> erişim tarihi: 15.02.2024

Afganistan Ülke Raporu (2017). T.C. Kabil Büyükelçiliğı Ticaret Müşavirliğı, <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf> erişim tarihi: 09.09.2023

Afganistan Ülke Raporu (2020). T.C. Kabil Büyükelçiliğı Ticaret Müşavirliğı Afganistan Ülke Raporu, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/raporlar/musavirlik-raporlari> erişim tarihi: 01.11.2023

GASAM Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (2010). Afganistan Raporu ve Çözüm Stratejisi, <https://gasam.org.tr/category/yayinlar/rapor/> 01.11.2023

KOM (2001). Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporu (2001). <https://www.egm.gov.tr/kurumlar/egm.gov.tr/IcSite/kom/YAYINLARIMIZ/T%>

C3%9CRK%C3%87E/2001%20RAPORU%20T%C3%9CRK%C3%87E.pdf

erişim tarihi: 01.11.2023

Türkiye Göç Raporu (2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2013_yillik_goc_raporu.pdf erişim tarihi: 06.07.2023.

TİKA Faaliyet Raporu (2004).
https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2004/2004%20TIKA_Faaliyet.pdf erişim tarihi: 30.07.2023.

TİKA Faaliyet Raporu (2005).
https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2005/TIKA_Faaliyet2005.pdf erişim tarihi: 30.07.2023.

TİKA Faaliyet Raporu (2007).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2007/rapor2007.pdf> erişim tarihi: 30.07.2023.

TİKA Faaliyet Raporu (2008).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2008/2008FAALİYETRAPORU.pdf> erişim tarihi: 30.07.2023

TİKA Faaliyet Raporu (2014).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20Eserler/Faaliyet%20Raporu%202014.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023

TİKA Faaliyet Raporu (2015).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/05/Faaliyet%20Raporu%202015/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023

TİKA İdare Faaliyet Raporu (2016).
https://www.tika.gov.tr/upload/2017/03/2016%20IdareFaaliyetRaporu/%C4%B0dare%20Rapor_2016_WebFormati.pdf erişim tarihi: 28.10.2023

TİKA Faaliyet Raporu (2017).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/T%C4%B0K A%20Faaliyet%20Raporu%202017.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023

- TİKA Faaliyet Raporu (2018).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Faaliyet Raporu (2019).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2020/06/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/TIKAFaaliyet2019WebKapakli.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Faaliyet Raporu (2020).
<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%2020/TIKAFaaliyet2020Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Faaliyet Raporu (2021).
<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202021/T%C4%B0KA%202021%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Faaliyet Raporu (2022).
<https://www.tika.gov.tr/upload/old/2023/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU/T%C4%B0KA%202022%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2014).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2016/INGILIZCE%20SITE%20ESERLER/KALKINMA%20RAPORLARI/DA%20Report%202014.pdf> erişim tarihi:28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2015).
[https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20\(1\).pdf](https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20(1).pdf) erişim tarihi:28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2016).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2017).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/Kalkinma2017Web.pdf> erişim tarihi:28.10.2023

- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2018).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/kyk%202018/TurkiyeKalkinma2018Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2019).
<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2020).
https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%20C4%B1nma%20Yard%20C4%B1mlar%20C4%B1%202020_tr.pdf erişim tarihi:28.10.2023
- TİKA Kalkınma Yardımları Raporu (2021).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%20C4%B1nma%20Yard%20C4%B1mlar%20C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2023).
https://www.tika.gov.tr/upload/2023/KMDBR/Tika_Rapor_2023-Yeni-OK.pdf 28.10.2023
- TİKA Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2022).
https://www.tika.gov.tr/upload/2022/KMDBR/KMDBR_05092022.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2021).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2021/09/2021%20kurumsal%20rapor/Mali-Durum-Raporu-Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2020).
https://www.tika.gov.tr/upload/2020/08/T%C4%B0KA_Kurumsal%20Mali%20Durum%20Beklenti%20Raporu_2020/T%C4%B0KA_Kurumsal%20Mali%20Durum%20Beklenti%20Raporu_2020.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu (2019).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/09/2019%20y%C4%B1l%C4%B1%20Kurumsal%20Mali%20Durum%20ve%20Beklentiler%20Raporu.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023

- TİKA Performans Raporu (2018).
<https://www.tika.gov.tr/upload/2018/T%C4%B0KA%20Performans%20Program%C4%B1%202018/T%C4%B0KA%20Performans%20Program%C4%B1%202018.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Performans Raporu (2019).
https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TIKA_PerformansProgrami2019/TIKA_PerformansProgrami2019SWeb.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Performans Raporu (2020).
https://www.tika.gov.tr/upload/2020/02/PERFORMANS%20RAPORU/TIKA_PerformansProgrami2020Web.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Performans Raporu (2021).
https://www.tika.gov.tr/upload/2021/06/2021%20performans%20program%C4%B1/TIKA_PP2021Web.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Performans Raporu (2022).
<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/T%C4%B0KA%202022%20Y%C4%B1%C4%B1%20Performans%20Program%C4%B1.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Performans Raporu (2023).
https://www.tika.gov.tr/upload/old/2023/2023%20Y%C4%B1%C4%B1%20Performans%20Raporu_web.pdf erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Stratejik Plan 2019-2023
<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/Stratejik%20Plan%202019-2023/TIKAStratejikPlan2019Web.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Stratejik Plan 2018-2022
<https://www.tika.gov.tr/upload/2018/T%C4%B0KA%20Stratejik%20Plan%202018-2022/T%C4%B0KA%20Stratejik%20Plan%202018-2022.pdf> erişim tarihi: 28.10.2023
- TİKA Tarihçe (2023). <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> (Erişim tarihi:05.09.2023)
- UNODC (2022). Myanmar Opium Survey 2022, Cultivation, Production and Implications,

<https://www.unodc.org/roseap/uploads/documents/Publications/2023/Myanmar>

[Opium_Survey_2022.pdf](#) erişim tarihi: 31.10.2023

Worldbank (2023). <https://www.worldbank.org/en/home> erişim tarihi:03.11.2023

BÜLTEN

Afganistan Ülke Bülteni (2012), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK),
<https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf> (Erişim
tarihi:18.05.2023)

İNTERNET ADRESLERİ

“Dünya Sarsılıyor” <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> erişim tarihi:30.12.2023

“Dünyanın Kalbine Kamikaze”
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bu7HUB8G_x2B_UwvAYLu02uNJg_x3D_x3D_ erişim tarihi:29.12.2023

“ABD “savaş” dedi” <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> erişim tarihi:30.12.2023

“İlk Hedef Bin Ladin”
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bu7HUB8G_x2B_UwvAYLu02uNJg_x3D_x3D_ erişim tarihi:29.12.2023

“Yüzyılın İlk Savaşı” <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> erişim tarihi:
30.12.2023

“Ölümün Yüzü Mü”
https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/tGHV1eo4HqlSjeAyy9oCRQ_x3D_x3D_ erişim tarihi:29.12.2023

“ABD'nin Afganistan savaşından geriye kalan büyük yıkım” (2021).
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdnin-afganistan-savasindan-geriye-kalan-buyuk-yikim-573229.html> (Erişim tarihi: 13.06.2023)

“ABD, Ladin ve Taliban’ı hedef alan hareketin öncesinde Ankara’ya Bilgi verdi” (2001).
<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/10/08/p03.html> (Erişim tarihi: 20.07.2023)

“ABD Özbekistan’daki Üssünü Kaybetti” (2005). <https://www.cnnturk.com/dunya/abd-ozbekistandaki-ussunu-kaybetti> (Erişim tarihi: 21.07.2023)

- “Afganistan’daki Bagram Hava Üssünden Son ABD ve NATO Askerleri de Ayrıldı” (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57694073> (Erişim tarihi: 13.06.2023)
- “Afganistan: 10 Soruda 20 Yıllık Savaş” (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57761843> (Erişim tarihi: 13.06.2023)
- “Agreement for Bringing Peace to Afghanistan” (2020, February 29). Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf> (Erişim tarihi: 25.01.2024)
- Akpamuk, Günce (2023). “Taliban iktidarının ikinci yılında Türkiye-Afganistan ilişkileri ne durumda?” <https://www.bbc.com/turkce/articles/clk3y2w7lz1o> (Erişim Tarihi: 27.01.2024)
- “Ankara ziyareti sonrası Taliban’dan açıklama: Türkiye Afganistan için önemli bir role sahip” (2021). <https://www.ntv.com.tr/turkiye/ankara-ziyareti-sonrasi-talibandan-aciklama,fv4hbCHY40WstTJISbx9Dw#> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- Aşçıoğlu, Mustafa (2023). <http://arsiv.ntv.com.tr/news/201829.asp> (Erişim tarihi: 24.06.2023)
- Bag, Mustafa (2021). “ABD’nin Afganistan’da savaşı nasıl başladı, nasıl bitti?” Euronews. <https://tr.euronews.com/2021/08/16/abd-nin-afganistan-daki-savas-nas-l-baslad-nas-l-bitiyor> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- Blanchard, Christopher M. (2014). Qatar: Background and U. S. Relations. Congressional Research Service, No: RL31718) November 4, 2014. <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL31718.pdf> (Erişim tarihi: 24.01.2024).
- “BM Raporu: Afganistan’da Taliban’ın afyon yasağı sonrası haşhaş üretimi yüzde 95 azaldı” (2023), <https://tr.euronews.com/2023/11/05/bm-raporu-afganistanda-talibanin-afyon-yasagi-sonrasi-hashas-uretimi-yuzde-95-azaldi> (Erişim tarihi: 05.11.2023)
- Baradar, Molla Abdulgani (2021). “Kabil’de CIA Başkanı Burns’le görüşen, Taliban’ın ‘kasap’ lakaplı dört kurucusundan biri” <https://www.bbc.com/turkce/haberler->

dunya-

8272720#:~:text=Baradar%2C%201993%2D1994%20y%C4%B1llar%C4%B1nda%20Taliban,a%20%22kasap%22%20lakab%C4%B1%20tak%C4%B1ld%C4%B1 (Erişim tarihi: 24.01.2024)

“Başarılar Dilerim” (2001). <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/10/08/p03.html> (Erişim tarihi: 20.07.2023)

“Bush Dönemi Ankara’yla Olan İlişkiler” (2018). <https://www.voaturkce.com/a/bush-d%C3%B6neminde-ankara-yla-i%CC%87li%C5%9Fkileredamgas%C4%B1n%C4%B1-vuran-k%C3%B6rfez-sava%C5%9F%C4%B1-oldu/4686348.html> (Erişim tarihi:03.06.2023)

“Bush's Life-Changing Year” (1999). <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/campaigns/wh2000/stories/bush072599.htm> (Erişim tarihi: 05.06.2023)

“Bush on State of War” (2001). https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (Erişim tarihi: 08.05.2023)

“Büyük Santraç Masasında Bir Kurt: Zbigniew Brzezinski” (2018). <http://www.mucerret.com/yazarlar/buyuk-santrac-masasinda-bir-kurt-zbigniew-brzezinski/> (Erişim tarihi: 19.07.2023)

Cumhurbaşkanlarımız (2023). <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/> (Erişim tarihi: 20.06.2023)

Deveci, Mustafa (2019). “İsrail 80 ila 90 Arasında Nükleer Silaha Sahip” <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-80-ila-90-arasinda-nukleer-silaha-sahip/1507497> (Erişim tarihi: 18.07.2023)

Duran, Burhanettin (2021). “Taliban’ın Ankara ziyareti ve Afganistan’daki DEAŞ Tehdidi.” <https://www.setav.org/talibanin-ankara-ziyareti-ve-afganistandaki-deas-tehdidi/> (Erişim tarihi: 24.01.2024)

“Dünya’nın En Kaliteli Haşaş’ının Uşakta Üretildiğini Biliyor musunuz” (2018). <https://www.usaktayiz.com/dunyanin-en-kaliteli-hashasi-nin-usakta-uretildigini-biliyormuydunuz/> (Erişim tarihi: 11.07.2023)

- “Erdoğan’dan Afganistan’a tam destek” (2015, Aralık 24). <https://www.iha.com.tr/haber-erdogandan-afganistana-tam-destek-522557> (Erişim tarihi: 30.07.2023)
- Farzem, Rahimullah (2020a). “Afganistan’da barış sürecinin seyri” Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afganistan-da-baris-surecinin-seyri/1945252> (Erişim tarihi: 24.01.2024).
- Farzem, Rahimullah (2020b). “Afganlar arası müzakerelerde son durum nedir?” Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afganlar-arasi-muzakerelerde-son-durum-nedir-/1989139> (Erişim tarihi: 24.01.2024).
- George W. Bush <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/george-w-bush/> (Erişim tarihi: 03.06.2023)
- Göç İdaresi Başkanlığı <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim tarihi: 07.11.2023)
- Grossman, Marc (2014). “Talking to the Taliban 2011-2012: A Reflection” Vol:4, No:4 pp.21-37. <https://www.jstor.org/stable/26549750> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- ISAF’s mission in Afghanistan (2001-2014) (2022). https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- Kaplan, Enes & Tosun Mehmet (2021, Temmuz 20). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Afganistan’daki süreci Taliban’la da görüşeceğiz” <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-afganistandaki-sureci-talibanla-da-gorusecegiz/2309585> (Erişim tarihi:27.01.2024)
- “Kissinger Planı ve Orta Doğu Semalarında Kaos Füzeleri” (2017). <https://www.gercek hayat.com.tr/ortadogu/ortadogu-semalarinda-kaos-fuzeleri/> (Erişim tarihi: 19.07.2023)
- Laura Bush Reveals How George W. Stopped (2010). By ABC News <https://abcnews.go.com/Politics/laura-bush-reveals-george-stopped-drinking/story?id=10552148stopped-> (Erişim tarihi: 05.06.2023)
- Öztürk, Selim (2019). “Taliban’la barış müzakerelerinde girilen açmaz ve Afganistan’ın geleceği” Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/talibanla-baris-muzakerelerinde-girilen-acmaz-ve-afganistanin-gelecegi/1616942> (Erişim tarihi: 24.01.2024)

- “Pakistan’da Benazir Butto Suikastinin Üstü Nasıl Örtü?” (2017).
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42492517> (Erişim tarihi:16.05.2023)
- Sadat, Sayed Khodaiberdi (2021). “Afganlar arası müzakereler yeniden başladı” Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganlar-arasi-muzakereler-yeniden-basladi/2307426> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- “Saliverilen Taliban üyeleri Katar’a ulaştı” (2014). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/saliverilen-taliban-uyeleri-katara-ulasti/154679> (Erişim tarihi:24.01.2024)
- Seren, Merve (2021). “Afganistan barış sürecinde kritik aşama” Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afganistan-baris-surecinde-kritik-asama/2211111> (Erişim tarihi:24.01.2024)
- “Taliban, Türkiye’deki Afgan mülteciler için Ankara’ya heyet gönderiyor” (2022). <https://tr.euronews.com/2022/08/17/taliban-turkiyedeki-afgan-multeciler-icin-ankaraya-heyet-gonderiyor> (Erişim tarihi:27.01.2023).
- Tavukçu, Sinan (2021). “Afganistan işgalinin sona ermesi ve değişen dengeler.” Stratejik Düşünce Enstitüsü. 31 Ağustos 2021. <https://sinantavukcu.com/2021/08/31/afganistan-iskalinin-sona-ermesi-ve-degis-en-dengeler/> (Erişim tarihi:24.01.2024)
- Tekin, Zeliha (2022). “Yedi Kız Kardeş”, <http://www.baskenthaber.org/yedi-kiz-kard-es>, erişim tarihi: 15.07.2023.
- T.C. Ticaret Bakanlığı <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller> (Erişim tarihi:05.01.2024)
- The White House (2017). “Remarks by President Trump on the Strategy in Afghanistan and South Asia” <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia/#:~:text=First%2C%20our%20nation%20must%20seek,to%20fight%20and%20to%20win.> (Erişim tarihi. 24.01.2024)
- T.C. Ticaret Bakanlığı Müşavir Raporları <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/raporlar/musavirlik-raporlari> (Erişim tarihi: 01.11.2023)

- TÜİK Konut Satış İstatistikleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Ocak-2024-53766&dil=1> (Erişim Tarihi: 20.02.2024)
- TÜİK Vatandaşlık ülkesine göre yabancı nüfus <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2023-49684&dil=1> (Erişim tarihi:20.02.2024)
- Türkiye Afganistan siyasi ilişkileri (2023). T.C. Dışişleri Bakanlığı https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_erisim.BasbakanlarDonem (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- The Banker Database (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/IT.MLT.MAIN?end=2021&locations=AF&start=2000> (Erişim tarihi:12.09.2023)
- “The Human Journey - Multilateral and Bilateral Aid” <https://documents1.worldbank.org/curated/en/381311467994614157/pdf/935460BRI0Box30y0Education0Nov02014.pdf> (Erişim tarihi: 11.09.2023)
- “The Deliberate and Deadly Attacks Were Acts of War” (2001). <https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbush911cabinetroomaddress.htm> (Erişim tarihi:08.05.2023)
- “Uyuşturucu Trafikçisinin Öyküsü-1” (2023). <http://arsiv.ntv.com.tr/news/122181.asp> (Erişim tarihi: 11.07.2023)
- “Yedi Kız Kardeşlerin Sırrı” (2015). <https://www.dailymotion.com/video/x2dajjq> (Erişim tarihi: 15.07.2023)
- “Yedi Kız Kardeşin Sırrı” (2018). <https://www.akademikparadigma.com/yedi-kiz-kardesin-sirri-exxonshell-bp-mobil-texaco-gulf-ve-chevron/> (Erişim tarihi: 15.07.2023)
- “Yedi Kız Kardeşlerin Sırrı” <https://www.youtube.com/watch?v=qlE1lvRmFbk> yedikizkardeslerinsirri/trt/belgesel- (Erişim tarihi:02.09.2023)

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi <https://istatistik.yok.gov.tr/> erişim tarihi:
01.11.2023

World Bank Database (2023).
<https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS?locations=AF> (Erişim
tarihi: 12.09.2023)

“Ziya ül Hak Kimdir?” (2021). <https://www.mepanews.com/ziya-ul-hak-kimdir-36070h.htm> (Erişim tarihi: 17.06.2023).

EKLER

EK-1: Bilbilik, E. (2017). Brezeziski Afganistan’da. Rockefeller’in Küresel Cellâdı Brzezinski. İstanbul: Nergiz Yayınları, s.65.

EK-2: Bilbik, E. (2017). Rockefeller'in Küresel Cellâdı Brzezinski. İstanbul: Nergiz Yayınları, s.64.

The Saudi businessman who recruited mujahedin now uses them for large-scale building projects in Sudan. Robert Fisk met him in Almaty

Anti-Soviet warrior puts his army on the road to peace

OSAMA Bin Laden has his great-father's name, passed by the great Arab warriors who fought alongside him in Afghanistan, Bosnia, and Sudan. He is a Saudi businessman who is now in Sudan, but he was once a leader of the "Arab" forces who fought the Soviet Union in Afghanistan. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

'What I lived in two years in Afghanistan, I could not have lived in a hundred years elsewhere,' said Osama Bin Laden

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

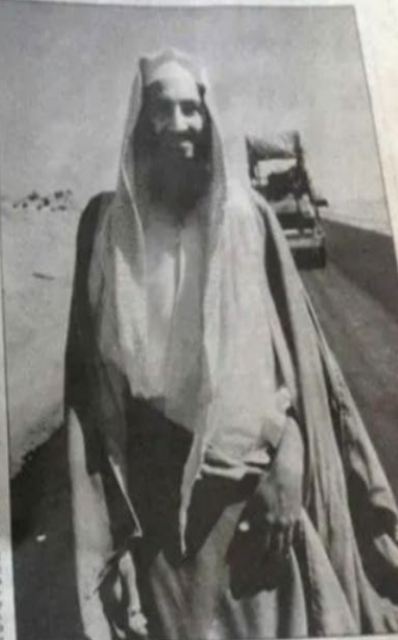
Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Bin Laden's army is now in Sudan, and he is building a road to peace. He is a man who has been in the front lines of the war in Afghanistan, and he is now in Sudan, where he is building a road to peace.

Osama Bin Laden surveys the Bilitan road he is building in northern Sudan. Photograph by Robert Fisk

EK-3: <https://www.mepanews.com/usame-bin-ladin-kimdir-15535h.htm> erişim tarihi: 21.05.2023.

EK-4: Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü Ziyareti-
Mayıs 1928. <https://www.ataturkinkilaplari.com/mustafa-kemal-ataturk-ve-afgan-krali-amanullah-han> erişim tarihi: 07.10.2023

EK-5: Afganistan Kralı ile Kraliçenin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü Ziyareti.
<https://www.indyturk.com/node/391286/d%C3%BCnya/bir-zamanlar-afganistan-rol-model-atat%C3%BCrk-hedefse-muas%C4%B1r-medeniyetler-seviyesi> erişim tarihi: 07.10.2023

EK-6: 12 Eylül 2001 Tarihinde Cumhuriyet Gazetesinin Manşeti
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar-erisim-tarihi:30.12.2023>

İstihbarat servisleri dünyayı felç eden saldırının ardından işbirliğine gitti ve insan avı başladı. George Bush'un açıklamasından sonra operasyonlar hızlandı. Teröristlerin Mısır ve Suudi Arabistan uyruklu olduğu bildirildi.

ABD 'savaş' dedi

OFKE BÜYÜK ABD'deki terörist saldırıların ardından Bush, olayı ABD'ye açılmış bir "savaş" olarak nitelendirerek "Düşmanı yenmek için tüm kaynaklar kullanılacak" dedi.

TEDİRGİNLİK Dışişleri Bakanı Powell saldırılara gereken yanıtın verileceğini bildirdi. Dünya, Washington'a destek verirken olası misilleme saldırısının da tedirginliği yaşıyor.

OPERASYON **FBI, saldrganla-
rın kimliklerini
saptadı.** Çok sayıda şüpheli gözaltına alınırken 3 kişi tutuklandı. ABD'li yetkililer, iki teröristin Usame bin Ladin'i telefonla arayarak "İki hedef vuruldu" dediğini belirttiklerini açıkladı.

5. MADDE UYGULANACAK

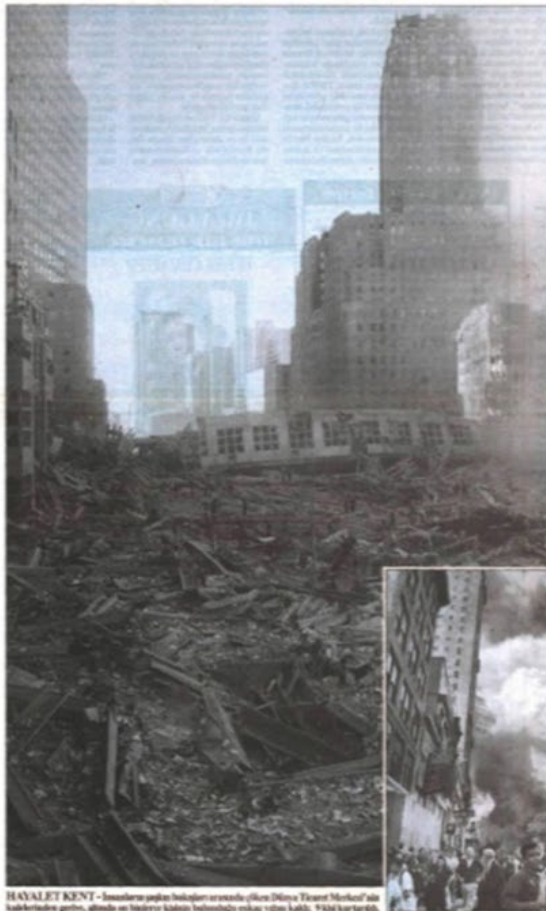
NATO'dan tam destek

● NATO Daimi Konseyi, ABD'ye düzenlenen terörist saldırıların ardından, bir mükafat ödülünün ödeneceğine ilişkin iddiaları çürüten ve, tüm üyelerin saldırıya uğradığı ilâkisi için 5. maddenin uygulanmasına karar verdi. Güvenliği toplama BİM de "Saldırıları en sert biçimde kınayan" karar oybirliğiyle kabul etti.

KOMPLO TEORİLERİ ARTTI

Siber terör gündemde

● Ölkemizde yeni gösterime giren, "Kod Adı: Kılıçbalığı" filmi "hacker" ya da "siber terörist"leri yeniden gündeme getirdi. "Siber savaş/terörizm" in (digital warfare) özellikle Amerikan NSA kurumu tarafından en ciddi tehditlerin başında gösterilmesinin nedeni; internet ağına her geçen gün gelişmesi.

HAYALET KENT - İnsanları yığın halinde aramada 'İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemden beri, altında on binlerce kişinin bulunduğu en büyük toprak. 1944'te...

KÜRESEL TERÖRE TEPKİ

*Avrupa'ya
ders olsun*

● Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer "Din yasaması bu kilit olan bizim ilahiyatımıza ne kadar dogru olduguna bir gosterge olsa, Samsun'un ilahî tikareti de tevatute karp ilahiyatini degistirebilir" dedi.

[illegible]

ANKARA

**ABD'nin
yanındayız**

- Bektaşî Kervânı, öğrencileri kuşallarıyla gelen başıbağlı öğrenciler paketiyle gittiği. Ulaşmasını türlü karp "yeni yelkenler ve atavizler" denen buğuluşun Bülent Kervânı, "ABD'nin yamurları" dedi.
- Menek Yılmaz, "Zeki komünistleri hatırı öğrencileriyle bilye kılıcı ile şifalı ağıllarını çok kılıcı" diye konuşup, ABD'de yavaş yavaş yitirilen anımsa Türkiye'de buğün beyazlar yavaş yavaş indirilerek.

**Ekonomide
korkulan
olmadı**

Geziler ve mağalar ertelendi

Ladin: Ben yapmadım

Dünya
panik içinde

Kuleler neden çöktü

İsrail firsat bildi

TARİHİN EN BÜYÜK TERÖRÜYLE İLGİLİ HABER, YORUM, NOT VE FOTOĞRAFLAR:3,4,5,6,7,8,9,10,11 VE 12. SAYFALARDA

Dehşet ve Hayret ■ 4. Sayfa
Sessizlik ■ 5. Sayfa
Hüsn-i Çekim ■ 5. Sayfa
Pilot Kabinindeki Adam ■ 5. Sayfa
Yıldırım İngiliz ■ 5. Sayfa
Tercüman-ı Kâinattaki ■ 5. Sayfa
İsmail Erteg ■ 5. Sayfa
Nefret Dolu Göğsü Var ■ 10. Sayfa
Necati Doğru ■ 10. Sayfa

Uçağı Düştüren ABD'den
Diğer Ülkelere Talimat
Yalçın Yalçın ■ 11. Sayfa

Küreselleşmenin Yürü
Tamer Serkaya ■ 12. Sayfa

Nasıl Okunmalı
Gökten Seren ■ 13. Sayfa

Dünya Terörizmi
Anıldı
Gökten Seren ■ 17. Sayfa

Kroniğin kireli tarihinin yazarı

Erbil Tuşalp

Elle se passe dans ce 71 d'architecture "Elle" toute autre
nuitée domo d'inspiration. Neanche galleria di
ce 71 di forma labirinto. Gli spiccioli se trovano
nel centro e. C'è un muretto che divide la stanza
sotto al letto, anche lì, solo per la stanza. Ma
non c'è niente di più. Per la stanza. Ma c'è
di più. Per la stanza. Ma c'è di più. Per la stanza.
C'è di più. Per la stanza. Ma c'è di più. Per la stanza.

GÜNDEM

MUSTAFA BALBA

Teröre Karşı Intikam! Çözüm mü?

■ Aralık 50 71 50 71/6

ABD Başkanı George Bush, yapılacak saldırılarla ilgili olarak Kongre'den yetki istedi

Yüzyılın ilk savaşı

Terör Karşı...

Terörle Amerika'nın mücadelesi var mıdır, bu soruya hayır diyenler çok azdır. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Bu gereklilik, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir.

"Amerika'nın varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir."

"Amerika'nın varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir. Çünkü terörle mücadele, Amerika'nın dünya üzerindeki varlığını sürdürmesi için bir gerekliliktir."

Kongre binasında bomba ihbarı Yapılan açıklamalarda savaş strateji ajansından duyulmayan Bush, ülkesinin terörle mücadelede öncülük edeceğini ve dünyanın bu savaşından zaferle çıkacağını savundu. Bush, "ABD'nin 21. yüzyılın ilk savaşını yapıldığını" kaydetti. Tüm dünya liderlerinin destek sızısı verdikleri bu savaşta, "Saldırı ABD'ye ilan edilmiş bir savaş olduğundan farklıdır" dedi. ABD Kongresi'nde Bush'a savaş yetkisi verilmesi tartışmaları sürerken TSI 01.00'de yapılan bomba ihbarı üzerine Kongre binası boşaldı.

Powell, Bin Ladin'i işaret etti ABD Dışişleri Bakanı Powell, Suudi terörist Usame bin Ladin'i New York ve Washington saldırılarının bir numaralı şüphelisi ilan etti. Powell, "Sorunsuz öğütü açıkça teslim edemedik, ama aday listesine bakınca, onlardan biri Afganistan'da oturuyor" dedi. Afganistan'ın komşusu Pakistan'la bin Ladin konusunu görüştiklerini söyleyen Powell, "İstek listesi" sunduklarını belirtti. Taliban yönetimi, ABD'nin saldırılarına karşılık kurtulması halinde Ladin'in bir seriat mahkemeye teslim edileceğini açıkladı.

BUSH, PENTAGON ENKAZINDA Bush, saldırıya uğrayan Pentagon binasında. Binadan çıkan kurtulan komando birimlerinde binada. Kartmanca (çatışma) 11 Eylül 2001

NATO'nun saldırı planladığı öne sürülürken yabancılar ülkeyi terk ediyor, halk siper kazanıyor

Afganistan'da büyük panik

Kara harekâtı planı

● NATO, saldırıdan Usame bin Ladin'in sorumlu olduğunu kararlaştırarak durumunda Afganistan'a yapılacak olan bir saldırı için acil plan hazırlıyor. NATO, sorunu kararlaştırarak durumunda The Guardian gazetesinde haberleri, on binlerce sığınan kurtulan komando birimlerinde binada. Washington'un Pakistan'la sorunu süresi ile ilgili iddia edildi.

İnsan avı Avrupa'ya sıçradı

● Saldırıya katılan 30 binlerce kişinin sorunu belirlendiği açıklandı. Almanya'da saldırıdan ilgili olarak Fato bir karavana görevini gözetiminde. Bu görevi, adları gizli olarak çıkan ve bir kişi olan Almanya'da bir dinlen yapıldıkları evdeki avıların sorunu soruştur. İngiltere'de sorunu açıklandığı 1. buluşta 2. buluşta sorunu soruştur.

30 bin ceset torbası istendi

● Amerika'nın yapıldığı terörle ilgili sorunu soruştur. New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin enkazında görüldüğü gibi, sorunu soruştur. Pentagon'daki kara kuvvetleri sorunu soruştur. New York'taki terörle ilgili sorunu soruştur. 30 bin ceset torbası istendi.

ANKARA İŞARET BEKLİYOR:

Göreve hazırız

- NATO'nun 7. saldırısı sorunu soruştur. 19. Ocak NATO'nun 7. saldırısı sorunu soruştur. 19. Ocak NATO'nun 7. saldırısı sorunu soruştur.
- Genelkurmay Başkanı ve Başbakan, "İrade bulaşmaz" diyecek. "İrade bulaşmaz" diyecek. "İrade bulaşmaz" diyecek.
- "İrade bulaşmaz" diyecek. "İrade bulaşmaz" diyecek. "İrade bulaşmaz" diyecek.

TEHLİKELİ KUTUPLAŞMA

Müslümanlara saldırı arttı

- ABD'ye yapılan saldırıdan etkilenen Usame bin Ladin'in saldırısı sorunu soruştur. ABD'ye yapılan saldırıdan etkilenen Usame bin Ladin'in saldırısı sorunu soruştur.

EK-9:12 Eylül 2001 Tarihinde Milliyet Gazetesinin Manşeti
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bu7HUB8G_x2B_UwvAYLu02uNJ_g_x3D__x3D_erişim tarihi:29.12.2023

EK-10:13 Eylül 2001 Tarihinde Milliyet Gazetesinin Manşeti
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bu7HUB8G_x2B_UwvAYLu02uNJ_g_x3D__x3D_erişim tarihi:29.12.2023

EK-11: 14 Eylül 2001 Tarihinde Milliyet Gazetesinin İkinci Sayfası
https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/tGHV1eo4HqLSjeAyy9oCRO_x3D_x3D erişim tarihi:29.12.2023

MİLLETLERARASI ANDLAŞMA

Karar Sayısı: 5233

Türkiye Cumhuriyeti adına 17 Aralık 2021 tarihinde New York'ta imzalanan ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Çok-Ortaklı Emanet Fonu Ofisi Arasında Afganistan Özel Emanet Fonu İçin Standart İdari Düzenlemenin onaylanmasına, 244 sayılı Kanunun 5 inci maddesi ile 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2 nci ve 3 üncü maddeleri gereğince karar verilmiştir.

24 Şubat 2022

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

Ek-12 25 Şubat 2022 tarihli 31761 sayılı Türkiye Afganistan Milletlerarası Andlaşma
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220225-6.pdf> erişim
tarihi:18.01.2024

Karar Sayısı: 5173

Ekli “Ülkemizden Afganistan İslam Cumhuriyeti’ne Gönderilecek İnsani Yardım Malzemelerinin Demiryoluyla Sevki Amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğünün Görevlendirilmesine İlişkin Karar”ın yürürlüğe konulmasına, 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 35 inci maddesi gereğince karar verilmiştir.

4 Şubat 2022

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

EK-13 Resmi Gazete’de 5 Şubat 2022 tarihinde yayınlanan 31741 sayılı Türkiye’den Afganistan’a Gönderilecek İnsani Yardım Malzemeleriyle İlgili Cumhurbaşkan Kararnamesi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220205.pdf> erişim tarihi: 18.01.2024

	Mevzuat türü	Karar no	Tarihi	Sayısı
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Nakliyatına İlişkin Anlaşma	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	7/16223	03.10.1978	16423
Afganistan Geçiş Yönetimi ile Türkiye Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması ile Askeri İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2003/5832	21.07.2003	25175
Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan İslami Geçiş Devleti Arasından Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2005/8567	01.04.2005	25773
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslami Geçiş Devleti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2005/8817	02.06.2005	25833

Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2007/12877	08.12.2007	26724
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vize Yükümlülüğünün Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2008/13111	02.02.2008	26775
Türkiye Cumhuriyeti, Maliye Bakanlığı, Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) ile Afganistan Merkez Bankası, Mali İşlemler ve Raporlar Analiz Merkezi (FinTRACA) Arasında	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2008/13569	13.05.2008	26875

İmzalanan Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile İlgili Finansal İstihbarat Değişiminde İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırasının Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Sağlık Alanında İşbirliğine Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2008/13552	16.05.2008	26878
Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Arasında İmzalanan İşbirliğine Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2008/13791	27.06.2008	26919
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan “Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşmasında Değişiklik Yapılmasına Dair 1 Numaralı	Milletler arası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2010/305	30.04.2010	27567

Değişiklik Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçiliği Arasında Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesi Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2010/767	04.09.2010	27692
Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Halk Sağlığı Bakanlığı Arasında Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesi Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2011/1309	15.02.2011	27847
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK) Harekâtı Kapsamında Afganistan Türk Görev Kuvveti Komutanlığı Bünyesinde	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2011/1497	12.04.2011	27903

Faaliyet Gösterecek Olan Arnavutluk Birliği İle İlgili Protokolün Onaylanması Hakkında Karar				
Afgan Ulusal Polisinin Eğitilmesi ve Kapasitesinin Geliştirilmesi Hususunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İşbirliği Yapılmasına Dair Mutabakat Muhtırası'nın Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2011/1712	10.05.2011	27930
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2011/1941	04.07.2011	27984
Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan İslam Cumhuriyeti ve Pakistan	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2011/1951	05.07.2011	27985

İslam Cumhuriyeti Hükümetleri Arasında Özellikle Uyuşturucuyla Mücadelede Üçlü Polis İşbirliği Programı Oluşturulmasına Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Afganistan Kara Harp Okulu Öğrencilerine Türkiye’de Verilecek Yaz Kampı Eğitimine İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2012/2662	20.01.2012	28179
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Afganistan Kara Kuvvetleri Birlikleri/Personeline Türkiye’de Verilecek Eğitime İlişkin Protokolün Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2012/2757	11.03.2012	28230

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık Alanında İşbirliğine Dair Anlaşmaya Ek Afgan Hastaların Türkiye’de Ücretsiz Tedavisine İlişkin Protokolün Onaylanması hakkında karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2012/2868	24.03.2012	28243
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ortak Tatbikatlar ve Eğitim Kursları İcra Edilmesine Dair İşbirliği Protokolü’nün Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2012/3119	10.05.2012	28288
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Enerji ve Mineral Kaynaklar Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2012/3464	08.08.2012	28378

Zaptı'nın Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2013/4274	21.02.2013	28566
Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2013/4461	12.04.2013	28616
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türkiye-Afganistan- Pakistan Özel Kuvvetler Tatbikatı ve Doğal Afet Arama ve Kurtarma	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2013/4847	27.06.2013	28690

Tatbikatı'nın İcrasına ve Ev Sahibi Ülke Desteği Hükümlerine Dair Mutabakat Muhtırasının Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki Hibe Anlaşması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2016/8917	26.06.2016	29754
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Habibe Kadiri Kız Okullarının Kuruluşu ve Faaliyetlerine İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2017/10438	31.07.2017	30140
Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Arasında Afgan-Türk Okullarının Türkiye Maarif Vakfı'na Devrine Dair Mutabakat Zaptının	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2018/11548	30.03.2018	30376

Onaylanması Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2018/11982	30.06.2018	30464
Türkiye-Afganistan İkinci Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Mutabakat Zaptının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	109	22.09.2018	30543
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çalışma, İstihdam ve Sosyal İşler Alanlarında İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2548	16.05.2020	31129
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	2644	09.06.2020	31150

Anlaşmanın Yürürlüğe Girmesi Hakkında Karar				
Türkiye Cumhuriyeti Adına 17 Aralık 2021 Tarihinde New York'ta İmzalanan Ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Çok-Ortaklığı Emanet Fonu Ofisi Arasında Afganistan Özel Emanet Fonu için Standart İdari Düzenlemenin Onaylanması Hakkında Karar	Milletlerarası Andlaşmalar ve Sözleşmeler	5233	25.02.2022	31761

EK-14 Türkiye ile Afganistan Arasında Yapılan Milletlerarası Andlaşmalar, T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/> erişim tarihi:18.01.2024

	Mevzuat Türü	Karar No	Tarihi	Sayısı
Afganistan Sefareti Binasının Afgan Hükümetine Temlik Edildiğine Dair Kanun	Kanunlar	2328	04.11.1933	2543
Tecavüzün Tarifi Hakkında Türkiye ile Estonya, Letonya, Lehistan, Romanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı, İran ve Afganistan Devletleri Arasında Londra da 3 Temmuz 1933 Tarihinde İmza Olunan Mukavelename ile Üçüncü Maddesinin Lahikasının ve Aynı Tarihli İmza Protokolünün Tasdikine Dair Kanun	Kanunlar	2358	28.12.1933	2590
Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Hükümeti Arasında Mün'akid Muhadenet ve Teşriki Mesai Muahedenamesinin Temdidi Hakkındaki Protokolün Tasdikına Dair Kanun	Kanunlar	3479	09.07.1938	3955
Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Mısır, İran, Afganistan, Libya, Pakistan, Kıbrıs ve Türkiye'nin İstifası için	Kanunlar	6626	31.05.1955	9016

Orman Siyaseti Eğitimi Temin Eden Bir Merkezin Teşkilî Suretiyle, Teknik Yardım Yapılması Gayesiyle Birleşmiş Milletler Gıda ve Ziraat Teşkilâtı ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan 10 Numaralı Ek Anlaşmanın Tasdiki Hakkında Kanun				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Krallığı Hükümeti Arasındaki Hava Ulaştırma Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun	Kanunlar	7401	31.12.1959	10395
Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Krallığı Arasında Kültür Andlaşması	Kanunlar	363	06.01.1964	11599
Türkiye ile Afganistan Arasında Akdedilen Kültür Andlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun	Kanunlar	363	06.01.1964	11599
Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun	Kanunlar	2641	19.03.1982	17638

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslamî Geçiş Devleti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	5269	08.12.2004	25664
Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan İslami Geçiş Devleti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	5297	08.02.2005	25721
Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık Alanında İşbirliğine Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	5517	06.06.2006	26190
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolünün	Kanunlar	5694	15.10.2007	26671

Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun				
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	6078	30.10.2010	27771
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	6169	12.03.2011	27872
Afgan Ulusal Polisinin Eğitilmesi ve Kapasitesinin Geliştirilmesi Hususunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İşbirliği Yapılmasına Dair Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun	Kanunlar	6234	26.04.2011	27916

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hava Ulaştırma Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar	Kanunlar	6317	01.06.2012	28310
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Enerji ve Mineral Kaynaklar Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	6316	01.06.2012	28310
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Habibe Kadiri Kız Okullarının Kuruluşu ve Faaliyetlerine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Kanunlar	6974	03.04.2017	30027
Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşmasının	Kanunlar	7105	25.04.2018	30402

Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun				
---	--	--	--	--

EK-15: Türkiye’de Yayınlanan Afganistan ile İlgili Kanunlar T.C. Cumhurbaşkanlığı
Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/> erişim tarihi:18.01.2024

	Mevzuat Türü	Karar no	Tarihi	Sayısı
Afganistan’da İnsani Yardıma Muhtaç Sivil Halka Temel İnsani İhtiyaçlarının Karşılanması İçin Destek Olunması Amacıyla Yardım Kampanyası Başlatılması Hakkında Karar	Cumhurbaşkanı Kararları	5130	22.01.2022	31727
Ülkemizden Afganistan İslam Cumhuriyeti’ne Gönderilecek İnsani Yardım Malzemelerinin Demiryoluyla Sevki Amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğünün Görevlendirilmesine İlişkin Karar	Cumhurbaşkanı Kararları	5173	05.02.2022	31741

EK-16 Türkiye’de Yayınlanan Afganistan İle İlgili Cumhurbaşkanlığı Kararları T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/> erişim tarihi:18.01.2024

	Mevzuat Türü	Karar no	Tarihi	Sayısı
Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO'nun Afganistan'da İcra Edeceği Kararlı Destek Misyonu ve Devamı Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi, Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyon'a Katılmak İçin Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin, Anayasa'nın 92'nci Maddesi Uyarınca Hükümete İki Yıl Süreyle İzin Verilmesine İlişkin Karar	TBMM Kararları	1079	10.01.2015	2932
Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO'nun Afganistan'da İcra Edeceği Kararlı Destek Misyonu ve Devamı Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi, Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyon'a Katılmak İçin Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin,	TBMM Kararları	1133	05.01.2017	29939

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 06.01.2015 Tarihli ve 1079 Sayılı Kararı ile Hükümete Verilen İzin Süresinin Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca 06.01.2017 Tarihinden İtibaren İki Yıl Daha Uzatılmasına Dair Karar				
Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO'nun Afganistan'da İcra Etmekte Olduğu Kararlı Destek Misyonu ve Devamı Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi, Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyon'a Katılmak Amacıyla Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Cumhurbaşkanı Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin, 06.01.2015 Tarihli ve 1079 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Verilen ve 03.01.2017 Tarihli ve 1133 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Uzatılan İzin Süresinin Anayasanın 92'nci Maddesi Uyarınca 06.01.2019 Tarihinden İtibaren İki Yıl Uzatılmasına Dair Karar	TBMM Kararları	1206	29.12.2018	30640
Türk Silahlı Kuvvetleri Unsurlarının NATO'nun Afganistan'da İcra Etmekte Olduğu Kararlı Destek Misyonu ve Devamı Kapsamında Yurt Dışına Gönderilmesi,	TBMM Kararları	1274	24.12.2020	31344

Aynı Amaçlara Yönelik Olmak Üzere Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Anılan Misyon'a Katılmak Amacıyla Ülkemiz Üzerinden Afganistan'a İntikali ile Geri İntikali Kapsamında Türkiye'de Bulunması ve Bunlara İmkân Sağlayacak Düzenlemelerin Cumhurbaşkanı Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Yapılması İçin, 06.01.2015 Tarihli ve 1079 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Verilen ve Son Olarak 25.12.2018 Tarihli ve 1206 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı ile Uzatılan İznin Süresinin Anayasanın 92'nci Maddesi Uyarınca 06.01.2021 Tarihinden İtibaren On Sekiz Ay Uzatılmasına Dair Karar				
---	--	--	--	--

Ek-17 TBMM'nin Afganistan ile İlgili Aldığı Kararlar T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/> erişim tarihi:18.01.2024

	Mevzuat Türü	Karar no	Tarihi	Sayısı
Hükümetimiz ile Afganistan Arasında Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması Uygulanmasının Geçici Olarak Durdurulması, Mütakabiliyet Esasına Göre Adı Geçen Devletin Diplomatik Pasaportlarına Vize Muafiyeti Tanınması ve 8/2657 Sayılı Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar	Bakanlar Kurulu Kararları	98/11942	02.12.1998	23541
Hükümetimiz ile Afganistan Hükümeti Arasında " Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması"nın Uygulanmasının Geçici Olarak Durdurulması, Mütakabiliyet Esasına Göre Adı geçen Devletin Diplomatik Pasaportlarına Vize Muafiyeti Tanınması ve 8/2657 Sayılı Kararnamenin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar	Bakanlar Kurulu Kararları	98/11942	02.12.1998	23541
27/10/1998 Tarihli ve 98/11942 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın Yürürlükten Kaldırılması ve Hükümetimiz ile Afganistan Hükümeti Arasında 27 Eylül 1972 Tarihli "Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması"nın Uygulanmasının Geçici Olarak Durdurulması Hakkında Karar	Bakanlar Kurulu Kararları	99/13599	04.12.1999	23896

EK-18 Afganistan Hakkında Çıkan Bakanlar Kurulu Kararları T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/erişim tarihi:18.01.2024>

	Mevzuat Türü	Karar no	Tarihi	Sayısı
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Krallığı Hükümeti Arasında Eşya ve Yolcuların Ülkeleri Üzerinden Transit Nakliyatına ve İki Ülke Arasındaki Nakliyata Mütedair Anlaşma Hakkında Kararname	Kararnameler	7/44	18.11.1970	13671
Hükümetimiz ile Afganistan Krallığı Hükümeti Arasında İmzalanan Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kararname	Kararnameler	7/5574	14.02.1973	14448
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşması Hakkında Kararname	Kararnameler	7/11143	08.02.1976	15493
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Afganistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması Hakkında Kararname	Kararnameler	7/11335	18.05.1976	15591

EK-19 TBMM'de Hazırlanan Afganistan Hakkında Kararnameler T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete <https://www.resmigazete.gov.tr/> erişim tarihi:18.01.2024

ÖZGEÇMİŞ

Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinden bitirdikten sonra Dokuz Eylül Üniversitesi Pedagojik Formasyon sertifikası aldım. Özel Bilgisayar kursunda Bilgisayarlı Muhasebe ve Muhasebe eğitimi derslerine girdim. Netsis Programının uzman öğreticiliği eğitimine katılarak uzmanlık sertifikası aldım.

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde Maliye Bölümü Vergi Hukuku ve Vergi Uygulamaları Bölümü Tezsiz yüksek lisansı bitirdim. Mali Müşavir Stajeri olarak yazılım şirketinde çalışıyorum.

Yayınlar:

Ege Üniversitesi I. Uluslararası Öğrenci Kongresi Özet Bildirimi

Kara, Deniz (2022). Development Process of Electronic Commerce and Problems Arising in Taxation of Electronic Commerce. 1st International Congress of Ege Social Sciences Graduate Students, Abstracts, <https://online.pubhtml5.com/qfbf/hyhz/#p=174>

Gece Kitaplığı Sosyal Beşeri Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar Kitap Bölümü

Kara, Deniz (2023). Yapay Zekâ ile Gelişen E-Ticaret ve Vergi Kanunlarına Yansıması. Sağlık, Sema & İnan, Uğur (Ed.). Sosyal & Beşeri Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-1 içinde (cilt1, s.115-128). Gece Kitaplığı. https://www.gecekitapligi.com/Webkontrol/uploads/Fck/sosyal_haziran_23_1_yayin_1.pdf